Bohouš a Dáša:
šance pro rozvoj

Bohouš a Dáša:

Šance pro rozvoj

Materiál vznikl v rámci projektů Světová škola 2 (Global Action Schools 2 Communities) a Náš společný svět.
Jeho vznik byl finančně podpořen Ministerstvem zahraničních věcí České republiky v rámci Programu zahraniční rozvojové spolupráce ČR a Evropskou unií.
Za obsah materiálu nese zodpovědnost organizace Člověk v tísni.
Informace zde uvedené nejsou oficiálním stanoviskem EU.

BOHOUŠ A DÁŠA: ŠANCE PRO ROZVOJ

© Člověk v tísni, o.p.s.
Praha, prosinec 2010
Všechna práva vyhrazena.

ISBN 978-80-87456-06-4

Obsah

O autorech ... 4
Předmluva ... 7

1. Šance pro rozvoj? ... 9
Aktivita: Mít či nemít? ... 13

2. Hledání léku na chudobu ... 19
Aktivita: Rozvoj = spokojený život? ... 24
Aktivita: Humanitární pomoc nebo rozvojová spolupráce? ... 26

3. Jak pomáhat v krizích ... 31
Aktivita: (Ne)viditelná pomoc ... 37

4. Cesty k řešení ... 41
Aktivita: Jiný pohled na rozvoj ... 46

5. Jak na rozvojovou spolupráci ... 51
Aktivita: I pomoc má svá pravidla ... 57

6. Kdo je kdo v rozvojové spolupráci ... 61
Aktivita: Simulační hra: Jak se žije v Dimukače ... 66

7. Oblast pomoci: obživa ... 75
Aktivita: Hon na pastevce ... 79

8. Oblast pomoci: vzdělání ... 83
Aktivita: Škola hrou ... 87

9. Oblast pomoci: voda ... 91
Aktivita: Cesta k vodě ... 95

10. Pro a proti pomoci ... 99

Nestát stranou ... 103

O autorech

Hana Bendová (texty)

Vystudovala New York University a pracovala jako lektorka se sociálně znevýhodněnými studenty newyorských středních škol. Rozvojové práci se věnuje od roku 2005 – nejdříve jako koordinátorka programu pro učitele v uprchlickém táboře v severní Ugandě, od roku 2007 působí v organizaci Člověk v tísni, zde se podílí na projektech v Libanonu, nyní i jako expertka na vzdělávání při zahraničních misích.

Veronika Divišová (texty)

Dlouhodobě se zabývá rozvojovou problematikou. V roli volební pozorovatelky se účastnila voleb v řadě zemí. Se společností Člověk v tísni spolupracuje od roku 2000. Má zkušenostmi s vedením humanitárních a rozvojových programů v Kosovu a Afghánistánu i s podporou zahraničních misí z České republiky. V současnosti pracuje na pozici koordinátorky mezinárodních vztahů.

Kateřina Kociánová (aktivity)

Vystudovala Přírodovědeckou fakultu UP v Olomouci. Učila na ZŠ, později pracovala jako koordinátorka informačního centra v organizaci Zelený kruh. Od roku 2006 byla koordinátorkou globálního rozvojového vzdělávání programu Varianty společnosti Člověk v tísni, se kterým spolupracuje i v současnosti jako lektorka a tutorka e-learningových kurzů.

Gabriela Látalová Jirků (editace, texty)

Tématy rozvojové spolupráce se zabývá od svých studií na ČZU a FHS UK. Pracovala jako manažerka vzdělávacích programů v Nadaci rozvoje občanské společnosti a podílela se na vzdělávacím projektu Czechkid. Působila na misi Člověka v tísni v Afghánistánu, kde vedla zemědělské a vzdělávací projekty. Od roku 2010 pracuje ve vzdělávacím programu Varianty.

Jan Mrkvička (odborný poradce, texty)

Jan Mrkvička je zástupcem ředitele Humanitární a rozvojové sekce společnosti Člověk v tísni. Dlouhodobě pobýval na zahraničních misích v Afghánistánu a na východě Srí Lanky, kde vedl humanitární i rozvojové projekty. Ve společnosti Člověk v tísni pracuje od roku 2002.

Martina Novotná (aktivity)

Vystudovala Ruská a východoevropská studia na FSV UK. Od roku 2005 pracovala ve vzdělávacím programu Varianty společnosti Člověk v tísni v sekci globálního rozvojového vzdělávání jako koordinátorka českých i mezinárodních projektů. V současné době s programem Varianty spolupracuje jako lektorka a tutorka e-learningových kurzů.

Jan Pavelka (texty)

Vystudoval obor Mediální studia na FSV UK. Od roku 2004 se zabývá problematikou rozvojové spolupráce. Ve společnosti Člověk v tísni se věnoval informování veřejnosti o rozvojové pomoci, pracoval jako koordinátor projektů v Afghánistánu a vedl misi na Srí Lance. V současnosti pracuje ve společnosti Ircon s.r.o., která se věnuje realizaci vodohospodářských projektů v řadě rozvojových zemí.

Lucia Pavelová (texty)

Je absolventkou Katedry mezinárodních vztahů na FSV UK. Od roku 2008 pracuje v humanitární a rozvojové sekci společnosti Člověk v tísni. Momentálně působí jako vedoucí mise v Iráku, kde se věnuje především projektům na podporu rozvoje irácké občanské společnosti.

Zuzana Pernicová (editace, aktivity, texty)

Od roku 2006 pracuje ve společnosti Člověk v tísni. Strávila dva roky jako koordinátorka vzdělávacích projektů v Etiopii. V současnosti je lektorkou a koordinátorkou globálního rozvojového vzdělávání v programu Varianty. Vystudovala obor Sociální geografie a regionální rozvoj na Přírodovědecké fakultě UK.

Petr Schmied (texty)

Programům zaměřeným na podporu obživy v rozvojových zemích se aktivně věnuje od roku 2006. Se společností Člověk v tísni spolupracoval na Srí Lance, v Etiopii a Angole. V současné době pracuje jako vedoucí mise společnosti v Kambodži. V roce 2010 dokončil magisterský obor Emergency and Development Practice na Oxford Brookes University ve Velké Británii.

Petra Skalická (editace, aktivity, texty)

Ve společnosti Člověk v tísni působí od roku 2005, nejprve jako expertka na vzdělávání v Etiopii a při zahraničních misích, později jako koordinátorka globálního rozvojového vzdělávání a v současnosti ředitelka vzdělávacího programu Varianty. Je lektorkou kritického myšlení, dříve pracovala jako středoškolská učitelka zeměpisu a biologie, vystudovala Přírodovědeckou fakultu UK v Praze.

Lenka Sobotová (editace, aktivity, texty)

Globálnímu rozvojovému vzdělávání se věnuje již pátým rokem. Pracovala jako lektorka organizace ARPOK a Letní školy rozvojové spolupráce pro SŠ studenty. Od roku 2009 pracuje ve vzdělávacím programu Varianty společnosti Člověk v tísni, koordinuje projekt Náš společný svět, lektoruje a podílí se na přípravě vzdělávacích materiálů pro učitele.

Marek Vozka (texty)

V letech 2002 – 2005 pracoval jako humanitární pracovník společnosti Člověk v tísni na Severním Kavkaze. Následující dva roky řídil misi společnosti na Jižním Kavkaze, kde měl na starosti rozvojové projekty v Gruzii a Arménii. Od roku 2007 se podílí na přípravě festivalu dokumentárních filmů o lidských právech Jeden svět, zde nyní zastává pozici výkonného ředitele.

Předmluva

Vážení pedagogové,

máte v rukou příručku, která vznikala na základě textů, jejichž autory nejsou teoretikové humanitární pomoci a rozvojové spolupráce. Většina z nich strávila několik let svého života prací v rozvojových zemích, v místech, kterými se přehnala válka, sucho nebo které srovnala se zemí vlna tsunami. Když nás kolegové z Variant, vzdělávací sekce Člověka v tísni, požádali o tuhle práci, nikdo neodmítl. Asi proto, že jsme cítili potřebu se alespoň částečně podělit. Ne o utrpení, které jsme viděli, ale o zkušenost, která nás obohatila.

Příručka vás provede hlavními tématy, problémy i výzvami, se kterými se při naší práci denně potýkáme, ale hlavní, co byste svým studentům měli předat, je poznání, že kdesi daleko v Africe není svět, který je pro nás zas tak nepochopitelný. Že i tam se rodí děti, které si rády hrají, které chodí do školy a které by se rády dozvěděly něco o tom, jak se žije třeba u nás. Že pomoc není odhazování přebytečných drobných žebrákům, na které se bojíme podívat. Že pomáhat bez respektu k místní kultuře nemá cenu a že i chudý s bohatým mohou usilovat o rovnocenný vztah. Zkuste své studenty vést k pochopení, že i v nejchudší africké vesnici by si našli kamarády se smyslem pro humor. A že místo našeho narození není to, co z nás nedělá lepší lidi.

Za tým autorů
Jan Mrkvička

TO JE POHODA! ÚPLNEJ RÁJ, TAKOVÁ NEZKAŽENÁ ZEMĚ, SUPR LIDI...
JEŠTĚ MUSÍM KOUPIT NĚCO NAŠIM! TAKY POSLAT POHLEDY.
ÚŽASNÝ A TAK LEVNÝ!!
ZKUS TO JEŠTĚ USMLOUVAT.
RIKŠA SE PÍŠE S TVRDÝM NEBO MĚKKÝM?
DRC DRC
NEMŮŽU PSÁT, JE TO TU DĚSNĚ NEROVNÝ.
COŽE? NEROVNOMĚRNÝ?
VÍC NEŽ SI MYSLÍTE...
TO JE TEDA ROZDÍL!

Šance pro rozvoj?

Váhy Země

Žijeme ve světě, kde má většina lidí téměř neomezený přístup k pitné vodě, přesto miliarda z nás čelí jejímu nedostatku. Voda, zdánlivě neomezený přírodní zdroj, může být jedním z příkladů, jak jsou životy obyvatel naší planety rozdílné. Bez vody nelze pěstovat plodiny ani chovat dobytek. Bez nezávadné vody nelze dodržovat hygienu a předcházet infekcím či nemocem. Bez ní bychom nepřežili. V mnohých částech planety je voda právě tím nejvzácnějším. Voda nám tak ukazuje nerovné životní podmínky lidí na Zemi: všichni, kteří ji potřebují, k ní nemají stejný přístup. Nejde však jen o vodu.

Nerovnoměrné rozložení zdrojů ve světě dnes neznamená, že tam, kde je poušť, je nedostatek vody, nebo tam, kde je úrodná půda, je blahobyt. Ve Spojených arabských emirátech je poušť díky masivnímu zavlažování zelená, naopak v Demokratické republice Kongo leží většina úrodné půdy ladem. Nejedná se o zdroje jako takové, ale o to, kdo je ovládá, kdo je dokáže efektivně využívat a investovat dále.

Když si představíme naši planetu jako váhy, nemají jen dvě ramena. Mají stovky, možná tisíce ramen, která navzájem balancují. Ramena propojují jednotlivé regiony, země, nejrůznější společnosti a komunity. Některá ramena klesají pod tíhou svého závaží dolů, jiná zejí prázdnotou. Jsme součástí křehké rovnováhy, kdy jedno rameno ovlivňuje další. Společná rovnováha by byla v dnešním vzájemně propojeném světě prospěšná všem. Proto usilujeme o to, abychom váhy sami nepřevážili. Přispíváme k rozvoji dalších regionů, zemí a komunit, aby se mohly časem podílet na této rovnováze více.

Občané, státy i mezinárodní organizace se snaží různými cestami zvrátit těžké životní podmínky obyvatel méně rozvinutých zemí. Zahraniční pomoc a spolupráce usilují o změnu stavu k lepšímu. Když se sami rozhodujeme o tom, zda někomu pomoci, často přirozeně uvažujeme *proč*. Až po zodpovězení otázky začneme hledat vhodnou cestu, *jak* pomoci. Při pátrání po odpovědi na otázku *proč pomáhat* i daleko, v cizích zemích, se musíme nejdříve zamyslet nad tím, v jakém světě žijeme.

Směrem ke globální rovnováze

Důstojný a soběstačný život je pro mnohé obyvatele Země těžko dosažitelný. Postrádají příležitosti něco změnit. Příčinou jejich chudoby mohou být nehostinné přírodní podmínky, tradiční uspořádání společnosti, nedostatek vzdělání, nuzná obživa, nemoc, jindy neviditelná ruka trhu či nedostatek osobní svobody. Tyto příčiny jsou vzájemně propojené, podobně jako ramena vah Země. *Jak* přispět k stabilitě životů těchto lidí i naší planety?

V minulosti se postupně utvářela představa, že klíčovým motorem rozvoje chudých zemí je průmysl a výroba. Tento názor byl inspirován průmyslovou revolucí v Evropě, která nastartovala ekonomický růst, přiměla další státy světa o století a půl později, aby vyráběly a vyvážely. Stejně jako tehdy v Evropě přinesl tento trend i prohloubení některých problémů v životě obyčejných lidí. Například na Filipínách vzrostl národní příjem, přesto úroveň vzdělání a zdravotní péče je do dnešních dnů srovnatelná s méně rozvinutými státy v Africe. Jinde začal narůstat rozdíl mezi bohatými a chudými. Podniky a nešetrná průmyslová výroba mnohdy ruinovaly životní prostředí po celém světě. Ukázalo se, že jen samotné investice do průmyslu nejsou lékem na problémy dnešního světa. Změna, která měla nastat prostřednictvím ekonomického rozvoje, v mnoha případech nenastala.

Postupně se objevovaly hlasy, že dosažení důstojného a plnohodnotného života pro všechny je třeba vnímat v širších souvislostech. Indický ekonom a nositel Nobelovy ceny **Amartya Sen**, který se proslavil svým přístupem k boji s chudobou, zdůrazňuje, že rozvoj je založen na realizaci lidských možností. Podle něho je rozvoj především **proces rozšiřování lidských schopností tak, aby všichni mohli žít plnohodnotný život**. Základním předpokladem je pak zvyšování možnosti žít dlouhý a zdravý život, vzdělávat se a mít přístup ke zdrojům nezbytným k zajištění lidské důstojnosti (Exnerová ed., 2005, s.103). Důraz na šetrnost při využívání přírodních zdrojů, zvyšující se růst populace nebo odpovědné chování člověka k přírodě, stejně jako rostoucí zájem o sociální problémy přiměly svět se

Motivy pomoci

V praxi je úsilí o rozvoj motivováno různými podněty. Motivace vyspělých států a mezinárodních organizací věnovat finanční i jiné prostředky na pomoc a rozvoj dalších zemí se v minulosti lišily a vyvíjely. Většina z nich se dodnes uplatňuje v zahraničních politikách a nadnárodních jednáních. Obecně lze důvody pomoci rozdělit do následujících oblastí (Kaplan, 2005, s. 15 – 16). Ve skutečnosti se však nerozlišují, dochází k jejich vzájemnému prolínání.

Důvody morální
V evropském kontextu i v dalších nábožensko-kulturních tradicích světa existuje dlouhá tradice humanity. Podle tohoto principu je morálně a eticky správné poskytovat pomoc lidem, kteří se ocitnou v nouzi.

Bezpečnostní cíle
Chudé země jsou často zdrojem nestability v daném regionu, ozbrojených konfliktů, organizovaného zločinu a nově i terorismu. Vazbu mezi globálními bezpečnostními riziky a zahraniční pomocí připomněly tragické události 11. září 2001 ve Spojených státech. Chudoba mnohdy představuje živnou půdu pro extremismus. Dnešní svět nezná hranic a rizika dříve spojená pouze s místní situací se stávají globálními. Mezinárodní společenství proto musí reagovat preventivně a zabraňovat vzniku možných příčin konfliktů a extremistických projevů.

Důvody politické a diplomatické
Pomoc lidem v nouzi se velmi často odvíjí od dalších pragmatických principů. Investovat do pomoci chudým zemím je ekonomicky i politicky výhodné, protože se tím v dlouhodobém horizontu ušetří prostředky, které bychom museli vynakládat na zajištění vlastní bezpečnosti a prosperity. Zároveň dochází prostřednictvím zahraniční pomoci k posílení ekonomických, politických a diplomatických vztahů s danou zemí. Bývalé koloniální mocnosti si různými programy pomoci udržují svůj vliv a politické vazby s jejich dnes již nezávislými koloniemi.

Ekonomické cíle

Proces globalizace způsobuje, že se prosperita a rozvoj méně rozvinutých regionů odráží i na ekonomickém růstu vyspělých zemí. Nejbohatší země světa si prostřednictvím zahraniční pomoci vytváří budoucí zákazníky a trhy pro své výrobky, technologie a služby v budoucnu. Další významný důvod pro spolupráci rozvojových a rozvinutých zemí jsou investiční možnosti v zahraničí a prostor pro výhodné nastavení obchodní vztahů, většinou však jednosměrně ve prospěch vyspělých ekonomik.

Environmentální bezpečnost
S předchozí oblastí pomoci souvisí i ochrana životního prostředí a prosazování principů udržitelného rozvoje v praxi. Předcházení ekologickým katastrofám a monitorování znečištění naší planety s důrazem na postupy šetrné k životnímu prostředí představuje důležitý pilíř zlepšení životních podmínek lidí na celé planetě. Dalším aspektem environmentální bezpečnosti je snaha o zmírnění šíření nemocí a pandemií s důrazem na rozvoj zdravotní připravenosti zranitelných regionů.

Kulturní cíle
Jedním z politických cílů při poskytování zahraniční pomoci může být i šíření euro-atlantické kultury a hodnot do rozvojových zemí. Mezi tyto hodnoty patří základní principy dodržování lidských práv, demokracie a dobré vládnutí. Kulturní výměna by však měla být obousměrná. Působením v zahraničí je možné se seznámit s cizími kulturami a životním stylem, jejichž představení veřejnosti v ostatních zemích slouží i jako osvěta a prevence xenofobních názorů a předsudků. Zároveň je nutné se kriticky zamýšlet nad univerzalitou našich hodnot a jejich uplatněním a pochopením v odlišném kulturním a socio-geografickém prostředí.

Upraveno podle Kaplan, M., Ing.: Proč pomáhat chudým zemím. In: Exnerová, V. (ed.): Globální problémy a rozvojová spolupráce, témata, o která se lidé zajímají. Člověk v tísni, Praha 2005, s. 15 – 16.

na rozvoj dívat z více stran. Koncem 80. let 20. století se tak objevuje termín **udržitelný rozvoj**, který uspokojuje potřeby současných generací, aniž by byla ohrožena úroveň života generací budoucích.

V roce 1994 přišel Rozvojový program OSN (angl. UNDP) s dalším rozšířením Senovy myšlenky a celého pojetí rozvoje. Ten se podle něj odehrává na sedmi různých úrovních (Exnerová ed., 2005, s.103).

- **ekonomická** – zajištění základního příjmu (ne nutně závislého na zaměstnání), sociální sítě pro chudé, přijatelné pracovní podmínky a mzdy;
- **osobní** – ochrana před násilím ze strany státu, skupin lidí či jednotlivců;
- **potravinová** – fyzický a ekonomický přístup k potravinám;
- **zdravotní** – dostačující výživa, nezávadná pitná voda a základní lékařská péče pro všechny;
- **komunitní** – ochrana před etnickým či skupinovým útokem;
- **environmentální** – zajištění čistého a bezpečného životního prostředí;
- **politická** – ochrana proti politickým represím, mučení a porušování lidských práv, zajištění práva volit a být volen.

Jak změřit rozvoj?

Spolu s přeměnou vnímání toho, co je rozvoj, docházelo k vývoji i ve snaze o to, jak ho změřit. Dnes existuje velké množství nejrůznějších ukazatelů, které řadíme podle toho, jakému rozměru rozvoje věnují největší pozornost. Stále nejrozšířenějším ukazatelem je **hrubý domácí produkt** (HDP), který vypovídá o ekonomické rozvinutosti země. Chceme-li o kvalitě života dané země vědět více, celosvětově rozšířený je i tzv. **index lidského rozvoje** (Human Development Index – HDI). Index je stanoven na základě tří veličin: očekávaná délka života, gramotnost a HDP na obyvatele podle parity kupní síly. Ačkoli se jedná o oblíbený nástroj měření chudoby, čelí i kritice. Nedokáže například zachytit rozdíly v životní úrovni uvnitř jednotlivých států. Přitom právě propastné sociální rozdíly ve společnosti jsou jednou ze základních charakteristik chudých zemí. Index také nezohledňuje bezpečnostní situaci v dané zemi nebo dodržování lidských práv. (Exnerová ed., 2005, s.104).

Existují také další přístupy k měření rozvoje, které kladou větší důraz na vztah ekonomiky a kulturních či náboženských tradic (např. ukazatel *hrubé národní štěstí* používaný v Bhútánu). Jiné zase zohledňují kvalitu společenského života a životního prostředí (např. *index udržitelného ekonomického blahobytu*). Jedním z nejznámějších alternativních ukazatelů rozvoje je *ekologická stopa*, kterou si může změřit každý z nás na www.hraozemi.cz. Ekologická stopa vyjadřuje spotřebu přírodních zdrojů formou tzv. „globálních hektarů na osobu".

Udržitelný rozvoj

„Udržitelný rozvoj je takový rozvoj, který zajistí potřeby současných generací, aniž by bylo ohroženo splnění potřeb generací příštích a aniž by se to dělo na úkor jiných národů."
(Zpráva Komise OSN pro životní prostředí a rozvoj (tzv. Zpráva Brundtlandové), 1987)

Světový summit o udržitelném rozvoji v Johannesburgu (2002) zdůraznil, že cílem je takový rozvoj, který zajistí rovnováhu mezi třemi základními pilíři: sociálním, ekonomickým a environmentálním.

Podstatou udržitelného rozvoje je tak naplnění tří základních cílů:
- sociální rozvoj, který respektuje potřeby všech;
- účinná ochrana životního prostředí a šetrné využívání přírodních zdrojů;
- udržení vysoké a stabilní úrovně ekonomického růstu a zaměstnanosti.

(Johannesburgská deklarace o udržitelném rozvoji, 2002)

Boj s chudobou

Dynamický vývoj ve 20. století a výzvy, které s sebou přináší další tisíciletí, umožnily nejen zakotvení zahraniční pomoci jako nástroje rozvoje, ale také řadu dalších procesů, které naopak světové problémy prohlubují. Globální problémy stejně jako chudoba jsou pro většinu z nás stále abstraktními pojmy. V dalších kapitolách této příručky se pokusíme postupně proniknout blíže do začarovaného kruhu chudoby, pochopit, co se za ním skrývá, i přemýšlet, jak z něho ven. Dříve, než se však setkáme s konkrétními příběhy lidí žijícími v chudobě i těmi, kteří se jim snaží pomoci, podíváme se do historie, jak události na miskách vah Země ovlivňovaly cesty k hledání léku na chudobu. Více o podobách chudoby ve světě se můžete také dozvědět z další příručky *Bohouš a Dáša proti chudobě* (Nádvorník, Chára, 2006).

■

Použité zdroje

- Exnerová, V. (ed.): *Globální problémy a rozvojová spolupráce, témata, o která se lidé zajímají*. Člověk v tísni, o.p.s., Praha 2005.

Další doporučené zdroje

- Nádvorník, O., Chára P.: *Bohouš a Dáša proti chudobě*. Člověk v tísni - společnost při ČT, o.p.s., Praha 2006.
- Varianty (kol.): *Bohouš a Dáša na tržišti světa*. Člověk v tísni, o.p.s., Praha 2009.
- Nováček, P.: *Křižovatky budoucnosti. Směřování k udržitelnému rozvoji a globálnímu řízení*. G plus G, Praha 1999.
- Friedman, T. L.: *Svět je plochý. Stručné dějiny jedenadvacátého století*. Academia, Praha 2007.
- Sen, A.: *Development as Freedom*. Oxford University Press, New York 2001.
- Rozvojový program OSN: Zpráva o lidském rozvoji 2009 (Human development report 2009). http://hdr.undp.org/en/reports/global/hdr2009/ (obsahuje HDI jednotlivých zemí).
- Ekologická stopa: www.hraozemi.cz
- Vodní stopa (vyjadřuje spotřebu vody vzhledem k našemu životnímu stylu) http://www.waterfootprint.org/?page=cal/WaterFootprintCalculator

AKTIVITA 1

Mít či nemít?

Je klima v tísni?

Cíle:

- Žáci vysvětlí rozdíl mezi absolutní a relativní chudobou.
- Žáci definují pojem index lidského rozvoje.
- Žáci srozumitelně prezentují nejpodstatnější výsledky skupinové práce.

Co potřebujeme:

kopie s definicemi pojmů pro každého žáka, ilustrační fotografie chudoby v různých částech světa, barevné lístečky

Předpokládaný čas: 45 minut

ČAS 10 MIN

1. krok

- Rozdejte žákům 5 barevných lístečků a zadejte jim, ať každý napíše 5 věcí, bez kterých si nedokáže svůj život představit a nerad by se jich vzdal. Zdůrazněte, že by se mělo jednat pouze o materiální věci.
- Žáci se postaví do kruhu. Vyzvěte je, ať si představí situaci, kdy se musí jedné věci vzdát. Příslušný lísteček, na kterém je název vybrané věci napsán, odhodí doprostřed kruhu. Poté se zeptejte: *Čeho jste se vzdali? Co to pro vás znamená? Cítíte se být chudí?*
- Postupně opakujte obdobný postup, až žákům zbývají pouze 2 poslední věci. Řekněte jim, že už není rozhodnutí, čeho se vzdají, na jejich vůli. Tentokrát musí rozpočítat (nebo vylosovat) ze dvou zbývajících věcí. Znovu se zeptejte: *Co pro vás znamená přijít o tuto věc? Jaké jsou vaše pocity nyní? Cítíte se teď být chudí?*
- Poté veďte diskusi na téma: *Co je to chudoba? Co pro vás znamená být chudý?*

ČAS 25 MIN

2. krok

- Rozdejte žákům texty s definicí pojmů *absolutní* a *relativní* chudoba, dejte jim čas na přečtení. Nechte studenty pojmy společně vysvětlit pro celou skupinu, v případě potřeby upřesněte.
- Ukažte žákům fotografie znázorňující chudobu na různých místech (Afrika, Asie, ale i ČR či metropole USA). Použijte buď fotografie na str. 16, nebo vyberte jiné. Zeptejte se žáků, z jakých zemí podle jejich názoru fotky jsou.
- Nechte je vyjmenovat znaky chudoby. Nápady sepisujte na tabuli.
- Zeptejte se: *Jak se měří chudoba?*
- Rozdejte text s popisem *indexu lidského rozvoje*. Žáci si text přečtou a pokusí se v rámci celé skupiny pojem vysvětlit. Nyní jim můžete prozradit, ze kterých zemí jsou uvedené fotografie.

Mít či nemít?

ČAS 10 MIN

3. krok

- Závěrečným úkolem pro žáky bude **volné psaní** na téma: *Kdy a kde se setkávám s chudobou v každodenním životě.*

  Pravidla volného psaní:
  1. Pište po celou stanovenou dobu vše, co vás k otázce napadá.
  2. Pište souvislý text, ne jen jednotlivá hesla nebo body.
  3. Nevracejte se k napsanému, nic neopravujte, nevylepšujte.
  4. Pokračujte v psaní, i když vás nic nenapadá, zapisujte i pomocné věty (např. „Jak bych mohl/a pokračovat?“, „Teď nevím, co psát dál…“), ale snažte se k tématu vrátit.
  5. Nenechte se ve svých nápadech brzdit pravopisem a stylistikou (na případné opravy bude čas později).

- Dobrovolníci z řad žáků svoje volné psaní přečtou ostatním.

Absolutní chudoba x relativní chudoba

Pojetí chudoby se odvíjí od životní úrovně každé společnosti a tedy i definice chudoby procházejí s rozvojem společnosti jistou změnou.

Absolutní chudoba vyjadřuje stav, kdy výše příjmů člověka nedostačuje k tomu, aby uspokojil své základní potřeby. Nejrozšířenějším způsobem měření chudoby je hranice vyjadřující minimální výši příjmu, která je zapotřebí k uspokojení základních životních potřeb, tedy k zajištění potravy a obydlí. V praxi se hranice určuje tak, že se pro danou zemi na základě průzkumu domácností stanoví průměrné množství peněz, které je potřeba ke koupi denního kalorického minima. K nim se přičtou minimální částky, které průměrná rodina vynaloží za obydlí a další potřeby, jako je ošacení. Za celosvětovou hranici extrémní chudoby označila Světová banka v roce 1990 příjem dosahující pouze jednoho amerického dolaru na den v paritě kupní síly. Takové paušální stanovení chudoby však má jisté nedostatky, neboť chudoba je vždy relativní (například obyvatel ČR se může cítit bohatý vůči obyvateli Afriky, ale zároveň chudý v porovnání s obyvateli vyspělých zemí). Naproti tomu **relativní chudoba** tak nahlíží na chudobu jako na stav relativní deprivace jedince ve vztahu k ostatním jedincům v dané společnosti.

Upraveno podle Hokrová, Marie; Táborská, Sylva (ed.): Globální problémy a rozvojová spolupráce, témata, o která se lidé zajímají. 2. aktualizované vydání. Člověk v tísni, o.p.s., Praha 2008. s. 24.

Index lidského rozvoje

Širší pojetí chudoby je komplexnější a obtížněji měřitelné než určování chudoby pouze na základě příjmů. V současné době je k měření kvality života často užíván tzv. Index lidského rozvoje (Human Development Index – HDI). Index lidského rozvoje se stanovuje na základě tří veličin: očekávaná délka života, vzdělání (gramotnost dospělé populace), průměrný příjem.

Za výběrem daných veličin stojí následující úvahy:

Očekávaná délka života měří, jakého věku se pravděpodobně lidé v dané zemi dožijí. To, jak lidé dlouho žijí, souvisí s mnoha dalšími jevy, které se nedají tak snadno měřit, například se stavem a dostupností zdravotních služeb, s dostatečnou výživou a s kvalitou životního prostředí. Odráží také skutečnost, že lidský život sám o sobě je pro rozvoj nejvýznamnější hodnotou.

Úroveň vzdělání je zjišťována na základě gramotnosti lidí proto, že schopnost číst a psát je prvním krokem k možnosti získávat vědění a ke schopnosti učit se a v důsledku toho i k zajištění živobytí.

Hrubý domácí produkt (HDP) zůstává jedním ze stěžejních ukazatelů úrovně lidského života, neboť na něm závisí možnost uspokojit základní potřeby člověka a žít důstojný život. Pro účely mezinárodního srovnávání je používán HDP na osobu přepočítaný podle kupní síly dané země, aby se vyrovnaly rozdílné ceny zboží v různých zemích (například v Indii si člověk může za 10 dolarů koupit mnohem více jídla než v USA).

Upraveno podle Hokrová, Marie; Táborská, Sylva (ed.): Globální problémy a rozvojová spolupráce, témata, o která se lidé zajímají. 2. aktualizované vydání. Člověk v tísni, o.p.s., Praha 2008. s. 104.

Popisky k fotkám na str. 16

1. Romská osada na kraji Rudňan, východní Slovensko, foto Iva Zímová.
2. Chlapec s hračkou, kterou si sám vyrobil, Korran Goge, Sidama, jižní Etiopie, foto Iva Zímová.
3. Bezdomovci žebrají v centru města, Montreal, Kanada, foto Iva Zímová.
4. Zadlužená rodina u televize, Ústí nad Labem – Předlice, Česká republika, foto Iva Zímová.

Zdroje

- Temple, Charles; Steelová, Jeannie L.; Meredith, Kurt: *Čtení, psaní a diskuse ve všech předmětech. Čtením a psaním ke kritickému myšlení. Příručka III*. Praha: Kritické myšlení, 2002.
- Hokrová, Marie; Táborská, Sylva (ed.): *Globální problémy a rozvojová spolupráce, témata, o která se lidé zajímají.* 2. aktualizované vydání. Člověk v tísni, o.p.s., Praha 2008. http://www.rozvojovka.cz/download/pdf/pdfs_136.pdf

AKTIVITA 1

Mít či nemít?

Obrázek 1.

Obrázek 2.

Obrázek 3.

Obrázek 4.

20 Bohouš a Dáša: Šance pro rozvoj

Hledání léku na chudobu

2. polovina 19. století – 40. léta 20. století

První impulsy

Na cestě k počátkům pomoci, která přesahovala hranice států i ambice jejich vůdců, se musíme nutně potkat s postavou **Jeana Henryho Dunanta**. Tento švýcarský obchodník proslul organizací pomoci po krvavé bitvě u Solferina v roce 1859, kde se střetla spojená vojska Francie a Sardinie s Rakouskem. Dunant zorganizoval historicky první humanitární pomoc a mobilizoval civilní obyvatelstvo, především ženy a lékařský personál, aby pomohlo ošetřit raněné a nemocné vojáky na obou stranách konfliktu.

Po návratu do Ženevy Dunant sepsal knihu „Vzpomínky na Solferino", která obsahovala i požadavek na ustavení neutrální organizace z řad dobrovolníků, kteří by pomáhali zraněným vojákům v poli. O pár let později vyústila Dunantova snaha ve svolání mezinárodní konference pro delegáty ze 16 zemí. Právě tady byly položeny základy **Mezinárodního výboru Červeného kříže** (MVČK), oficiálně založeného v roce 1875, a přijaty zásady nedotknutelnosti a neutrality zdravotnických zařízení a personálu označených červeným křížem. Ten se stal univerzálním rozeznávacím znakem nově vzniklé organizace (obrácená švýcarská vlajka), přičemž islámské země dnes oficiálně používají znak červeného půlměsíce.

Události u Solferina nastartovaly proces utváření mechanismů, které by ošetřovaly dodržování principů humanity i za války. Mezinárodní výbor Červeného kříže inicioval formování systému **mezinárodního humanitárního práva**, jehož potřeba se definitivně ukázala během 2. světové války. Následky světových válek tak přispěly ke vzniku **čtyř Ženevských konvencí** na konferenci v roce 1949 (později byly přijaty ještě dva dodatkové protokoly):

- Ženevská konvence o zlepšení osudu raněných a nemocných příslušníků ozbrojených sil v poli;
- Ženevská konvence o zlepšení osudu raněných, nemocných a trosečníků ozbrojených sil na moři;
- Ženevská konvence o zacházení s válečnými zajatci;
- Ženevská konvence o ochraně civilních osob za války.

Ačkoli tyto mezinárodní úmluvy přijalo do roku 2009 celkem 194 států včetně České republiky, neustále se ukazuje potřeba je revidovat, doplňovat a upevňovat (ČČK, 2009). Ženevské konvence jsou závazné pro všechny signatářské země, bývají však dodnes porušovány i smluvními stranami. Mezi opory mezinárodního humanitárního práva řadíme i Všeobecnou deklaraci lidských práv (1948) nebo Konvenci o právech dítěte (1989) a další. Blíže se ochraně lidských práv věnuje také příručka *Bohouš a Dáša za lidská práva* (Kratochvíl ed., 2008).

20. století: 40. – 60. léta

Dva světy

Když budeme pokračovat cestou časem, zjistíme, že v průběhu 20. století se pohled na zahraniční pomoc změnil. Po 2. světové válce čelil svět nové situaci, která přinášela neznámé výzvy a rizika. Reakcí na potřebu směřovat k celosvětovému míru a rozvoji bylo založení **Organizace spojených národů** (OSN) v roce 1945. Charta OSN s sebou přináší princip podpory sociálního rozvoje a zvyšování životní úrovně lidí na celém světě.

Poválečná rekonstrukce však přispěla i k narůstající rivalitě dvou mocenských bloků, které následujících 40 let dominovaly světu. Bylo třeba nastavit rovnováhu sil. Evropa se postupně začala rozdělovat a zahraniční pomoc začala být chápána jako jeden z pilířů světové bezpečnosti. Na jedné straně Spojené státy poskytovaly masivní finanční pomoc válkou zničené západní Evropě prostřednictvím **Marshallova plánu**, na straně druhé začal Sovětský svaz upevňovat své socialistické impérium formou tzv. technické pomoci spřáteleným zemím.

Tři světy

Mocenské soupeření dvou znepřátelených bloků se odrazilo na situaci nejen v Evropě. Bývalé koloniální velmoci využívaly pomoci jako prostředku k pokračování ekonomických a obchodních vazeb s nově nezávislými státy, o jejichž nerostné a další bohatství nechtěly přijít. Sovětský svaz uplatňoval zahraniční pomoc jako nástroj k rozšiřování svého vlivu po celém světě (Indočína, Libye aj.). Klima studené války nutilo nové státy se přiklonit k jedné či druhé straně a často za poskytnutou pomoc obětovat i část své suverenity. Proces dekolonizace byl navíc vedle hospodářské pomoci poznamenán spoluprací vojenskou nebo i zastrašováním (válka ve Vietnamu, Angole nebo na Korejském poloostrově).

Existovaly však státy, které přijímaly pomoc z obou stran (Indie, Somálsko, Egypt aj.). Takové země nepatřily nebo nechtěly patřit do jednoho ze znepřátelených bloků, *prvního* – západního ani *druhého* – východního světa. V 50. letech se tak objevuje termín **třetí svět** (Daněk, 2000). Poprvé hlasy zemí třetího světa zazněly v roce 1955 na konferenci v indonéském Bandungu. Jejím cílem byla snaha pojmenovat společné zájmy této skupiny a zároveň se vymezit vůči přijímání pomoci ze zahraničí.

Na konferenci se země třetího světa formálně přihlásily k tzv. **filozofii nezúčastněnosti**, která předpokládala buď zřeknutí se jakékoliv zahraniční pomoci, nebo její přijímání z obou ideologicky znepřátelených bloků (Halaxa, 2000, s. 3). V praxi však představitelé států jednali více pragmaticky. Bandungská konference přesto znamenala milník v mezinárodních vztazích. Kromě snahy semknout země třetího světa zároveň také odhalila první sváry mezi nimi.

Vedle *Hnutí nezúčastněných zemí* se objevila další skupina států – skupina tzv. **stejně smýšlejících zemí**, které začínají koncem 60. letech poskytovat pomoc s jinou než vojensko-strategickou nebo postkoloniální motivací. Této skupině dominovala Kanada, Nizozemí a skandinávské země, které jsou dnes zároveň největšími dárci pomoci v rámci EU. Ačkoliv pomoc poskytovaná těmito zeměmi byla (a dosud zůstává) pochopitelně také součástí jejich zahraniční politiky, její prvotní motivy tvořily solidarita a úsilí o rozvoj, spojené se snahou přispět ke vzájemnému porozumění (Halaxa, 2000, s. 4).

Ekonomický růst jako všelék

V průběhu 2. poloviny 20. století vznikaly různé přístupy a teorie jak postupovat ve snaze zmírnit globální chudobu. Nejrůznější odborníci z celého světa na ni hledali univerzální lék a přicházeli s množstvím nápadů jak celosvětově pomáhat, obchodovat, vyrábět nebo spotřebovávat. Ukázalo se, že jednotlivé myšlenky je v praxi možné uplatňovat jen do určité míry s ohledem na místní podmínky. Podíváme-li se na hlavní přístupy z blízka, zjistíme, že žádný nebyl zcela opuštěn. Dodnes najdeme jejich zastánce i kritiky. Vývoj jednotlivých teorií ovlivnil zároveň trendy v zahraniční pomoci v minulosti a dnes.

Po 2. světové válce představoval lék na nerozvinutost a chudobu ve světě právě **ekonomický růst**. Pojmy růst a rozvoj se staly v podstatě synonymy. K tomu přispěl velkým dílem úspěšný Marshallův plán, který skutečně nastartoval dynamiku evropského hospodářství. Počáteční kapitál byl vnímán jako nezbytná součást obnovy a rozvoje. Ekonomové v 50. letech předpokládali, že zkušenost vyspělých zemí z dob průmyslové revoluce může být přímo použita také v rozvojovém světě, a úlohou zahraniční pomoci bylo překonat nedostatek domácích finančních i dalších zdrojů prostřednictvím kapitálu ze zahraničí (Halaxa, 2000, s. 4). Chudé státy se měly stát „moderními“ a měly překonat tradiční hospodářství i způsob života. Odměnou za takovou cestu jim měl být blahobyt a vyspělost. Tento přístup je obecně označován jako **teorie modernizace**.

Přirozeným důsledkem bylo, že v 60. letech kladly vlády vyspělých zemí a mezinárodní instituce hlavní důraz na podporu nových vědeckých a technických poznatků a hospodářský rozvoj chudých států formou finančních toků a investičních projektů. Tomuto období vévodily zvýhodněné půjčky a nevratné granty vládám zemí třetího světa. Avšak v souladu se zájmy dvou soupeřících světů – východního a západního – byly takto podporovány i nedemokratické a zkorumpované režimy.

Postupem času se ukázalo, že hospodářský růst není všelékem na chudobu. Výrok, že *Brazílii se vedlo dobře, ale Brazilcům nikoli*, nejlépe charakterizuje důvod takových pochybností. V řadě zemí došlo k prohloubení nerovnosti mezi bohatými a chudými, rozdíly se zvyšovaly i mezi regiony. Nešetrné průmyslové technologie zanechaly značné škody na životním prostředí a tradiční společenství vystavily hrozbě zániku. V mnoha případech pomáhající velmoci vnutily svůj model ekonomiky „ze

dne na den" do prostředí, kterému byl zcela cizí (Kysučan, 2004, s. 58). Snahy o nalezení účinnější alternativy léku na chudobu začaly přicházet z rozvojového světa.

20. století: 70. - 80. léta

Zvyšující se závislost

V následujícím období se úvahy o rozvoji stávají komplexnějšími. V 70. letech se začíná formovat hnutí namířené proti zahraniční pomoci v podobě masivních kapitálových investic. Příznivci volného trhu považovali pomoc v době, kdy v globální ekonomice dominuje soukromý kapitál, za zbytečnou a požadovali, aby rozvojové země samy usilovaly o dosažení soběstačnosti, mj. také na základě vzájemné spolupráce mezi sebou (Halaxa, 2000, s. 5).

Reakcí na tento vývoj byla **teorie závislosti** (původně z Latinské Ameriky) založená na předpokladu, že nerozvinutost jedné části světa je přímým důsledkem rozvoje jiné části světa. Tato závislost je nejlépe zřetelná v oblasti světového trhu. Někdy se tento koncept označuje jako teorie jádra a periferie – na ekonomicky vyspělém jádru je závislá zaostalá periferie. Původně se zdálo, že rozvojové země z narůstající vzájemné ekonomické závislosti získávají, a to především pokud jde o obchod, z něhož mohly čerpat další kapitál k rozvoji. Zastánci teorie závislosti však oponovali, že výhody plynou jen jedním směrem – ve prospěch vyspělých zemí. Podle nich je světová periferie udržována v umělé závislosti na jádru tvořeném nejvyspělejšími světovými ekonomikami.

S prohlubující se globalizací se měnil i pohled na vztah jádra a periferie. Novější **teorie světových systémů** připouští možnost změny vztahu mezi vyspělým jádrem, které může svou pozici ztratit, a periferií, která se může dostat „na půl cesty" (stát se tzv. semi-periferií). Základním předpokladem zůstává, že vzájemné vztahy jednotlivých oblastí naplňují uspořádání globálního kapitalistického systému.

Ztracená dekáda

Další etapa pomoci začala první půjčkou Světové banky v roce 1980 (Halaxa, 2000, s. 5). Podstatou nového přístupu mezinárodních finančních institucí (skupiny Světové banky a Mezinárodního měnového fondu) byly půjčky vládám rozvojových zemí podmíněné řadou politicko-hospodářských reforem, které měly státům pomoci překlenout jejich nerozvinutost a chudobu (tzv. Programy strukturálního přizpůsobení). V praxi se jednalo o omezení role státu a liberalizaci trhu nejčastěji prostřednictvím snižování výdajů ve zdravotnictví a školství, snížení daní, privatizace veřejných služeb, podpory exportu a omezování importu nebo zmrazení platů státních zaměstnanců apod. Na mezinárodní politické scéně byl tento trend zosobněn především Margaret Thatcherovou a Ronaldem Reaganem, kteří představovali hlavní propagátory liberálního přístupu.

Krátkodobě reformy fungovaly, avšak dlouhodobě přinesly negativní dopady především na ty nejchudší. V mnoha rozvojových zemích závislých na zemědělské výrobě došlo k změně orientace z tradičních plodin na monokultury, nebo bylo naopak místní zemědělství válcováno přílivem levných dotovaných potravin ze zahraničí (Halaxa, 2000, s. 5). Situaci ještě zhoršily následky ropných šoků ze 70. let. V důsledku reakce na ekonomickou krizi došlo ke zvýšení ceny půjček a rozvojové země se stávaly silně zadluženými. Prohlubovala se pokračující ekonomická stagnace třetího světa, především zemí Latinské Ameriky, provázená častými humanitárními krizemi v Subsaharské Africe. Nerovnost mezi ekonomicky vyspělým světem a chudými zeměmi (zvláště ve zmíněných regionech) se zvětšovala.

Vzhledem k rostoucí kritice Programů strukturálního přizpůsobení dochází k přehodnocení zahraniční pomoci, která začíná být vnímána jako prostředek k prosazování zájmů jejího poskytovatele. „Diktát z vnějšku" (ze strany mezinárodních finančních institucí) vedl v některých případech k zadlužení rozvojových zemí trvajícímu dodnes. Období 80. let bývá proto také označováno jako **ztracená dekáda**, vyznačující se ztrátou důvěry lidí ve smysl zahraniční pomoci (Exnerová ed., 2005, s. 102). Tento postoj však umožnil i intenzivnější zapojení nevládních organizací do poskytování pomoci v rozvinutých i rozvojových zemích. Více o dlužní krizi a dalších nástrojích rozvoje pojednává 3. kapitola.

Nový pohled na rozvoj

Předchozí události podpořily další pochybnosti, zda samotný ekonomický růst povede ke zlepšení životních podmínek obyvatel v rozvojových zemích, zejména v Subsaharské Africe nebo jižní Asii. Se zveřejněním přelomové studie Římského klubu **„Limity růstu“** v roce 1972 pohled na rozvoj získává nový rozměr – zohledňuje i další aspekty, které mají přímý vliv na kvalitu života: politické, sociální, environmentální a kulturní složky (Exnerová ed., 2005, s. 102).

V souvislosti s tímto pohledem se začal prosazovat názor, že neexistuje jeden model rozvoje, který by byl správný a žádoucí pro všechny části světa. Bylo zdůrazňováno, že rozvoj musí být dlouhodobě udržitelný: musí brát v úvahu otázky vztahující se k vývoji populace, k šetrnému využívání přírodních zdrojů a ke vzájemnému působení člověka a jeho životního prostředí. V roce 1987 byl tak v deklaraci Světové komise pro životní prostředí a rozvoj poprvé definován pojem **udržitelný rozvoj**. (viz 1. kapitola)

Co se skrývá za pojmem „zahraniční pomoc?“

Zahraniční pomoc zahrnuje koncept humanitární pomoci i rozvojové spolupráce. V průběhu 20. století se oba druhy pomoci vyvíjely, stejně jako jejich chápání, cíle a forma.

K vymezení pojmů dochází během vývoje po 2. světové válce, kdy se zrodil termín rozvojová pomoc jako výraz modernější formy humanitární tradice, symbolizující obecněji pojatý lidský rozvoj a partnerský postoj zúčastněných stran. V průběhu 80. let dochází k posunu od rozvojové pomoci směrem k upřednostňování termínu rozvojová spolupráce. Tento posun vyjadřuje přehodnocení vztahů příjemce pomoci a dárcovské instituce či země založený na vzájemném partnerství a odpovědnosti obou stran. Důraz je kladen na vzájemnou odpovědnost a součinnost.

Humanitární pomoc představuje bezprostřední pomoc lidem v náhlé a tíživé životní situaci za účelem uspokojení jejich základních životních potřeb. Klíčová je prevence a zmírnění lidských útrap. Jedná se nejen o reakci na neočekávanou přírodní katastrofu, ale humanitární pomoc může být určena i obětem dlouhodobého konfliktu. V praxi se jedná o zajištění podmínek nezbytných k přežití a následnému obnovení lidské důstojnosti. **Humanitární pomoc by měla být rychlá, efektivní a krátkodobá reakce na akutní situaci** a neměla by podporovat závislost postižených na zdrojích pomoci. (více 4. kapitola)

Rekonstrukční fáze je přechodový moment od okamžité reakce formou humanitární pomoci k dlouhodobé podpoře. Často není jednoduché tuto fázi přesně vymezit, nicméně již nevyžaduje rychlou reakci, nýbrž systematickou obnovu. Jedná se o snahu navrátit situaci na úroveň před konfliktem či katastrofou.

Rozvojová spolupráce je koncept sledující dlouhodobý cíl umožnit lidem v rozvojových zemích sociální a ekonomický rozvoj. Záměrem je, aby obyvatelé těchto zemí byli připraveni na náhlé životní situace, dokázali jim účinně čelit a předcházet, a aby dokázali sami využít svého potenciálu pro zajištění lepší budoucnosti sobě i svým dětem. Jedná se o dlouhodobou formu pomoci, která předpokládá angažovanost všech stran: příjemců i dárců. Rozvojová spolupráce je realizována v oblasti vzdělávání, zdraví, zemědělství a obživy, ochrany životního prostředí a vodních zdrojů, ale i budování lidských kapacit ve veřejné správě a občanském sektoru. Rozvojová spolupráce může v oblastech postižených akutní krizí navazovat na humanitární pomoc a rekonstrukční fázi nebo může být realizována samostatně v místech, kde žijí lidé v extrémní chudobě. (více 5. a 6. kapitola)

Přelom 20. a 21. století

Svět se změnil

Nejvýznamnějším mezníkem ve vývoji poskytování zahraniční pomoci je konec studené války a s ním související rozpad ideologického seskupení zemí tzv. východního bloku (90. léta 20. století). Pomoc třetímu světu ztrácí své strategické cíle, které jsou nahrazeny politickými a komerčními zájmy. Zároveň rozpad bipolárně rozděleného světa odhalil řadu krizí, nejpalčivější z nich většinou v Subsaharské Africe, kde jednotlivé přístupy pomoci, uplatňované i v jiných částech světa, dodnes selhávají.

Od 90. let se začíná hovořit o tzv. **komplexních krizích**, které vyžadují komplexní řešení. Vedle potřeby zajistit chudým lidem bezpečí a základní potřeby je stále důležitější i požadavek soběstačnosti místních obyvatel. Dochází ke globálnímu přehodnocení výsledků a nástrojů zahraniční pomoci a zohlednění role lidských práv v hledané koncepci. Po pádu železné opony se objevují i nová bezpečnostní rizika, jak připomíná tragická událost z 11. září 2001 v New Yorku. Význam globální bezpečnosti dostává nový rozměr a zahraniční pomoc představuje jednu z cest v předcházení těmto rizikům.

Nejnovější výzvou pro budoucí směřování zahraniční pomoci jsou i dopady klimatických změn v rozvojových částech světa. Již nyní jsou předpokládány závažné humanitární a ekonomické důsledky globálních změn klimatu, které pravděpodobně nejvíce postihnou právě nejchudší a nejméně připravené země. Úkolem zahraniční pomoci (humanitární a rozvojové) je tedy vhodně reagovat a zvyšovat připravenost na klimatické změny v mezinárodním, národním i lokálním měřítku.

Lék na chudobu v době globalizace

Prohlubující se provázanost jednotlivých částí světa a globální dělba práce, obchodu a služeb vyžaduje revizi dosavadního pohledu na rozvoj. Globalizace s sebou dlouhodobě přináší řadu možností i hrozeb. Hledání léku na chudobu formou pomoci a rozvoje je jedním z nástrojů jak současným i budoucím hrozbám čelit. Významnou roli dnes hrají vedle států především nadnárodní uskupení (mezinárodní instituce a organizace, nadnárodní korporace), které také do jisté míry určují povahu a směr dalšího rozvoje. Více se mechanismům globalizace a roli jednotlivých aktérů věnuje další příručka *Bohouš a Dáša na tržišti světa* (Varianty kol., 2009). ■

Použité zdroje:

- Jukl, M.: *Ženevské úmluvy a dodatkové protokoly (stručný přehled)*. Praha: Úřad Českého červeného kříže, 1999. http://ck.czweb.org/cck/aktivity/konvence.html
- Český červený kříž. http://www.cckpraha1.cz/ock.htm
- Daněk, K. P.: *Nerovnoměrný rozvoj světa: kolonialismus, neokolonialismus a diskurz rozvoje*. In Jedlička, Petr; Tomeš, Jiří; Daněk, Petr (ed.) (2000): Stát, prostor, politika. Vybrané otázky politické geografie. Univerzita Karlova, Praha 2000. http://prg.xf.cz/kniha/kap1.htm
- Halaxa, P.: *Zahraniční pomoc ve vztazích vyspělých a rozvojových zemí.* In: Jehlička, P., Tomeš, J., Daněk, P.: Stát, prostor, politika. Vybrané otázky politické geografie. Univerzita Univerzita Karlova, Praha 2000. http:// prg.xf.cz/kniha/kap-Halaxa.doc
- Nádvorník, O., Volfová, A. (ed.): *Společný svět – Příručka globálního rozvojového vzdělávání*. Člověk v tísni – společnost při ČT, o.p.s., Praha 2004.
- Exnerová, V. (ed.): *Globální problémy a rozvojová spolupráce, témata, o která se lidé zajímají*. Člověk v tísni, o.p.s., Praha 2005.

Další doporučené zdroje:

- Kratochvíl, J. (ed.): *Bohouš a Dáša za lidská práva.* Člověk v tísni, o.p.s., Praha 2008.
- Švejnoha, J.: *Červený kříž a Červený půlměsíc*. Praha: Úřad Českého červeného kříže, 2002.
- Dunant, H.: *Vzpomínka na Solferino*. Praha: Úřad Českého červeného kříže, 2004. SASSOLI.
- Bouvier, M. A.: *How does law protect in war?* Geneve: Mezinárodní výbor Červeného kříže, 1999.
- Galeano, E.: *Open veins of Latin America*. London, 1997. http://vencentral.files.wordpress.com/2009/02/open-veins-of-latin-america-1997.pdf
- Nováček, P.: *Křižovatky budoucnosti. Směřování k udržitelnému rozvoji a globálnímu řízení*. G plus G, Praha 1999.

AKTIVITA 2.1

Rozvoj = spokojený život?

Co potřebujeme:

kopie textů pro každého žáka

Předpokládaný čas: 45 minut

Cíle:

- Žáci formulují argumenty pro kladnou a zápornou odpověď na binární otázku týkající se problematiky ekonomického rozvoje.
- Žáci při debatě vyhodnocují argumenty druhých a reagují na ně.
- Žáci vyjádří vlastní stanovisko ke vztahu rozvoje a života lidí.

ČAS 5 MIN

1. krok

- Zeptejte se žáků, co se jim vybaví, když se řekne rozvoj. Žáci si nejprve individuálně zapíší všechny asociace a myšlenky, které je napadnou. Poté si je vzájemně představí v celé skupině. Jejich nápady zapisujte na tabuli.

ČAS 10 MIN

2. krok

- Rozdejte žákům úryvek z knížky *Dávné budoucnosti*. Problematikou rozvoje se budete společně zabývat pomocí učební metody **diskusní pavučina**. Řekněte žákům, aby se po přečtení úryvku ve dvojicích zamysleli nad otázkou: *Zajistí ekonomický rozvoj lidem spokojený život?* Žáci by měli uvést alespoň 3 argumenty pro odpověď ano a alespoň 3 argumenty pro odpověď ne a zaznamenat všechny do **T-grafu**.

ANO	NE
alespoň 3 argumenty	*alespoň 3 argumenty*

- Vyzvěte žáky, aby vždy dvě dvojice vytvořily čtveřici a sdílely mezi sebou, jaké uvedly argumenty pro odpověď *ano* a jaké pro odpověď *ne*. Pokud chtějí, mohou si do svého T-grafu připsat nové argumenty ostatních, se kterými souhlasí.

Rozvoj = spokojený život?

Úryvek z knížky *Dávné budoucnosti*:

Když jsem do Ladaku přijela poprvé, všimla jsem si velmi nápadné absence chamtivosti. Jak poznamenal i komisař pro rozvoj, neměli lidé žádný velký zájem obětovat svůj volný čas a radost jen pro materiální zisk. V těch prvních letech byl turista často zaskočen, když mu lidé odmítli prodat určitou věc, bez ohledu na to, kolik peněz nabízel. Teď, po několika letech rozvoje, se vydělávání peněz stalo důležitou činností. Podařilo se vytvořit nové potřeby.

Po dobu zhruba šestnácti let od doby, kdy rozvoj poprvé vstoupil do Ladaku, jsem sledovala, jak se zvětšují rozdíly mezi bohatými a chudými, viděla jsem ztrátu sebedůvěry a síly žen, zvyšující se nezaměstnanost a inflaci, prudký nárůst kriminality. Viděla jsem, jak prudce stoupá počet obyvatel, jak se rozpadá tradiční rodina a obec a jak jsou lidé oddělováni od půdy s tím, jak je soběstačnost postupně nahrazována ekonomickou závislostí na vnějším světě.

Když jsem viděla, jak byl mosazný hrnec nahrazen růžovým umělohmotným kyblíkem nebo jak boty z jačí kůže ustupují laciné moderní obuvi, zprvu to mnou silně otřáslo. Brzy jsem však usoudila, že nemám právo prosazovat svůj estetický pohled nebo říkat lidem, co je pro ně nejlepší. Vpád moderního světa se může zdát ohavný a nepatřičný, ale rozhodně přináší materiální výhody.

Rozvoj Ladaku, tak jako kdekoli jinde na světě, vyžadoval rozsáhlou a systematickou restrukturalizaci společnosti, která předpokládala obrovské a nepřetržité investice do infrastruktury – do asfaltových silnic, nemocnic v západním stylu, škol, rozhlasu, letiště a především do zdrojů energie. To všechno vyžadovalo nejen obrovské peněžní výdaje, ale také rozsáhlé nároky na lidskou práci a administrativu. V žádné fázi nikoho ani nenapadlo položit si otázku, zda výsledky tohoto nezměrného úsilí přinesou nějaká zlepšení toho, co tu bylo původně. Bylo to, jako kdyby se začínalo od nuly, jako kdyby dříve v Ladaku žádná infrastruktura neexistovala. Jako kdyby zde neexistovala žádná lékařská pomoc, žádná výchova, žádná komunikace, žádná doprava ani obchod. Důmyslná síť cest, pěšin a obchodních tahů, rozsáhlá a promyšlená soustava zavlažovacích kanálů udržovaná po staletí – se všemi těmito znaky živé, fungující kultury a ekonomického systému se zacházelo tak, jako kdyby prostě nebyly. Ladak byl předěláván podle návodu Západu, pomocí asfaltu, betonu a oceli.

ČAS 25 MIN

3. krok

- Dejte žákům prostor (cca 1 min) pro ujasnění vlastního názoru – odpovědi na otázku. Ti, jejichž odpověď zní *ano*, se shromáždí v jedné části místnosti, ti, kteří se přiklánějí k odpovědi *ne*, se shromáždí v opačné části místnosti. Pokud jsou někteří žáci nerozhodní, mohou zůstat uprostřed.
- Řekněte oběma skupinám, ať nejprve prodiskutují, jaké důvody je vedly k rozhodnutí. Pak ať vyberou ty argumenty, které považují za nejsilnější.
- Nastává debata, kdy nejprve mluvčí obou stran představí v určeném čase (cca 2 min) postoj své skupiny. Poté mohou v určeném čase zástupci obou skupin střídavě reagovat na názory opačné strany, přičemž by nejprve měli vždy shrnout vyřčené protiargumenty a pak teprve vyjádřit své stanovisko. Během debaty je možné změnit názor a přejít z jedné skupiny do druhé a ti, co nebyli rozhodnutí, se mohou připojit k té skupině, která jim je názorově bližší.
- Po 10 až 15 minutách debatu ukončete a požádejte z každé skupiny jednoho zástupce o závěrečné stanovisko.
- Žáci mohou své vlastní stanovisko individuálně shrnout i formou krátké **argumentační eseje**.

Zdroje

- Temple, Charles; Steelová, Jeannie L.; Meredith, Kurt; Walter, Scott: *Čtení, psaní a diskuse ve všech předmětech. Čtením a psaním ke kritickému myšlení. Příručka IV*, Praha: o.s. Kritické myšlení, 2007.
- Norberg-Hodge, Helena: *Dávné budoucnosti*. Hnutí Duha, 1996.

AKTIVITA 2.2

Humanitární pomoc nebo rozvojová spolupráce?

Cíle:

- Žáci na základě konkrétních případových studií rozpoznají obecné znaky humanitární pomoci a rozvojové spolupráce.
- Žáci uvedou příklady humanitárních a rozvojových intervencí.

Co potřebujeme:

kopie textu 2 případových studií pro každého žáka

Předpokládaný čas: 40 minut

ČAS 5 MIN

1. krok

- Vyzvěte žáky, aby se zamysleli nad rozdíly mezi humanitární pomocí a rozvojovou spoluprací. Můžete nápady zapisovat společně na tabuli, nebo si může dělat poznámky každý žák sám.

ČAS 25 MIN

2. krok

- Rozdejte žákům texty případových studií humanitární pomoci a rozvojové spolupráce. Rozdělte studenty do skupin. Po přečtení textů budou ve skupinách diskutovat o shodných a odlišných znacích humanitární pomoci a rozvojové spolupráce. Vyzvěte žáky, ať je zaznamenají do **Vennových diagramů**, kdy společné rysy budou zapsány v prostoru, kde se oba diagramy překrývají, a odlišné znaky budou uvedeny v příslušných nepřekrývajících se částech diagramů.

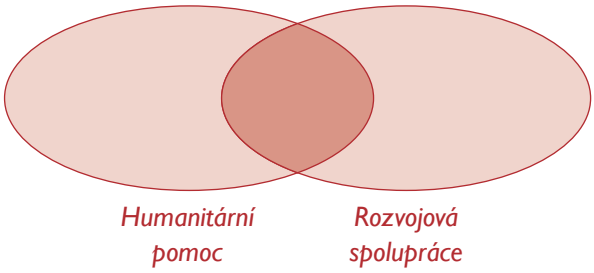

- Vyzvěte jednu skupinu, aby svůj výstup prezentovala. Ostatní následně doplní, co v prezentaci nezaznělo.

ČAS 10 MIN

3. krok

- Shrňte hlavní znaky humanitární pomoci a rozvojové spolupráce. Zeptejte se žáků, zda znají konkrétní příklady obou forem pomoci (jiné, než byly v textu), o kterých slyšeli nebo četli.

Případová studie: Rozvojová spolupráce
Zdravotní péče pro matky a děti v Kambodži

Kambodža patří mezi nejchudší země v regionu jihovýchodní Asie. Více než 35 % lidí zde žije pod hranicí chudoby s příjmem nižším než jeden dolar na den. Tato situace je důsledkem desítek let války a nepokojů, které úplně skončily až na konci 90. let pádem Rudých Khmérů a smrtí jejich vůdce Pol Pota.

Jedním z palčivých problémů současné Kambodže je vysoká úmrtnost matek a dětí. Až 540 matek ze sta tisíc umírá při porodu a zhruba 83 dětí z tisíce se nedožije pěti let. Zdravotní péče je navíc v Kambodži placená a neexistuje tu systém veřejného zdravotního pojištění. Člověk v tísni přispívá k řešení problému od roku 2008, kdy začal v provincii Takeo pracovat na zlepšení kvality zdravotnických služeb poskytovaných matkám a dětem ve 28 vesnických zdravotnických střediscích, kde často chybí voda, elektřina, základní vybavení i kvalifikovaný personál.

Člověk v tísni vybavil osm zdravotnických středisek solárními systémy na výrobu elektřiny a v dalších pěti střediscích financoval připojení na veřejné elektrické rozvody. Ve všech 28 zdravotnických zařízeních společnost zajistila zlepšení přístupu k čisté vodě, zejména napojením na veřejný vodovod a opravami vodovodních rozvodů.

Česká porodní asistentka na místě zjišťovala, co je ve zdravotnických střediscích nejvíce třeba a následně bylo zakoupeno základní porodnické vybavení, léky a dezinfekce. Distribuce byla spojena s důkladným proškolením personálu, jak svěřený materiál používat. 57 porodních asistentek absolvovalo intenzivní školení předporodní a poporodní péče, které zahrnovalo rozpoznávání rizikových faktorů, bezpečné postupy při porodu, principy hygieny a postupy správné sterilizace nástrojů. Toto školení zorganizoval Člověk v tísni ve spolupráci s místním zdravotnickým úřadem. Česká porodní asistentka vyškolila zkušenou místní terénní pracovnici, která dále vzdělává porodní asistentky přímo při jejich práci.

Další částí projektu je informační kampaň zaměřená přímo na obyvatele vesnic, zejména na budoucí matky. Kampaň informuje ženy o bezpečném průběhu těhotenství, porodu a péči o narozené dítě, a tím zajišťuje jejich základní vzdělání v tomto směru. Díky neexistenci zdravotního pojištění nemají chudí obyvatelé vesnic dostatek peněz na poplatky ve zdravotnických zařízeních ani na dopravu. V rámci projektu na zlepšení dostupnosti zdravotní péče pro matky a děti byl vytvořen model komunitního zdravotního pojištění, které je zajišťováno nevládní organizací GRET. Dále se zakládají sbírky v místních buddhistických chrámech, ze kterých mají být financovány zdravotní náklady těm nejchudším.

Případová studie: Humanitární pomoc
Reakce na cyklón Nargis v Barmě

Barmu zasáhl 3. května 2008 cyklon Nargis. Největší živelná katastrofa v historii země si vyžádala kolem 140 000 obětí na životech. Celkově katastrofa postihla až 2,4 milionu lidí.

Cyklon a následné rozsáhlé záplavy za sebou zanechaly 450 000 zničených obydlí, poškozenou infrastrukturu, zasolenou zemědělskou půdu a znečištěné vodní zdroje. Společnost Člověk v tísni vyhlásila veřejnou sbírku na pomoc Barmě již 5. května 2008. Zároveň uvolnila 500 000 korun z vlastního humanitárního fondu Klubu přátel Člověka v tísni.

Barmská vojenská junta více než měsíc blokovala vstup do postižených oblastí a zahraniční humanitární pracovníky odmítala vpouštět do země. Řadu aktivistů režim za podporu zasažených oblastí uvěznil. V postižených oblastech tedy musí Člověk v tísni pomáhat prostřednictvím sítě místních spolupracovníků.

Společnost Člověk v tísni začala v postižených oblastech působit bezprostředně po katastrofě ve spolupráci s místními dobrovolníky, mnichy a dalšími zástupci občanské společnosti. V první fázi se pomoc soustředila na rozdávání jídla, oblečení, materiálů na přístřešky a zejména tablet na čištění vody. Velký problém totiž představovala nepohřbená těla a uhynulý dobytek, obojí se stalo hrozbou pro zdroje pitné vody. Potřebné zásoby spolupracovníci nakoupili v hlavním městě Rangúnu a katastrofou nedotčených regionech.

V další fázi Člověk v tísni podpořil projekty psychosociální pomoci. Vyškolení terénní pracovníci poskytovali podporu traumatizovaným obětem cyklonu Nargis. Člověk v tísni také nechal postavit deset nádrží s keramickými filtry, které dodávají pitnou vodu několika tisícům lidí. Celkově se podařilo pomoc dostat do 122 vesnic na jihu země.

Celkem bylo v Barmě během 12 měsíců obětem katastrofy rozdáno 112 tun rýže, 7 tun fazolí, 4000 litrů oleje, 0,5 tuny soli, 19 km plachtoviny na výrobu přístřešků, 1720 pokrývek, 8438 kusů oděvů. Humanitární pomoc dostalo více než 100 000 lidí. Za období jednoho roku od katastrofy se společnosti Člověk v tísni podařilo poskytnout na jihu Barmy pomoc za 13 milionů korun.

V současné době Člověk v tísni rozvíjí projekty zaměřené na obnovu poničených oblastí, tj. obnovu infrastruktury, zdrojů obživy pro rybáře, rolníky a drobné podnikatele a zlepšení přístupu k pitné vodě. Cílem projektů je pomoc obyvatelům postižených oblastí postavit se zpět na vlastní nohy. Jedná se již o navazující fázi pomoci, která je charakteristická postupným přechodem od humanitární pomoci k rozvojové spolupráci.

POŘÁD SE NIC NEDĚJE. VE ŠKOLE SAMÝ BLABLA. CHCE TO ŇÁKOU AKCI.
MY JDEME S BOHOUŠEM ZÍTRA NA HUMANITÁRKU. TY POVODNĚ JSOU FAKT PEKLO. TAK DORAŽ TAKY.
PŮJČOVNA DVD
CAJK
CHCE TO NĚCO VOSTRÝHO, JINAK TO ZAVÁNÍ BAHNEM...
HUMANITÁRKA, VO CO GO?
SCI-FI
HORR
AKČNÍ
GUMA?! CO TO MÁ NA SOBĚ?
TAK TADY JSEM!
HUMANITÁ POMOC DOBROVOLNÍCI POVODNĚ
TO, ČEMU VY ŘÍKÁTE PEKLO, JE MŮJ DOMOV!
RAMBO
PAINTBALL
ON JE FAKT VYGUMOVANEJ!

Jak pomáhat v krizích

Když se řekne humanitární pomoc

Putování časem nám v předchozí kapitole ukázalo, jak se od konce 19. století měnila podoba zahraniční pomoci a jak se vyvíjely přístupy k ní. Od prvotní humanitární pomoci raněným po bitvě u Solferina až k podpoře rozvoje chudých zemí v současném globalizovaném světě. Od altruistické impulsivní pomoci k potřebě zakotvit konkrétní pravidla pro profesionální práci humanitárních organizací. Dochází i k odlišení konceptu humanitární pomoci a rozvojové spolupráce. Nás bude nyní zajímat humanitární pomoc, která je poskytována v době humanitární krize. Ujasníme si základní pojmy, řekneme si něco o klíčových pravidlech a také o tom, jak to chodí v praxi.

Humanitární krize (nebo katastrofa) je situace, kdy jsou běžné prostředky lidí, které jim garantují důstojný život, narušeny v důsledku přírodní katastrofy nebo lidmi způsobené krize. Mohou jimi být ničivá zemětřesení, sopečná činnost, dlouhodobá sucha, povodně, vichřice aj. Často se jedná i o tragický následek válečných bojů o území či přírodní zdroje, vojenské řešení konfliktů, špatnou správu věcí veřejných aj. V takových situacích si katastrofa nebo krize nejen vyžádá desítky, stovky či tisíce životů, ale lidé přicházejí o střechu nad hlavou, bývají zranění nebo ohroženi infekčními nemocemi, nemají přístup k lékařské péči, chybí jim přísun pitné vody a potravin, je zničena jejich úroda, poškozena základní infrastruktura.

Humanitární krize za sebou často zanechá škody v tak masivním měřítku, že lidé v postižené oblasti nejsou schopni bez pomoci zvenčí obnovit základní fungování vzhledem k lidským i materiálním ztrátám a silně narušené infrastruktuře. Lidem v krizové situaci je třeba pomoci **uspokojit jejich základní životní potřeby**. Stavějí se provizorní přístřešky, je distribuována pitná voda, potraviny a léky, přijíždějí zdravotníci ošetřovat raněné, rozdávají se přikrývky, ošacení, hygienické balíčky…, odklízejí se následky katastrofy. V dalších fázích je postiženým dodáván materiál na stavbu nebo opravu obydlí, rozděluje se osivo a krmivo, je poskytována psychosociální pomoc potřebná pro vyrovnání se s prožitými traumaty, opravují se nebo budují provizorní nemocnice a školy, rekonstruuje se poničená infrastruktura… Vše směřuje k tomu, aby se život v postižené oblasti mohl co nejdříve vrátit do normálních kolejí, do důstojné podoby, jakou měl před krizí.

Hlavní cílem humanitární pomoci je **záchrana lidských životů**, **zmírnění utrpení** a **zachování lidské důstojnosti**. Jde o rychlou a krátkodobou pomoc. Vzhledem k různým příčinám humanitárních krizí i samotná pomoc zahrnuje různé přístupy. V rámečcích na str. 33 a 34 jsou na příkladech humanitárních misí společnosti Člověk v tísni představeny rozdíly v přístupu k řešení humanitárních krizí zaviněných přírodními katastrofami na jedné straně a lidmi zaviněnými krizemi na straně druhé.

Bez pravidel to nejde

V období od konce studené války dramaticky vzrostl objem poskytované humanitární pomoci fungující často na základě sporných, nejasných, nebo neexistujících etických principů. V zájmu zachování důvěry na straně dárců a příjemců pomoci se tak v posledních desetiletích stále častěji ozývalo volání po stanovení obecných norem, jež by upravovaly způsob poskytování humanitární pomoci.

Na základě iniciativy Mezinárodní federace Červeného kříže a několika nevládních organizací byl v roce 1994 vytvořen kodex principů, jimiž se řídí průběh humanitární pomoci. Jde o **Kodex chování Mezinárodního hnutí Červeného kříže a Červeného půlměsice a nevládních organizací pro poskytování humanitární pomoci v krizových událostech** (*Code of Conduct for the International Red Cross and Red Crescent Movement and Non-governmental Organisations in Disaster Relief*). Organizace, které se dnes ke kodexu hlásí, se při poskytování humanitární pomoci zavazují k dodržování zásad, z nichž nejdůležitější jsou základní principy humanity, nestrannosti, neutrality a nezávislosti.

Humanita
Princip humanity se vztahuje k motivaci poskytování humanitární pomoci. Zavazuje přinášet pomoc obětem humanitárních krizí bez jakékoliv diskriminace, přičemž zvláštní pozornost musí být věnována nejzranitelnějším skupinám obyvatelstva. Cílem humanitární intervence je předcházet a zmírňovat utrpení, chránit život a zdraví lidí a zajistit respektování lidské důstojnosti.

Nestrannost
Princip nestrannosti znamená, že humanitární pomoc je poskytována jednotlivcům, úměrně k jejich utrpení, bez rozdílu národnosti, rasy, náboženství, sociálního zařazení či politické příslušnosti.

Neutralita
V případě humanitární intervence v průběhu konfliktu se organizace zavazuje nepodílet se na nepřátelských akcích a v žádném případě ani na sporech politického, rasového, náboženského nebo ideologického rázu. Humanitární pomoc nesmí zvýhodňovat žádnou ze stran ozbrojeného konfliktu či jiného sporu.

Nezávislost
Princip nezávislosti garantuje, že jediným cílem humanitární pomoci zůstává zmírnit utrpení obětí humanitárních krizí. Humanitární pomoc je poskytována nezávisle na politických, ekonomických, vojenských nebo jiných cílech.

Kvalita poskytnuté pomoci je často důležitější než její okamžité poskytnutí. Špatně realizovaná pomoc je nejen málo účinná, ale může mít i dlouhodobé negativní dopady. V roce 1997 velké humanitární organizace zahájily **Projekt SPHERE** s cílem stanovit minimální standardy pro základní oblasti humanitární pomoci. Standardy mají za cíl jasně vyjádřit požadavky v oblasti dodávek vody a hygienických opatření, výživy, potravinové pomoci, poskytování nouzového přístřeší a zdravotní péče. Jsou jimi například: *Poskytované potraviny jsou vhodné a přijatelné pro celou populaci. Místo je vhodné pro daný počet osob. Nouzové zdravotní programy využívají a podporují lokální schopnosti a znalosti.* Pro jednotlivé standardy jsou formulovány klíčové ukazatele jako např.: *K dispozici je alespoň 15 litrů vody na osobu a den. Je k dispozici krytá plocha o průměru 3,5-4,5 m2 na osobu. Každá osoba má: 1 talíř, 1 kovovou lžíci a 1 hrnek.*

Evropská unie je největším světovým poskytovatelem zahraniční pomoci - přibližně polovina z oficiální mezinárodní humanitární pomoci pochází od Evropské komise nebo členských států EU. Ve snaze vytvořit společný rámec cílů, hodnot a zásad humanitární intervence byl v roce 2007 přijat **Evropský konsenzus o humanitární pomoci**.

Pochyby a výzvy

Všechno ale nefunguje vždycky ideálně. Humanitární intervence naráží na řadu limitů a dilemat a koncept humanitární pomoci založené na zásadách humanity, nestrannosti, neutrality a nezávislosti bývá v praxi ohrožen. Přestože by se mohlo zdát, že využívání humanitární pomoci k naplňování politických cílů ustane s koncem studené války, opak je pravdou. Způsob vedení intervence v Afghánistánu (2001) a Iráku (2003) představuje vážné ohrožení humanitárních principů. Spolupráce mnoha nevládních organizací s koaličními jednotkami a přímá účast vojenských složek na distribuci humanitární pomoci s cílem získat si „srdce a mysl“ civilního obyvatelstva je v rozporu s tradičním chápáním rolí politických, vojenských a humanitárních aktérů a znemožňuje naplňování základních principů, na nichž je postaven koncept humanitární intervence.

Zásadním předpokladem pro poskytování humanitární pomoci na základě zmíněných principů je existence tzv. **humanitárního prostoru**, jímž se rozumí volný přístup humanitárních organizací k lidem, kteří potřebují pomoc. Většina humanitárních zásahů se dnes odehrává v oblastech postižených komplexními krizemi, jež jsou typicky charakterizovány vznikem potřeb velkého rozsahu. Mnohdy jde i o situace, v nichž probíhá násilí, masivní vysídlování obyvatelstva a dochází k ztrátám na životech. Z vojenských, politických nebo ekonomických důvodů dochází ke snahám o zadržení či ovlivňování distribuce pomoci pro určitou část obyvatelstva. Vedle značných bezpečnostních rizik jsou tak humanitární pracovníci často postaveni před dilema poskytování humanitární pomoci v rozporu s principy nestrannosti a neutrality. I přes potíže při dodržování těchto principů v praxi je nesporné, že poskytování pomoci obětem humanitárních krizí nadále zůstává základním projevem univerzální hodnoty solidarity mezi lidmi.

Přírodní katastrofy

K přírodním katastrofám dochází zpravidla živelně bez možnosti předvídání jejich místa a rozsahu (např. zemětřesení na Haiti v roce 2010). V některých případech se o hrozbě přírodní katastrofy ví dopředu, ale nelze jí zabránit, nebo její rozsah předčí očekávání (např. hurikán Katrina v USA v roce 2005). Potřeby lidí na územích postižených přírodní katastrofou jsou v mnoha případech podobné (to se týká i krizí zapříčiněných lidmi). Proto je možné se na tyto situace alespoň připravit tak, že stát má například určité množství základních léků, potravin, pohonných hmot a dalšího materiálu, který může v případě potřeby uvolnit. Zároveň v různé formě buduje své vlastní záchranné systémy (hasiči, rychlá lékařská pomoc, armádní nebo policejní složky), které může v případě nutnosti rychle zapojit a použít nejen na svém území, ale nabídnout je k dispozici i do zahraničí. Role neziskových organizací je podobná. Mezinárodní organizace, jako je například Červený kříž, disponují skladovými zásobami, které mohou okamžitě uvolnit pro první fázi pomoci. Menší organizace mohou poskytnout své know-how nebo specializované týmy (záchranáře, lékaře).

Případová studie
Místo: Pákistán – province Azad Jammu Kashmir

Provincie Azad Jammu Kashmir na severovýchodě země byla jednou z oblastí nejvíce postižených ničivým zemětřesením v říjnu 2005. V první fázi, kdy byla situace na místě dosti nepřehledná a nebyl jasný přesný rozsah katastrofy, odjel pracovník společnosti Člověk v tísni z mise v sousedním Afghánistánu na průzkum. V koordinaci s dalšími organizacemi a OSN byla zvolena za oblast působení společnosti jedna z oblastí provincie.

V první fázi byl na místě nakoupen základní materiál a distribuovány potraviny, stany a základní hygienické potřeby pro 1250 rodin. V druhé fázi byli na místo dopravení čeští lékaři a s pomocí místních zdravotníků ošetřili více jak 3400 osob.

Když byly zajištěny základní potřeby bezprostředně po zemětřesení, mohli se humanitární pracovníci začít soustředit (opět po pečlivém průzkumu situace) na obnovu infrastruktury. Po koordinaci s ostatními organizacemi si vzal Člověk v tísni na starost oblast školství. Bylo postaveno 31 malých vesnických škol, základní škola pro 300 dětí a střední dívčí škola. Celkově se podařilo pomoct více jak 6 000 dětem navrátit se do škol.

Vzhledem k tomu, že pro většinu obyvatel a zejména dětí bylo zemětřesení traumatickou zkušeností, stalo se součástí pomoci vybudování Centra pro psychosociální asistenci. V rámci volnočasových aktivit poradenské centrum zorganizovalo akce pro víc než 25 000 dětí. Postupně se podařilo vyškolit 70 místních pracovníků. Ti poskytli terénní psychologické služby 3 500 klientům a přes 50 000 lidí vyškolili v oblasti základní hygieny. Tato fáze intervence se již může považovat za přechod od humanitární pomoci k rozvojové spolupráci, tzv. rekonstrukční fázi.

K definitivní přeměně humanitární mise na rozvojovou došlo realizací projektu odpadového hospodářství. Ve městě Bagh byl vybudován ekologicky šetrný systém nakládání s odpadem, který výrazným způsobem přispívá ke zlepšení životního prostředí pro 35 000 obyvatel.

S koncem roku 2008, po více než třech letech, ukončila společnost Člověk v tísni stálou misi v Pákistánu. Celkově společnost Člověk v tísni uskutečnila za 3 roky v Pákistánu projekty v hodnotě 69 milionů Kč.

Působení organizace v Pákistánu představuje ukázku toho, jak se může humanitární pomoc postupně přerodit v rozvojovou spolupráci, a zároveň také toho, že v určité chvíli je potřeba umět i z místa působení odejít a přenechat aktivitu místním obyvatelům.

Pozn. *Na začátku srpna 2010 postihly Pákistán rozsáhlé ničivé záplavy, které si vyžádaly přes 1 600 obětí a zasáhly více než 20 milionů lidí. Člověk v tísni zahájil humanitární pomoc v postižených oblastech několik dní po kulminaci povodňové vlny.*

Krize zaviněné lidmi

Mezi krize zaviněné lidmi řadíme zejména válečné konflikty počínaje guerillovými či partyzánskými bojůvkami na omezeném území až po „velké“ konflikty, ve kterých proti sobě stojí dvě nebo více armád. Ruku v ruce s těmito konflikty jde často etnické násilí, genocida, násilí na ženách a dětech a další zásadní porušování lidských práv a s tím spojená migrace z postižených území. Od humanitární krize způsobené přírodními živly se liší v několika bodech:

- **Možnost připravit se na poskytování pomoci**
  Ve většině případů se humanitární pomoc poskytuje až ve chvíli, kdy je konflikt ukončen nebo alespoň přerušen.

- **Větší nároky na zajištění bezpečnosti**
  Již samotný pohyb na území, kde právě skončil válečný konflikt, je nebezpečný (miny, nevybuchlá munice). Zároveň se ne vždy podaří konflikt úplně ukončit a v přístupových nebo samotných oblastech pomoci se vyskytují různě vyzbrojené zájmové skupiny, které ohrožují distribuci a poskytování pomoci.

- **Větší důraz na dodržování nestrannosti, nezávislosti a neutrality**
  Poválečná situace klade větší nároky na zajištění nestranné a nezávislé pomoci, která je neutrální ke všem zúčastněným stranám konfliktu.

- **Větší pravděpodobnost přechodu od humanitární pomoci k rozvojové spolupráci**
  V prostoru zasaženém válečným konfliktem je vzhledem k dlouhodobé nefunkčnosti správy státu budoucí založení rozvojové mise pravděpodobnější než u humanitární krize způsobené přírodními živly.

Případová studie
Místo: Rusko – Severní Kavkaz – Čečensko – zásobování města Grozného

Společnost Člověk v tísni byla jedna z prvních humanitárních organizací, jejíž konvoje v únoru 2000, po skončení rozsáhlých bojů občanské války, projely s větším nákladem potravin do zničeného hlavního města Čečenska – Grozného.

Díky novinářským kontaktům měl tým pracovníků situaci na místě částečně zmapovanou jak z hlediska potřeb, tak z hlediska bezpečnosti. Po příjezdu do oblasti byl proveden aktuální průzkum, nakoupeny potřebné věci, pronajato auto a vše odvezeno do Grozného. Po distribuci základních potravin a hygienických potřeb proběhl další průzkum, další nákup a cesta, opakovaně po dobu několika týdnů. Mezitím se uskutečnily první koordinační schůzky s jinými neziskovými organizacemi a zástupci agentur OSN, na kterých došlo k naplánování masivnější pomoci.

Od léta 2000 začala společnost Člověk v tísni budovat systém stanových škol v uprchlických táborech, distribuovat každý měsíc základní potraviny pro přibližně 50 000 obyvatel Grozného a rozdávat stavební materiál na opravu domů vracejících se rodin. Díky velkým projektům zaměřeným na opravy zničených budov bylo zprovozněno 25 škol, školek a zdravotnických zařízení. Ve válkou zničeném Grozném byla poskytnuta přímá pomoc desítkám postižených rodin žijících ve sklepech rozstřílených a rozpadajících se domů. Byla zprovozněna mobilní klinika poskytující základní zdravotnickou péči uprchlíkům žijícím v divokých táborech na území Ingušska.

Od roku 2002 realizovala společnost Člověk v tísni projekty psychosociální pomoci a organizovala volnočasové aktivity pro děti traumatizované válkou. Během roku 2003 byla otevřena výuková centra pro ženy a mladé handicapované lidi, kteří se stali oběťmi všudypřítomných nášlapných min. Objem poskytnuté pomoci přesáhl za dobu 5 let 600 miliónů Kč. Celá intervence na Severním Kavkaze ukazuje, že obě strany konfliktu musí zajistit celkové uklidnění situace v poválečném prostoru a nastolit podmínky pro normální život. Jinak není možné, aby poskytnutá pomoc byla krátkodobá, účinná a mohla se postupně přeměnit v rozvojovou spolupráci. Pomoc na Severním Kavkaze zůstala do dnešních dnů na polovině cesty od humanitární pomoci k rozvojové spolupráci.

Kdo pomáhá v krizích?

Asi si dokážeme představit, že v postižené oblasti v době katastrofické události a bezprostředně po ní nastává obrovský zmatek. Lidé se nejprve snaží pomáhat si sami. Místní vláda vysílá do oblasti armádu, zapojují se dobrovolníci. Úspěšné poskytování pomoci při rozsáhlých katastrofách se ale neobejde bez pomoci zvenčí, o kterou musí místní vláda požádat. Nezbytná je profesionální koordinace. Často bývá koordinací pověřen Úřad OSN pro koordinaci humanitárních záležitostí (*UN Office for the Coordination of Humanitarian Affairs, OCHA*). Při Evropské komisi existuje Úřad pro humanitární pomoc (*European Commisson's Humanitarian Aid Office, ECHO*). Významnou roli sehrávají neziskové nevládní organizace (NNO).

Vznik prvních světových humanitárních organizací se datuje do 19. století, kdy vznikl Mezinárodní výbor Červeného kříže (MVČR). Díky nestrannému přístupu k válčícím stranám si MVČR vydobyl všeobecnou mezinárodní podporu a je respektovanou autoritou. V roce 1919 byla založena **Mezinárodní federace Červeného kříže a Červeného půlměsíce** (*International Federation of Red Cross and Red Crescent Societies, IFRC*) koordinující zahraniční aktivity jednotlivých Národních společností Červených křížů a Červených půlměsíců.

MVČR vznikl na sekulárním základě s důrazem na nestrannost a nezávislost na politických, náboženských a mocenských skupinách a hnutích. Další organizace, které rovněž patří k průkopníkům v humanitárním sektoru, byly zakládány při církvích či jednotlivými církevními představiteli. Mezi hlavní aktéry s náboženským kontextem patří např. **World Vision International**, **Caritas Internationalis**, **Catholic Relief Services**, **Christian Aid**, **Adventist Development and Relief Agency** (*ADRA*).

Vedle organizací zakládaných církvemi a náboženskými hnutími vznikala v druhé polovině 20. století především v Evropě a USA tzv. **druhá generace** humanitárních organizací. Jejich zakladatelé byli často nespokojeni s podobou pomoci, které se dostává či spíše nedostává chudým, konflikty a přírodními katastrofami zmítaným oblastem světa, a rozhodli se na myšlence altruismu a humanity vybudovat efektivnější subjekty, které budou schopny účinněji poskytovat pomoc tam, kde je nejvíce potřeba. V průběhu několika desetiletí se z některých organizací vyvinuli důležití hráči na světovém poli poskytování pomoci po přírodních katastrofách a válečných konfliktech, stejně jako v programech dlouhodobého rozvoje zemí třetího světa. Mezi největší mezinárodní humanitární organizace patří např. **OXFAM International**, **CARE International**, **Save the Children**, **International Rescue Commitee** (*IRC*), **Lékaři bez hranic** (*Médicins Sans Frontiéres, MSF*).

Některé z nich se věnují jak humanitární pomoci v krizových oblastech, tak dlouhodobým rozvojovým projektům (např. OXFAM International). Jiné jsou úzce profilované na jednotlivé fáze pomoci nebo se zaměřují sektorově. Takto například MSF / Lékaři bez hranic poskytují okamžitou lékařskou péči v konfliktních oblastech či oblastech zasažených přírodní katastrofou.

Mezi hlavní konflikty posledních 20 let, při kterých se ukázala role humanitárních organizací klíčová pro rychlé a efektivní poskytnutí pomoci zraněným, nemocným a válečným uprchlíkům, patří konflikty v Bosně, Kosovu, Súdánu, Ugandě, Demokratické republice Kongo, Afghánistánu, Pákistánu, Iráku, Jordánsku, pásmu Gaza a na Srí Lance. Humanitární organizace také významně asistovaly při pomoci po opakovaných suchách a s nimi spojených hladomorech v Etiopii, po tsunami, jež zasáhlo státy jihovýchodní Asie koncem roku 2004, po zemětřeseních v Iránu a Pákistánu v roce 2005, po zemětřesení na Haiti na začátku roku 2010 či po rozsáhlých povodních v Pákistánu v létě 2010.

V České republice jsou zastoupeny pobočky velkých světových humanitárních organizací jako Nadace ADRA, Caritas Internationalis nebo Lékaři bez hranic. Původní českou humanitární organizací, která systematicky působí v zahraničí, je společnost Člověk v tísni.

■

Použité zdroje:

- Mezinárodní federace Červeného kříže a Červeného půlměsíce (IFRC): *Code of Conduct for the International Red Cross and Red Crescent Movement and non-Governmental Organisations in Disaster relief.* http://www.ifrc.org/publicat/conduct/
- Projekt Sphere: *Humanitární charta a Minimální standardy pro humanitární pomoc.* Sdružení Česká katolická charita, Praha 2003.
- Evropská komise: *The European Consensus on Humanitarian Aid*. Leden 2008. http://europa.eu/legislation_summaries/humanitarian_aid/r13008_en.htm
- *ICRC POSITION ON INTERNALLY DISPLACED PEOPLE (IDPs)*. Květen 2006, s. 3. http://www.icrc.org/Web/eng/siteeng0.nsf/htmlall/idp-icrc-position-030706/$File/2006_IDPs_EN_ICRCExternalPosition.pdf
- Švejnoha, J.: *Červený kříž a Červený půlměsíc*. Český červený kříž. Praha 2006, s. 31.
- Společnost Člověk v tísni, o.p.s. www.clovekvtisni.cz

AKTIVITA 3

(Ne)viditelná pomoc

Co potřebujeme:

flipchartové papíry, fixy, barevné lepící lístečky, kopie textů s příklady humanitárních krizí, počítač s přístupem k internetu, příp. noviny a časopisy

Předpokládaný čas: 90 minut

Cíle:

- Žáci popíší, co je humanitární krize.
- Žáci napíší novinový článek, který atraktivně a srozumitelně informuje o vybrané humanitární krizi a konkrétní formě pomoci. Vyhledají si informace a další materiály potřebné k vytvoření článku.
- Žáci uvedou konkrétní řešení vybraných humanitárních krizí.
- Žáci odvodí cíle humanitární pomoci.
- Žáci diskutují o roli médií při humanitárních krizích.

ČAS 10 MIN

1. krok

- Rozdejte každému žákovi jeden barevný lepící lísteček. Vyzvěte žáky, aby napsali vše, co si vybaví pod pojmem *humanitární krize*.
- Rozdělte žáky do skupin po 4 – 5. Členové skupiny nalepí barevné lístečky na jeden arch papíru. Skupiny mají za úkol zodpovědět otázku *Co je podle vás humanitární krize?* a zpracovat odpovědi v prezentaci na flipchart.
- Všechny prezentace rozmístíme na viditelném místě ve třídě, aby se k nim mohli žáci v průběhu hodiny vracet.

ČAS 50 MIN

2. krok

- Každé skupině rozdejte jiný text popisující vybranou humanitární krizi. Použijte buď texty v rámečku, nebo si připravte vlastní. Žáci si ve skupině přečtou text o vybrané humanitární krizi a ujasní si odpovědi na otázky: *Jaká je situace v daném místě?Je nutný zásah (pomoc) zvenčí? Co by mohlo být konkrétní pomocí?*
- Vyzvěte žáky, aby se vžili do role redakčního týmu (pracují stále ve stejné skupině) a vytvořili novinový článek, který přiblíží humanitární krizi a následnou humanitární pomoc. Úkolem je vymyslet titulek, perex (úvodní odstavec), text článku a závěrečné shrnutí a k tomu vybrat vhodné fotografie. Ať si promyslí, pro jaký typ periodika (zejména s ohledem na cílovou skupinu čtenářů) by měl jejich článek být. Zdůrazněte, že jejich cílem je zaujmout čtenáře. Článek musí být srozumitelný, vizuálně atraktivní a výstižný. Měl by vycházet z daného konkrétního příkladu a přinášet odpovědi na předchozí otázky. Mohou využívat tištěná media i internet. Doporučte žákům, aby si rozdělili role (např. *reportér* získává a zpracovává informace, *grafik* uspořádává materiály, *fotograf* zajišťuje obrázky, *šéfredaktor* kompiluje získané texty a tvoří titulky).

(Ne)viditelná pomoc

Humanitární krize ve světě

Čečensko
Deset let trvající konflikt mezi Kremlem a čečenskými separatisty výrazně přispívá k destabilizaci celého severokavkazského regionu. Čečensko, ač je oficiálně součástí Ruské federace, je prakticky odříznuto od zbytku světa. Základní infrastruktura nebyla doposud obnovena a nezaměstnanost se dlouhodobě pohybuje kolem devadesáti procent. Podle studie organizace Lékaři bez hranic z roku 2004 přišel téměř každý obyvatel do styku s ozbrojeným útokem a 80 procent uprchlíků v sousedním Ingušsku ve válce ztratilo blízkého člověka.

Česká republika
Rozmary počasí se v roce 2010 postaraly o povodně v Česku. První velká voda přišla v květnu. Po vytrvalých a vydatných deštích se zvedly hladiny řek. Záplavy postihly především Moravu a Slezsko. Velká voda znovu zpustošila obec Troubky na Přerovsku, kterou zničila povodeň už v roce 1997. Vytrvalé deště navíc podmáčely půdu, která se na mnohých místech sesouvala. V Čechách pak udeřila hlavní povodňová vlna v srpnu. Příčinou byly opět lijáky. Ty byly přitom tak rychlé a vydatné, že země nedokázala takové množství srážek vůbec pojmout. Voda zaplavila především sever Čech. Z Frýdlantska a Liberecka se pak postupně povodňová vlna přesouvala do Polska a do Německa.

Etiopie
Část Etiopie v roce 2007 zasáhla extrémní sucha, podle odborníků nejhorší za posledních několik let. O více než dva měsíce zpožděné období dešťů ohrozilo životy milionů obyvatel této východoafrické země. Kromě nedostatku pitné vody chybělo lidem také jídlo. Hladomor hrozil zejména v oblastech závislých na zemědělské produkci a pastevectví. Krize dosáhla takových rozměrů, že Světový program pro výživu (WFP) ohlásil, že na pomoc potřebuje 147 milionů dolarů a že je nutné do Etiopie rychle dodat až 183 tisíc tun potravin.

Somálsko
Občanská válka trvající od roku 1990 měla dramatický dopad na obyvatele Somálska. Z devíti milionů obyvatel byly dva miliony vyhnány ze svých domovů a zhruba pět milionů žije bez přístupu k pitné vodě a zdravotní péči. Přírodní rozmary, například záplavy, ještě umocňují utrpení obyvatelstva. Přestože nová centrální vláda vyvolává naděje na lepší budoucnost, zdravotní situace v zemi zůstává katastrofická: jedna z šestnácti žen umírá na následky porodních komplikací a každé páté dítě se nedožije pěti let.

Haiti
Začátek roku 2010 poznamenala katastrofa, která se svými tragickými následky zapsala do historie. Na Haiti se otřásla země. Zemětřesení dosáhlo 7,2 stupně Richterovy škály a v obydlené oblasti kolem hlavního města Port-au-Prince mělo ničivé následky. Haiti patří k nejchudším zemím světa, chatrče v chudinských čtvrtích se hroutily jako domečky z karet. Zemřelo 300 tisíc lidí, jde o třetí nejtragičtější zemětřesení v historii. Bez domova zůstalo 1,5 milionu lidí, v zemi zavládly chaos a zoufalství.

Pákistán
V červenci 2010 se spustily nad Pákistánem monzunové deště. Rozsáhlé deště vedly v provincii Chajbar Pachtunhvá k vylití řek z břehů do obydlených oblastí. Záplavová vlna se postupně stěhovala ze severu na jih a brala s sebou vše, co jí stálo v cestě. Zaplavena byla pětina země, což je území veliké jako celá Anglie. O život přišlo přes 1 600 lidí. Povodně postihly zhruba 20 milionů lidí, což je více než desetina pákistánské populace. Desetitisíce z nich pak zůstaly ohroženy infekčními nemocemi.

ČAS 30 MIN

3. krok

- Články jednotlivých skupin rozmístěte viditelně ve třídě. Nechte dostatečný čas na jejich přečtení. Ke každému článku umístěte čistý papír, na který čtenáři napíší, co by na článku ocenili a jaká otázka je při čtení napadla.
- Poté vyzvěte skupiny, aby si vybraly jednu z otázek a na tu ústně odpověděly.
- Zeptejte se žáků, jaké jsou podle nich rozdíly v řešení humanitárních krizí zaviněných přírodními katastrofami a těmi, které zavinili lidé.
- Nechte žáky shrnout, jaké jsou cíle humanitární pomoci.
- Diskutujte s žáky o tom, jakou roli mají při humanitárních krizích média.

Zdroje

- http://www.rozvojovka.cz/
- http://clovekvtisni.cz/index2.php?parent=131&sid=114&id=261
- http://www.ct24.cz/rocenky/110524-tragicky-rok-2010-potopy-zemetreseni-letecka-katastrofa/
- http://hn.ihned.cz/c1-49089700-svet-v-roce-2011

42 Bohouš a Dáša: Šance pro rozvoj

Cesty k řešení

Nástroje rozvoje

Rozvoj chudých zemí je nejčastěji spojován s investicemi či zahraniční pomocí. Různé nástroje rozvoje však tvoří komplexní soubor mechanismů, který mezinárodní společenství i jednotlivé státy v současné době využívají. Tyto prostředky k odstranění globální chudoby se navzájem prolínají, ovlivňují i podmiňují. Podpora rozvoje je uskutečňována především formou oddlužení, mezinárodního obchodu, soukromých investic a rozvojové spolupráce.

1. Oddlužení

Jedním z největších problémů, s nímž se potýkají rozvojové země, je obrovská zadluženost. Své dluhy mají u národních, regionálních i mezinárodních finančních institucí v čele se **Světovou bankou** a **Mezinárodním měnovým fondem**. Tenčící se příjmy nejzadluženějších a nejchudších zemí světa označovaných zkratkou **HIPC** (Heavily Indebted Poor Countries – silně zadlužené chudé země) stačí sotva na splácení úroků a nezbývá dostatek prostředků na zajištění základních veřejných služeb, jako jsou vzdělání, zdravotnictví či přístup k pitné vodě. Proto rozvojové země a nevládní organizace z celého světa volají po zrušení jejich dluhu. Částečného úspěchu už bylo dosaženo. Mezinárodní finanční instituce se spolu s vyspělými státy dohodly na podmínkách, za kterých zadlužené země mohou získat částečné oddlužení nebo úplné odpuštění dluhu.

Avšak i oddlužení má svá úskalí. Nejsou dostatečné záruky, že oddlužené země skutečně použijí peníze na rozvoj a snižování chudoby, a nikoli například na zbrojení. Alternativou je vázat odpuštění dluhu podmínkami, například investováním do rozvojových projektů (dluh za rozvoj) či do opatření na ochranu přírody (dluh za přírodu). I přes tyto kroky stále není zajištěna prevence budoucího zadlužování. Tou by mohlo být vytvoření průhledných pravidel pro uzavírání dluhů, která by posílila společnou odpovědnost dlužníka i věřitele a zajistila spravedlivý proces při vymáhání dluhu v případě potíží se splácením. Vzhledem k nebezpečí dalšího velkého zadlužování, (nejen) rozvojových zemí v důsledku globální finanční krize na počátku 21. století a stálých problémů s vyřešením předchozích dluhů, je v současnosti nastavení pravidel nesmírně důležité.

2. Mezinárodní obchod

Rozvojové země se na světovém obchodu podílejí převážně vývozem surovin nebo primárních zemědělských produktů. Jejich zemědělství se často soustředí především na jednu dominantní plodinu (káva, kakao, rýže apod.). Hospodářství těchto zemí je tak závislé na kolísajících cenách globálního trhu. Jejich zranitelnost ještě zvyšuje silná závislost zemědělství na počasí a přírodních podmínkách. Naopak vyspělé země přispívají svým zemědělcům na vývoz a produkci, čímž zaručují stabilitu a konkurenceschopnost domácích produktů na světových trzích. Tyto dotace nepřímo ruinují zemědělství v rozvojových zemích, jejichž vlády si nemohou dovolit své zemědělce dotovat a uměle podporovat jejich produktivitu v případě rozsáhlé neúrody či globálního poklesu cen. Následkem toho rozvojové země každoročně přicházejí o značný zisk, který by mohly využít pro svůj rozvoj.

Alternativou je **liberalizace zahraničního obchodu**, která by postupně odbourala nerovné podmínky v mezinárodním obchodě pro rozvojové státy. Vedle zrušení protekcionistických opatření, jako jsou právě dotace, patří mezi požadované nástroje liberalizace také odbourání celních bariér a kvót při vstupu na trhy vyspělých zemí a celkové otevření trhů vyspělých ekonomik produktům z rozvojových zemí bez výjimek.

Těmito mechanismy a rovnějším nastavením vztahů mezi rozvojovým a vyspělým světem se zabývá **Světová obchodní organizace**. V rámci ní probíhají složitá několikaletá jednání s cílem dosáhnout alespoň určitého kompromisu přijatelného pro všechny. Od roku 2001, kdy se uskutečnila ministerská konference v katarském Dauhá, se v rámci tzv. Rozvojového kola nepodařilo vyřešit zásadní otázky začlenění rozvojových zemí do světového obchodu. O naplnění **Deklarace z Dauhá** se dále diskutovalo během pokračujících jednání v mexickém

Cancúnu (2003) a naposledy v Hongkongu (2005). Nicméně se dodnes nepodařilo uskutečnit řadu příslibů chudým zemím v oblasti zemědělství a obchodních bariér. To jen ukazuje na komplexnost a citlivost tématu v mezinárodních jednáních.

3. Soukromé investice

Rozvojové země většinou nemají dostatek finančních prostředků na rozvoj vlastních podniků, a jsou proto odkázány buď na nerostné bohatství a zemědělství, nebo na zahraniční dárce a věřitele, kteří mohou financovat výstavbu továren či dalších provozů a zaměstnají místní lidi. Trendem posledních desetiletí je proto získávat tzv. **přímé zahraniční investice**. V praxi to znamená lákat zahraniční investory a vytvářet pro ně vhodné investiční prostředí v podobě legislativních úlev, rozvoje infrastruktury, protikorupčních mechanismů či daňových zvýhodnění. Takové investice mohou být jedním ze základních hnacích motorů rozvoje. Postavená továrna přinese místním lidem práci a ti část svých platů utratí u místních obchodníků. I snížené daně dále představují příjmy do státních pokladen.

Investoři si však mohou vybírat z globální nabídky míst, kde své podniky postavit. To pro rozvojové země i jejich obyvatele představuje nejrůznější rizika, zejména v podobě nestabilních pracovních míst a nejistoty dalších investic a daňových příjmů. V některých případech také investoři zneužívají nedokonalosti či špatné vymahatelnosti zákonů a používají technologie poškozující životní prostředí nebo preferují zisk před dodržováním důstojných pracovních podmínek zaměstnanců. Nejpřínosnější pro rozvoj regionu jsou dlouhodobé investice, které počítají i se vzděláváním místních lidí a přináší s sebou nové technologie a know-how (znalosti a dovednosti).

4. Rozvojová spolupráce

Rozvojová spolupráce má mnoho podob. Obecně ji lze chápat jako dlouhodobou snahu o zvýšení životní úrovně obyvatel rozvojových zemí a kvality jejich života. Klade důraz na partnerství mezi těmi, kdo pomáhají, a těmi, kteří pomoc potřebují. Aby byla rozvojová spolupráce účinná, měla by se vzájemně doplňovat i s ostatními nástroji rozvoje. Může probíhat jako přímá pomoc

Remitence

Vedle výše zmíněných nástrojů rozvoje je stále větší pozornost věnována významu remitencí, především jako alternativě k rozvojové spolupráci. Zjednodušeně se jedná o peníze a zboží zasílané migranty, kteří pracují v zahraničí, svým příbuzným i komunitám do země původu. Na cestě ze začarovaného kruhu chudoby hraje tento zdroj důležitou roli. Remitence mohou být použity nejen k uspokojení základních potřeb chudých lidí, ale též investovány do vzdělání dětí či k nastartování vlastního podnikání.

Díky remitencím v období 2002 – 2006 proudilo do rozvojových zemí v průměru 167 miliard amerických dolarů ročně. To byl téměř dvojnásobek oficiální rozvojové pomoci (Kopečný, 2008). Je však možné odhadovat, že toto číslo je ve skutečnosti ještě vyšší. Celkový objem remitencí lze jen těžko vyčíslit, protože peníze jsou mnohdy přes hranice posílány nejrůznějšími způsoby mimo bankovní převody. Na těchto příjmech bývají v chudých zemích závislé často celé rodiny. Existují rozvojové státy, jejichž hospodářství je na remitencích dokonce přímo závislé. Takovým příkladem je Moldavsko, nejchudší země Evropy, jejíž příjmy jsou srovnatelné se státy Subsaharské Afriky.

I na remitencích se však podepsala finanční krize. Snižuje se buď počet lidí migrujících za prací do vyspělých zemí, které už nemohou nabídnout tolik volných míst pro levné pracovní síly jako dříve, nebo dochází ke snižování mzdy přistěhovalců v důsledku ekonomické stagnace. Další úskalí představuje i fakt, že remintence mohou být využity pro nelegální činnost nebo financování zbrojení.

dárcovské země zemi rozvojové, pak se jedná o dvoustrannou (bilaterální) spolupráci. Jinou možností je přispívat mezinárodním organizacím, zejména agenturám OSN nebo Světové bance, pak mluvíme o mnohostranné (multilaterální) spolupráci. V poslední době se prosazuje tzv. rozpočtová nebo sektorová podpora směřovaná přímo vládám rozvojových zemí. Konceptem rozvojové spolupráce se hlouběji zabývají 5. a 6. kapitola.

Upraveno podle Nádvorník, O., Chára P.: Bohouš a Dáša proti chudobě. Člověk v tísni – společnost při ČT, o.p.s., Praha 2006. s. 53 – 55.

Účinnost pomoci

Mluvíme-li o rozvoji, nedílnou součástí debaty jsou také zdroje financování. V prvním desetiletí 21. století se proto začíná více hovořit o účinnosti vynaložených prostředků pro boj s globální chudobou. Důležitou roli v této diskusi hraje i sladění jednotlivých nástrojů rozvoje. S rostoucími objemy finančních prostředků se ukázalo, že jejich navyšování samo o sobě negarantuje zlepšování kvality života obyvatel chudých zemí. Pozornost se proto zaměřila na koncept účinnosti poskytované pomoci a její adekvátnosti vůči potřebám cílových zemí. Úsilí o vyšší efektivitu pomoci musí být vynaloženo jak na straně dárcovských zemí, tak na straně zemí partnerských. Proto byl v roce 2002 na vrcholné Mezinárodní konferenci o financování pro rozvoj, v mexickém městě Monterrey, přijat tzv. **Monterreyský konsensus**. Základním principem konsensu je **vzájemná odpovědnost**. Rozvojové země nesou primární odpovědnost a musí dát do pořádku své politické, hospodářské a institucionální prostředí, zatímco vyspělé země je mají podporovat zvýšenou a efektivní rozvojovou spoluprací, oddlužením a snadnějším přístupem na své trhy.

V roce 2005 byla přijata **Pařížská deklarace o účinnosti pomoci**. Jde o mezinárodní dohodu, k níž přistoupilo více než 100 států a organizací, jejímž hlavním cílem bylo zvýšit účinnost pomoci v oblasti rozvojové spolupráce do roku 2010. Deklarace zahrnuje plán reforem, kterými by se měla rozvojová spolupráce řídit včetně indikátorů sledujících její úspěšnost. Úsilí o účinnou pomoc dále prohlubuje **Akční program z Akkry** z roku 2008.

Významnou institucí pro programy rozvojové spolupráce vyspělých zemí je **Výbor pro rozvojovou pomoc** (Development Assistance Committee – DAC), který vznikl v rámci **Organizace pro hospodářskou spolupráci a rozvoj** (OECD) již v roce 1961. Výbor nejen funguje jako společný poradní orgán vyspělých zemí realizujících rozvojovou spolupráci, ale také monitoruje plnění závazků vyspělými zeměmi a zabývá se schopností rozvojových zemí účinně pomoc využívat. V současnosti má DAC 33 členů včetně České republiky (DAC, 2010).

Klima v tísni: nový rozměr pomoci

Otázky snižování chudoby a rozvoje jsou a v budoucnu budou čím dál více propojené s problémy životního prostředí. Do uvažování o závazcích vyspělých zemí vůči rozvojovým zemím je proto nutné zahrnout také problematiku ochrany životního prostředí, konkrétně zejména dopady klimatických změn. Právě chudé země jsou díky své geografické poloze, nízkému stupni rozvoje nebo vysokému počtu obyvatel vystaveny negativním dopadům klimatických změn nejvíce.

V úvahách o provázanosti rozvoje a globálních změn klimatu hraje klíčovou roli nejen snižování emisí, tedy prevence, ale také mechanismy, jak se vhodně přizpůsobit a zamezit katastrofálním dopadům na ty nejchudší. Ačkoli odpůrci teorie globálních změn klimatu mnohdy odmítají uznat jejich fatálnost, je třeba si uvědomit, že stále častější sucha, povodně, nebo nepravidelná období dešťů přímo postihují nemajetné farmáře, rybáře i obyvatele měst v rozvojových zemích a ohrožují dlouhodobě jejich zdraví, obživu i vzdělání.

Klíčový mezinárodní závazek v oblasti ochrany klimatu představuje **Kjótský protokol** z roku 1997. Průmyslové země se v něm zavázaly snížit emise skleníkových plynů do roku 2012 o 5,2 %. Naplňování protokolu bylo zahájeno v roce 2005 a v prosinci 2009 měl být na konferenci OSN o změnách klimatu v Kodani projednán nástupnický dokument, který by řešil postup v ochraně klimatu po roce 2012. Místo právně závazné dohody byla uzavřena pouze politická dohoda s velmi obecnými cíli, která neobsahuje jasné závazky jak celosvětově snižovat produkci skleníkových plynů.

Částečným úspěchem nové dohody přesto zůstává vyčíslení finanční podpory, která by měla plynout do rozvojových zemí. V následujících třech letech (2010 – 2012) by jim rozvinuté státy měly poskytnout 30 miliard dolarů. Dlouhodobější pomoc by pak měla dosáhnout 100 miliard dolarů ročně do roku 2020. Tématu klimatických změn a jejich dopadům na obyvatele různých částí světa se více věnuje příručka Bohouš a Dáša: klima v tísni.

Evropská unie: největší dárce

Většina bohatých zemí přijala závazek poskytovat do roku 2015 0,7 % hrubého národního produktu (HDP) jako podporu rozvoje chudým zemím. Tento finanční závazek ovšem dosud není všemi vyspělými zeměmi naplňován. Výjimkou jsou Norsko, Švédsko, Lucembursko, Nizozemsko a Dánsko. Evropská unie se jako celek také přihlásila k plnění řady závazků, které vznikly na půdě OSN či jiných mezinárodních organizací, aby tím posílila jejich naplňování. EU poskytuje 55 % celosvětové rozvojové pomoci, což z ní činí největšího dárce na světě. Zároveň se hlásí k principům účinnosti pomoci a k závazkům Pařížské deklarace. Členské státy si rozdělily regiony rozvojového světa do své působnosti, což umožňuje vzájemně doplňovat jejich úsilí a zamezit duplicitám a zbytečně znásobeným nákladům na rozvojovou spolupráci.

Od roku 2005 Evropská unie rovněž prosazuje princip **koherence pro rozvoj**. Jelikož se vztahy EU k rozvojovým zemím mohou v jednotlivých členských státech nebo na celoevropské úrovni odrážet v různých politikách, například v zemědělské, zahraniční, obchodní či bezpečnostní politice, je třeba sledovat jejich vzájemnou součinnost. Bohužel to, že jednotlivé politiky jsou často ve vzájemném konfliktu, může snižovat účinek rozvojové spolupráce. Typickým příkladem je společná zemědělská politika EU. Díky evropským dotacím prodávají evropští zemědělci svou produkci za nízké ceny. Farmáři z rozvojových zemí pak nejsou schopni konkurovat evropským cenám. Zároveň EU v rámci své rozvojové politiky podporuje zdroje obživy a zemědělství v rozvojových zemích. Naplňování koherence politik pro rozvoj v praxi je tak zásadní podmínkou úspěšného boje proti chudobě.

Česká republika pomáhá

Česká republika se odkazuje na rozvojové závazky vyplývající z jejího členství v Evropské unii. Stejně jako další nové členské státy se i ČR hlásí ke sníženému závazku oficiální rozvojové pomoci ve výši 0,33 % HDP do roku 2015. Do roku 2008 objem pomoci absolutně rostl, roku 2009 se pohyboval kolem 0,12 % HDP ČR.

U nás je rozvojová spolupráce v gesci Ministerstva zahraničních věcí a od roku 2008 je spravována **Českou rozvojovou agenturou**. Po vstupu do EU vznikla koncepce zahraniční rozvojové spolupráce ČR (ZRS ČR), tj. vládní program zahraniční pomoci. Zároveň se česká ZRS proměnila a v souladu s Pařížskou deklarací soustřeďuje podporu jen do několika prioritních rozvojových zemí. V roce 2010 byl počet **prioritních (programových) zemí** snížen z původních osmi na pět: Afghánistán, Etiopie, Bosna a Hercegovina, Moldavsko a Mongolsko. Vedle prioritních zemí je Česká republika aktivní i v dalších tzv. projektových zemích, a to prostřednictvím jednotlivých rozvojových projektů. Prioritami české pomoci jsou obecně především životní prostředí, zemědělství, sociální a ekonomický rozvoj a tradičně i podpora demokracie a lidských práv. V roce 2010 byl vládou přijat zákon o zahraniční rozvojové spolupráci a humanitární pomoci, který dále upravuje a ukotvuje institucionální a finanční zajištění české ZRS. ■

MDGs - globální kampaň za snížení chudoby

V průběhu 80. a 90. let minulého století proběhlo několik iniciativ k ustanovení společných cílů směřujících k celosvětovému snížení chudoby a k dosažení udržitelného rozvoje. Mezi nejvýznamnější iniciativy patří **Světový potravinový summit OSN v roce 1986** a především **Agenda 21** z konference v Rio de Janeiru v roce 1992. Pro tyto ambiciózní iniciativy se však nepodařilo získat absolutní globální podporu.

Teprve s nástupem nového tisíciletí vznikla účinnější celosvětová kampaň za snížení chudoby. Na zvláštním zasedání Valného shromáždění OSN v září 2000 v New Yorku se přední státníci členských zemí zavázali podpisem tzv. **Miléniové deklarace** ke splnění ambiciózních cílů v oblasti světového rozvoje. Cílem deklarace je snížení globální chudoby do roku 2015. Miléniovou deklaraci přijalo 189 států a podepsalo 147 hlav států již během miléniového summitu v září 2000.

Bylo definováno osm tzv. **Rozvojových cílů tisíciletí** (Millennium Development Goals – MDGs). Naplňování Rozvojových cílů tisíciletí se poměřuje vůči stavu v roce 1990 a každoročně se monitoruje. V září 2010 proběhl další světový summit s cílem potvrdit Miléniovou deklaraci a revidovat její dosavadní plnění. Na summitu byla zdůrazněna potřeba věnovat zvýšenou pozornost především zdraví matek a dětí. Pro tento boj má být celosvětově vyčleněno 40 miliard amerických dolarů do roku 2015 (UNDP, 2010). V současnosti je však jasné, že k naplnění Rozvojových cílů tisíciletí do roku 2015 nedojde.

Velký problém představuje nerovnoměrný rozvoj různých částí méně vyspělého světa. Zatímco v jižní a jihovýchodní Asii se daří řadu cílů naplňovat, v regionu Subsaharské Afriky situace podle řady ukazatelů stagnuje nebo se dokonce zhoršuje. Například míra extrémní chudoby se podle OSN v jižní a jihovýchodní Asii snížila z 56 % v roce 1990 na 18 % v roce 2005. Naproti tomu celkový počet extrémně chudých lidí v Subsaharské Africe se mezi lety 1990 a 2005 zvýšil o sto milionů lidí.

Rozvojové cíle tisíciletí:

1. cíl: Odstranit extrémní chudobu a hlad.
2. cíl: Dosáhnout základního vzdělání pro všechny.
3. cíl: Prosazovat rovnost pohlaví a posílit roli žen ve společnosti.
4. cíl: Snížit dětskou úmrtnost.
5. cíl: Zlepšit zdraví matek.
6. cíl: Bojovat s HIV/AIDS, malárií a dalšími nemocemi.
7. cíl: Zajistit udržitelný stav životního prostředí.
8. cíl: Budovat světové partnerství pro rozvoj.

Použité zdroje:

- Nádvorník, O., Chára P.: *Bohouš a Dáša proti chudobě*. Člověk v tísni - společnost při ČT, o.p.s., Praha 2006. s. 53 – 55.
- Doležal, J.: *Kodaň, a co dál? Nesplněná očekávání a výhledy do budoucna*. 2010. http://glopolis.org/cs/clanky/kodan-a-co-dal-nesplnena-ocekavani-a-vyhledy-do-budoucna/
- Kopečný, O.: *Finanční krize ohrožuje i chudé země*. 2008. http://glopolis.org/cs/clanky/financni-krize-ohrozuje-i-chude-zeme/
- Světová obchodní organizace (WTO) www.wto.org
- Kampaň Česko proti chudobě www.ceskoprotichudobe.cz
- Organizace pro hospodářskou spolupráci a rozvoj. *Výbor pro rozvojovou pomoc*. www.oecd.org
- Rozvojový program OSN. *Rozvojové cíle tisíciletí*. http://www.undp.org/mdg/

Další doporučené zdroje:

- Institut pro globální politiku (Glopolis): www.glopolis.cz
- Ministerstvo financí ČR www.mfcr.cz
- Ministerstvo zahraničních věcí ČR www.mzv.cz
- Česká rozvojová agentura www.czda.cz

AKTIVITA 4

Jiný pohled na rozvoj

Co potřebujeme:

vytištěné karikatury (alespoň ve formátu A4) pro dvojice žáků, kopie textů k tématům oddlužení, mezinárodní obchod, soukromé investice a rozvojová spolupráce z kapitoly *Cesty k řešení*

Předpokládaný čas: 50 minut

Cíle:

- Žáci vyjmenují, jaké existují základní nástroje pro řešení problémů rozvojových zemí.
- Žáci vyberou z textu důležitá fakta a pojmy.
- Žáci vysvětlí stěžejní informace o oddlužení, mezinárodním obchodu, soukromých investicích a rozvojové spolupráci.

ČAS 10 MIN

1. krok

- Vyhledejte na stránkách kampaně Česko proti chudobě karikatury vztahující se k tématům: *dluhy rozvojových zemí, mezinárodní obchod, soukromé investice a rozvojová spolupráce* (http://ceskoprotichudobe.cz/karikatury/). Na stranách 48 a 49 najdete výběr několika obrázků spolu s překladem pro inspiraci. Vyberte karikatury, jejichž pochopení je úměrné věku a zkušenostem vašich žáků. Vytiskněte je na papír formátu A4.
- Rozdělte žáky do dvojic a karikatury jim rozdejte. Nevadí, že případně některé dvojice budou mít stejné obrázky. Vyzvěte je, aby se na ně podívali a dohodli se, co tyto obrázky mohou vyjadřovat, k čemu se vztahují a jak jim rozumí.
- Vyzvěte některé dvojice s rozdílnými obrázky, aby ukázaly karikaturu ostatním a představily, na čem se dohodly. Eventuelně se můžete zeptat dalších dvojic se stejným obrázkem, zda chtějí něco zásadního dodat. V této fázi nic nekomentujte, nechte žáky se vyjádřit. Až poté upozorněte žáky, že konkrétně tyto karikatury odráží pohled autorů, kteří pocházejí z rozvojových zemí.

ČAS 25 MIN

2. krok

- K seznámení žáků s novými informacemi použijte metodu **skládankového učení**. Studenty nejprve rozdělte do čtyř skupin po čtyřech. *Pokud chcete na aktivitě pracovat s celou třídou, můžete při dostatečném množství žáků vytvořit skupin osm, kde čtyři a čtyři skupiny postupují shodně dle níže uvedeného návodu.*
- Každému žákovi rozdejte část textu z kapitoly *Cesty k řešení* s jedním popsaným nástrojem řešení (oddlužení, mezinárodní obchod, soukromé investice, rozvojová spolupráce). V rámci jedné skupiny mají všichni žáci stejný text, který společně studují. Jejich úkolem je z textu vybrat klíčové informace a vymyslet atraktivní způsob, jak je během 3 minut vysvětlit ostatním (např. schéma, obrázek, báseň).
- Žáci vytvoří nové skupiny tak, aby v nich byli po jednom zastoupeni žáci ze všech předchozích skupin, kteří ale četli vždy jinou část textu. Každý ve skupině má 3 minuty na to, aby spolužákům zprostředkoval informace ze svého textu. Žáci si zapisují nejdůležitější poznatky do sešitu.
- V celé třídě si společně vyjasněte případné dotazy.

ČAS 15 MIN

3. krok

- Vraťte se zpět ke karikaturám, s nimiž jste pracovali na začátku. Řekněte žákům, aby jednotlivé obrázky přiřadili k tématům: dluhy rozvojových zemí, mezinárodní obchod, soukromé investice a rozvojová spolupráce.
- Vyzvěte žáky (nebo skupiny), ať sami zkusí navrhnout karikaturu, která bude vyjadřovat jedno z vybraných témat.

Zdroje

- Johnson, D.W.; Johnson, R. & Smith, K.: Active Learning: Cooperation in the College Classroom. Edina, MN: Interaction Book Company(1998). (612) 831-9500; FAX (612) 831-9332. in *Čtenářská gramotnost jako vzdělávací cíl pro každého žáka* (sborník), Česká školní inspekce, březen 2010. www.csicr.cz/file/85257/sborník_ČG.pdf
- Temple, Charles; Steelová, Jeannie L.; Meredith, Kurt: *Kooperativní učení. Čtením a psaním ke kritickému myšlení. Příručka V*, Praha: Kritické myšlení o.s., 2007.
- Karikatury od autorů z rozvojových zemí na téma problémů globálního Jihu, světového obchodu a rozvojové spolupráce najdete na http://ceskoprotichudobe.cz/karikatury/ .

AKTIVITA 4

Jiný pohled na rozvoj

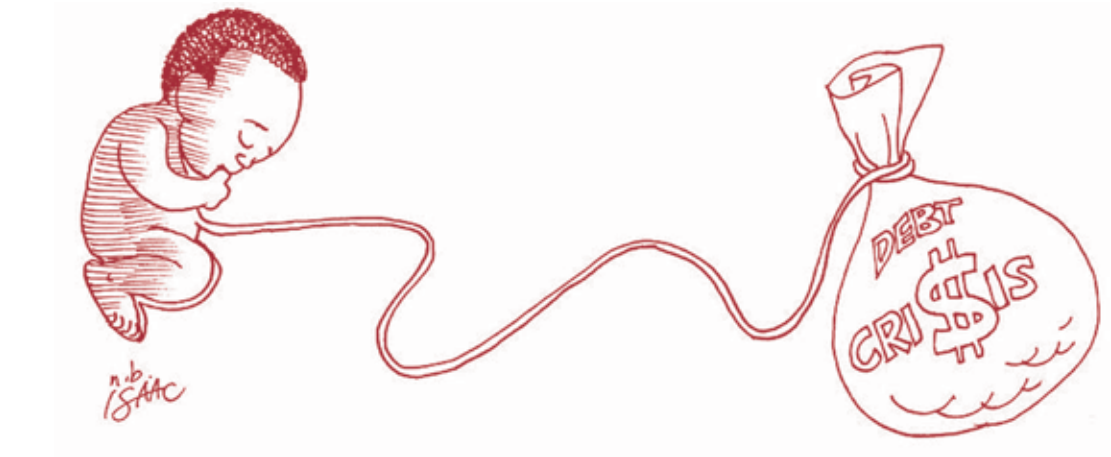

debt crisis = dluhová krize
http://ceskoprotichudobe.cz/karikatury/slides/092.html

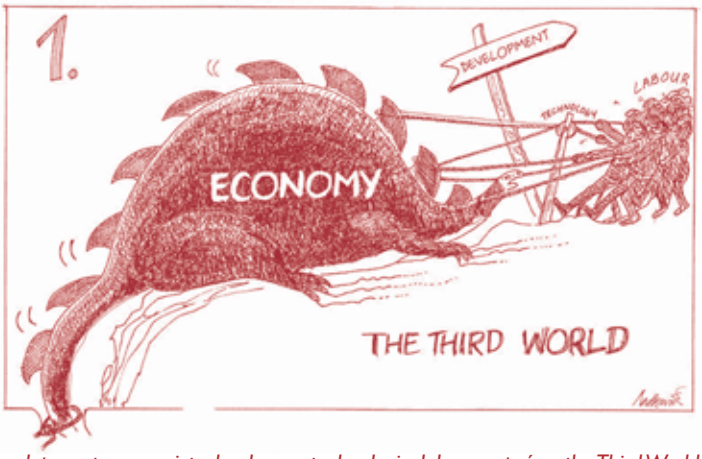

economy = ekonomika, development = rozvoj, technology = technologie, labour = práce, the Third World = třetí svět
http://ceskoprotichudobe.cz/karikatury/slides/086.html

debt = dluh, economy = ekonomika, development = rozvoj
http://ceskoprotichudobe.cz/karikatury/slides/087.html

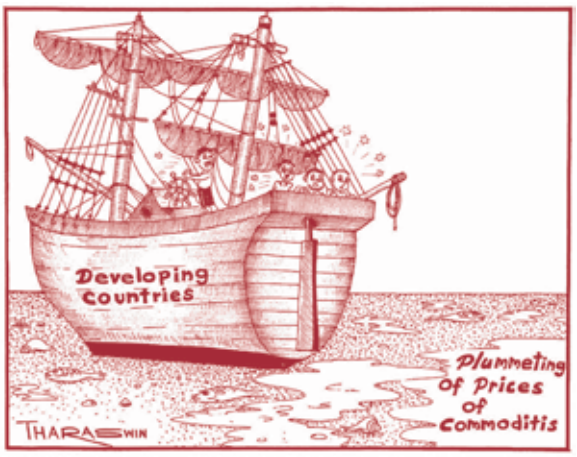

Developing Countries = rozvojové země, Plummeting of Prices of Commoditi(e)s = klesající ceny komodit
http://ceskoprotichudobe.cz/karikatury/slides/068.html

http://ceskoprotichudobe.cz/karikatury/slides/028.html

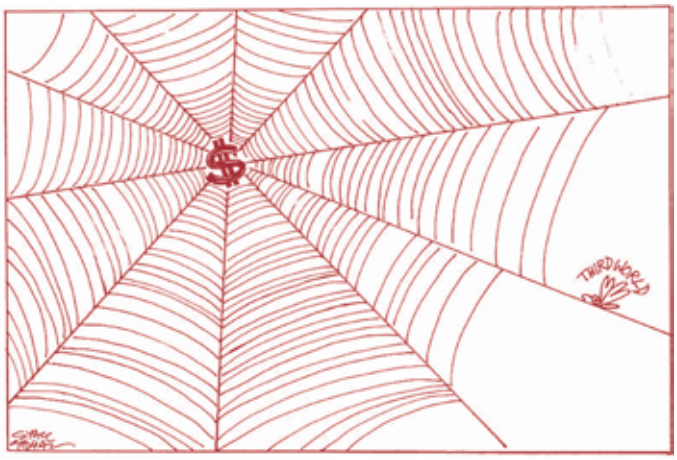

Third World = třetí svět
http://ceskoprotichudobe.cz/karikatury/slides/096.html

Zdroj: epd-Entwicklungspolitik

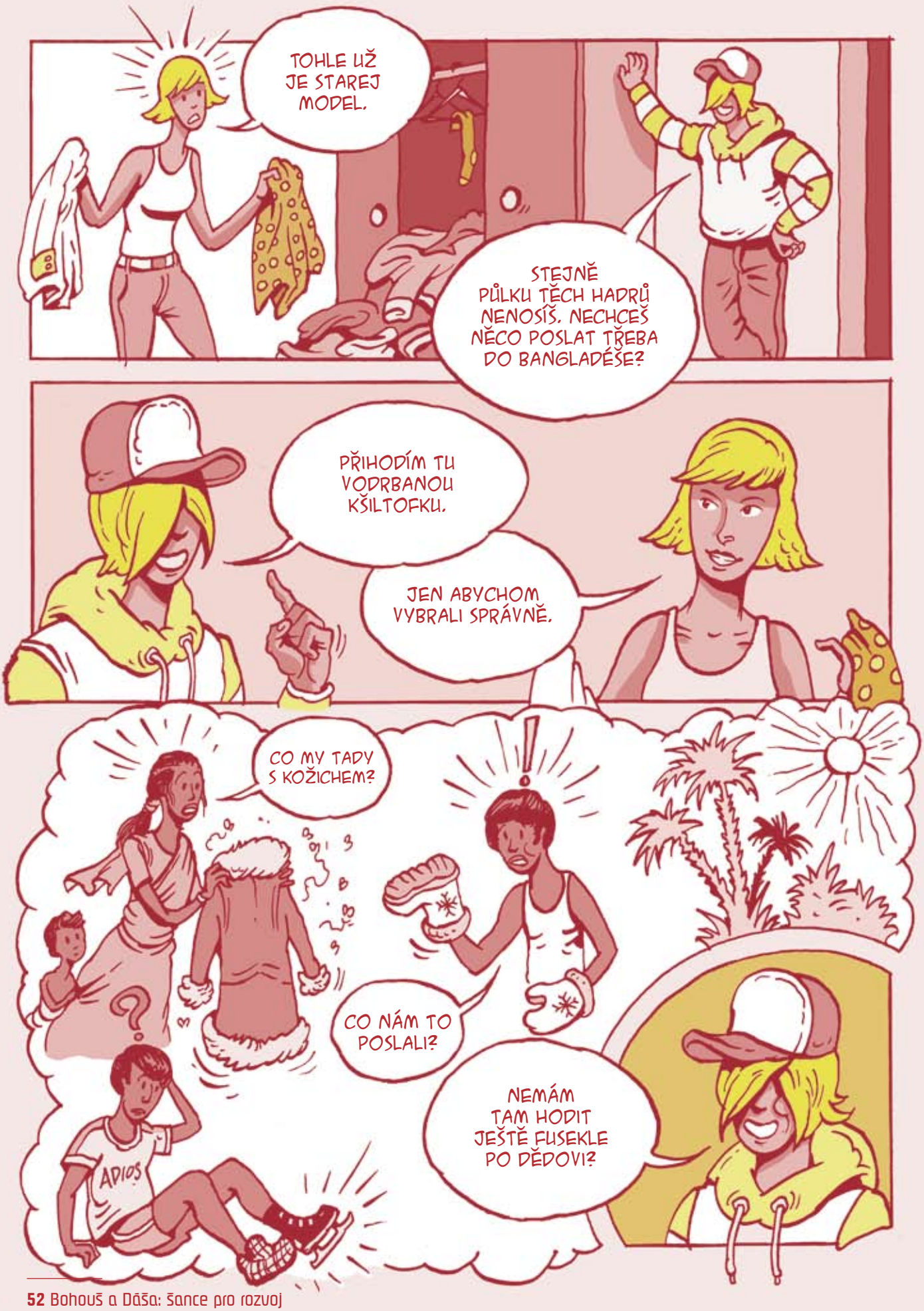
TOHLE UŽ JE STAREJ MODEL.
STEJNĚ PŮLKU TĚCH HADRŮ NENOSÍŠ. NECHCEŠ NĚCO POSLAT TŘEBA DO BANGLADÉŠE?
PŘIHODÍM TU VODRBANOU KŠILTOFKU.
JEN ABYCHOM VYBRALI SPRÁVNĚ.
CO MY TADY S KOŽICHEM?
CO NÁM TO POSLALI?
NEMÁM TAM HODIT JEŠTĚ FUSEKLE PO DĚDOVI?
ADIOS

Jak na rozvojovou spolupráci

Základní principy rozvojové spolupráce

Než začneme uvažovat o principech rozvojové spolupráce, měli bychom si uvědomit, že to, k čemu se dnes hlásí téměř všechny vyspělé státy, není soubor univerzálních hodnot a pravd, ale jen jedna z kapitol na dlouhé cestě vztahů mezi bohatými a chudými zeměmi. Při pohledu zpět můžeme snadno pochopit, jak jsme sem dospěli, ale těžko předjímat, jak se rozvojová pomoc bude vyvíjet dále.

Cílem této kapitoly je přiblížit základní pravidla a principy, kterými se rozvojová spolupráce v praxi řídí. K tomuto účelu je dobré si svět rozvojové spolupráce poněkud zjednodušit. Odmysleme si tedy veškeré politické, ekonomické a strategické či národní zájmy a vycházejme z toho, že rozvojová spolupráce je tu proto, aby byla ze světa odstraněna extrémní chudoba. Chudoba je pro většinu lidí u nás poněkud abstraktní pojem. Představme si proto malou dívku Arifu, která žije kdesi v Africe. Jídlo má jen jednou denně, její rodiče jsou nevzdělaní a ona nechodí do školy, protože musí z daleké řeky nosit vodu. A také proto, že ve vesnici žádná škola není. Kdyby do školy chodila, dostala by v dospělosti dobrou práci a její děti by se mohly najíst třikrát denně. Jak uvidíme níže, zajistit Arifě vzdělání není vůbec jednoduché, a rozhodně k tomu nestačí pouze peníze a dobrá vůle. Podíváme se tedy, na co všechno musíme myslet, chceme-li, aby se život Arify opravdu změnil k lepšímu.

Spolupráce

Zkušenosti s poskytováním pomoci chudým zemím ukázaly, že pomáhat někomu jen proto, že to potřebuje, je plýtváním prostředky a časem. Je potřeba, aby o to ten druhý vůbec stál. A tak se z „**pomoci**“ stala „**spolupráce**“ (viz 2. kapitola).

Pomoc nemá být nadále plánována pouze tím, kdo dává peníze, ale také tím, kdo je bude přijímat. Pokud s někým máte spolupracovat, je nutné, aby byl rovnocenným partnerem. Začalo se tedy investovat do rozvoje kapacit institucí, které se na rozvoji v chudých zemích měly podílet.

Na druhou stranu dárci mají své zásady a chtějí, aby se jimi řídili i příjemci. Nejčastěji se v tomto smyslu mluví o takzvaném „dobrém vládnutí“. Pokud vyspělá země spolupracuje s vládou jiné země, chce po ní, aby svou zemi spravovala správně, což znamená, že se na rozhodnutích mají podílet všichni zúčastnění a vládnoucí strana se má snažit dosáhnout konsenzu. Vláda by se měla snažit být efektivní a chovat se hospodárně, měla by být transparentní a zodpovídat se občanům, měla by zodpovědně plánovat a zajistit prostředí, ve kterém mají lidé rovné šance. To, že takových vlád je málo a že dárci musejí často zavírat oči a klást si menší cíle, je nasnadě. Hlavními cíli v praxi bývají boj proti korupci, posilování vlády zákona, decentralizace apod.

Nároky jsou ale kladeny i na dárce. Pomoc musí být relevantní a systémová, musí odpovídat reálným problémům příjemce a musí být plánována na základě priorit, které si partnerská země (příjemce) stanoví. Transparentní, efektivní a hospodárný by měl být i dárce.

Mezi příjemcem a dárcem by tak měl vzniknout nový vztah vzájemné zodpovědnosti. To, že jeden dává a druhý bere, by se mělo stát nepodstatným. Mělo by se jednat o společné dílo. Pokud obě strany sdílejí stejné principy a cíle, není těžké v takovém vztahu být. Pokud jsou opravdové priority odlišné, tak se především dárci dostávají do velice obtížné situace, kdy buďto přestanou pomáhat a zcela ztratí možnost věci ovlivňovat, nebo se částečně zpronevěří vlastním zásadám.

Participace

Doposud jsme hovořili spíše o vztahu mezi státy, mezi velkými dárci a vládami partnerských zemí. To, že by tyto vlády měly participovat na plánování a realizaci rozvojových projektů, je nasnadě. Ale zná vláda opravdu potřeby lidí v Arifině vesnici? Dobrá vláda jistě ano, jenže takových vlád je pomálu. Participovat na plánování, realizaci, ale i hodnocení projektů by měly i další „zájmové skupiny“, především lidé, kterým se pomáhá.

Nelze mluvit s každým, proto se partnery rozvojových projektů stávají vesnice, komunity, spolky, zájmové či profesní organizace, zkrátka zástupci občanské společnosti. K nim mají nejblíže zástupci občanské společnosti

z dárcovských zemí, tedy nevládní organizace, které často navíc úzce spolupracují s místními nevládními organizacemi a rozvojové projekty realizují společně.

Pokud taková nevládní organizace přijde do Arifiny vesnice, neměla by přijít s řešením problému. Přijde s metodami, jak pomoci místním lidem a zodpovědným úřadům, aby si řešení nalezli sami. A pak jim, pokud je to nutné, pomůže s naplněním jejich plánů. V praxi to vypadá například tak, že se sejde dvacet žen z vesnice a baví se, co jim nejvíce brání v tom, aby žily lépe. Pak společně hledají řešení. To samé udělá skupinka mužů. Případně se lidé dělí do skupin podle jiného klíče, např. na rybáře, farmáře a obchodníky. Názory všech skupin se porovnají a sloučí.

V Arifině vesnici bychom se tak dozvěděli, že lidé naráží na několik významných problémů (viz rámeček Projektový cyklus – Fáze 1.). Pokud lidé ve vesnici nepřijdou sami s řešením, experti z nevládní organizace navrhnou, jak by mohly být problémy řešeny.

Systémovost a udržitelnost

Při výše zmíněném plánování rozvojového projektu nesmíme zapomenout promluvit v prvé řadě s místními autoritami. Je třeba zjistit, jestli někdo například stejně jako naše nevládní organizace neplánuje vyvrtat studnu a pokusit se vyčlenit peníze z rozpočtu místního úřadu na správu nově vybudovaných vodních zařízení. Nevládní organizace časem odejde, ale zodpovědný úřad zůstane. Bez institucionálního rámce by pak určitě nebylo možné řešit například problém nedostatku léků ve zdravotním středisku.

Kdybychom chtěli pomoci lidem řešit problém klesajících cen kukuřice a to například zavedením nových plodin, aby se riziko poklesu cen rozložilo, a pomocí se zpracováním potravin před jejich prodejem, aby se zvýšila výkupní cena, bylo by třeba spolupracovat např. s místní zemědělskou univerzitou a do projektu zapojit místní ministerstvo zemědělství, které by v budoucnu mělo dokázat zemědělcům odborně asistovat.

Při důkladné analýze problému se často ukáže, že posílení kapacit některé instituce problém vyřeší a není potřeba přímé intervence. Možná ve zdravotním středisku nejsou léky jen proto, že spádová nemocnice nemá dopravní prostředek na jejich rozvoz po vesnicích, nebo proto, že není nastaven systém, jak by střediska informovala centrální sklad o svých potřebách.

Kdybychom chtěli pomoci řešit problém se sběrem dřeva, způsobený tím, že v sousedství žijí lidé, se kterými mají obyvatelé vesnice vleklé spory, tak lidi v naší vesnici nebudeme učit sebeobraně. Pokusíme se k sobě znepřátelené komunity přiblížit, a to jak na úrovni politické reprezentace, tak na úrovni běžných lidí, případně pomoci odstranit příčinu sporů. Takové projekty jsou však nejsložitější a někdy dobře míněné pokusy konflikt ještě prohloubí. Bez opravdu důkladné znalosti prostředí a detailní analýzy problému je nemyslitelné se do něčeho takového pouštět.

Zapojení všech složek společnosti, kterých se problém nějakým způsobem týká, je základním předpokladem pro to, aby změna, kterou náš projekt přinese, byla dlouhodobě udržitelná. Problém s chybějícími léky nevyřešíme tím, že léky do střediska dovezeme. Je třeba porozumět tomu, jaký je v zemi systém zdravotnictví a zjistit, kam až problém sahá. Příčina může být ve špatných zákonech, na Ministerstvu zdravotnictví v hlavním městě, stejně jako v neschopnosti představitele vesnického zdravotního zařízení.

A ještě jednou participace, tentokrát z jiného úhlu pohledu

Pokud tvrdíme, že by lidé měli na svém rozvoji participovat, je třeba zajistit, aby se zúčastnili opravdu všichni. Muži i ženy, lidé všech náboženství a všech etnik, aby se myslelo na ty nejpotřebnější, na staré lidi, vdovy, na invalidy. Pokud nebudou zahrnuti všichni, pomoc může být velice jednoduše zneužita ve prospěch toho, kdo je ve společnosti silnější. Je nenahraditelnou rolí zástupců občanské společnosti, včetně západních nevládních organizací, o tuto inkluzi usilovat. Můžeme mluvit o inkluzi, stejně jako o demokratických principech. Lidé musí mít podíl na rozhodování, jinak se nejedná o rozvojovou spolupráci v pravém slova smyslu. A minulá léta ukázala, že jednosměrná pomoc nefunguje. Jinými slovy rozvoj bez participace či bez demokracie na úrovni občanské společnosti nevede ke zlepšení životní úrovně a odstranění chudoby napříč společností.

A právě tady narážíme na hlavní nevyřešené dilema rozvojové spolupráce. Už jsme si řekli, že je třeba spolupracovat na všech úrovních, od vesnice až po vládu dané země. A že vláda především by měla usilovat o rozvoj. Jenomže pokud je vláda autoritářská a z principu tedy nedemokratická, pokud vláda pro své vládnutí potřebuje

podporu jednoho etnika, které ovládá armádu a policii, pokud je pro vládu ohrožením, když lidé z jiných etnik dostanou dobré vzdělání, dostává se rozvoj v současném pojetí do začarovaného kruhu. Buď budeme politickou reprezentaci ignorovat a budovat paralelní struktury, pak ale pomoc nebude udržitelná. Nebo budeme se zavřenýma očima spolupracovat se všemi, ovšem s plným vědomím, že naše pomoc přispívá k dobrému životu jedněch na úkor druhých.

Možné odpovědi jsou v zásadě dvě. První říká: pojďme spolupracovat i s autoritativními režimy. Tím, že jim budeme klást podmínky, dokážeme je alespoň trochu ovlivňovat. A pokud pomůžeme s rozvojem celé země, i ti na okraji společnosti z toho budou nějakým způsobem profitovat. Druhý, radikální pohled říká, že není rozvoj bez podílu lidí na moci a že je třeba v prvé řadě poukazovat na nedostatky režimu a podporovat ty, kteří se situaci snaží změnit. Ve většině zemí nejsou naštěstí režimy zcela nedemokratické a je možné oba přístupy nějakým způsobem kombinovat. Při rozvoji lze kromě kapacit místních institucí podporovat občanskou společnost a váhy tak neustále vyvažovat. Pokud jsou však veškeré demokratické principy režimem potlačeny, jako např. v Severní Koreji, rozvojová spolupráce možná není.

■

Projektový cyklus
Co je projektový cyklus?

Každá rozvojová iniciativa prochází v zásadě stejnými fázemi. Na začátku je zjištění a analýza problému, nápad na jeho řešení, pak uskutečnění projektu a na závěr zhodnocení. Po celou dobu je důležité sledovat úspěšnost jednotlivých kroků, učit se z chyb a neustále se snažit projekt vylepšovat tak, aby směřoval k plánovanému cíli a jeho výsledky byly co nejlepší. Zjednodušeně můžeme projekt rozdělit na čtyři fáze: analýza situace před intervencí, plánování projektu, samotná realizace a hodnocení (evaluace) výsledků. Celý tento proces bývá nazýván projektovým cyklem. Projektový cyklus je nástroj sloužící pro přípravu i řízení projektu a dává jasný rámec všem zapojeným aktérům. Pro konkrétní představu o využití projektového cyklu v praxi poslouží příběh Arify a její vesnice. Podíváme se na něj očima nevládní organizace, která se snaží pomoci Arifě z chudoby.

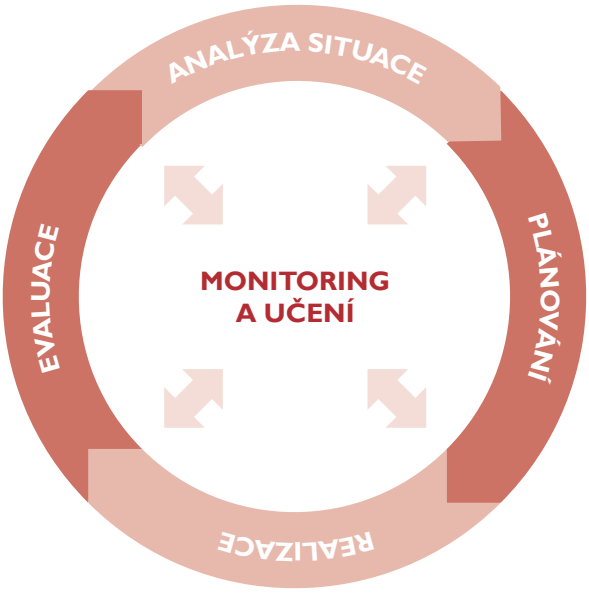

Projektový cyklus

Fáze 1. Analýza situace: KDE JSME?

Dříve než se pustíme do rozvojového projektu, musíme se rozhodnout, jaký problém chceme řešit. Obtížná situace lidí v oblastech, kde realizujeme rozvojovou spolupráci, je většinou způsobena celou řadou vzájemně propojených problémů. Většinou není možné řešit je všechny najednou. Je proto třeba dobře porozumět situaci na místě. K tomu nám pomohou odpovědi na tyto otázky:

- Jaké jsou zásadní problémy?
- Jaké jsou jejich příčiny a následky?
- Jaké jsou možnosti řešení?

V této fázi je důležité přivést dohromady co nejvíce různých aktérů, abychom si byli jisti, že situaci skutečně rozumíme a známe názory všech, kterých se daná věc týká, a dospěli jsme k obecné shodě.

V Arifině vesnici se nevládní organizace dozvěděla od různých skupin obyvatel (žen, mužů, farmářů, obchodníků, faráře, starosty), že lidé naráží na následující největší problémy:

1) Pitná voda je dvě hodiny cesty daleko, v období sucha se u studny navíc čeká až šest hodin.
2) Ve zdravotním středisku nejsou léky.
3) Na polích se pěstuje především kukuřice, když klesne cena na trhu, rodiny nemají dost peněz na jídlo.
4) Není bezpečné chodit sbírat dřevo do okolních lesů, v sousedství totiž žijí lidé, se kterými mají obyvatelé vesnice vleklé spory.

Protože prioritou naší rozvojové nevládní organizace je, aby děti dostaly dobré vzdělání, a především dívky nemohou navštěvovat školu, protože každý den musí chodit pro vodu, rozhodneme se řešit první problém – nedostatek pitné vody.

Fáze 2. Plánování projektu: KAM SMĚŘUJEME?

Konkrétní podoba projektu vychází z dobré znalosti vybraného problému, nikoli pouze ze snahy a odhodlání realizovat určitou konkrétní aktivitu. Při plánování projektu si musíme odpovědět na následující otázky:

- Jakým konkrétním způsobem budeme problém řešit? Jaké budou jednotlivé kroky?
- Jak poznáme, že je projekt úspěšný a směřuje k dosažení cíle?
- Na koho bude mít intervence dopad? Pozitivní i negativní, zamýšlený i vedlejší?
- Kolik to bude stát?

Čas a úsilí věnované dvěma přípravným fázím (analýza situace a plánování) jsou klíčové pro účinnou a úspěšnou realizaci celého projektu. Ve fázi plánování projektu bývá také projekt předkládán potenciálním dárcům k žádosti o finanční prostředky (např. mezinárodní instituce nebo vláda vyspělé země).

V případě Arifiny vesnice a problému s nedostatkem pitné vody bude nevládní organizace při plánování projektu zvažovat různé možnosti řešení. Vykopání nové studny je extrémně nákladné, voda je totiž v hloubce přes 200 metrů. Lidé ve vesnici žádné řešení nenapadá. Nevládní organizace proto navrhne, že by se u větších budov mohly postavit zásobníky na dešťovou vodu a zároveň by bylo dobré vybudovat velké nádrže pro dobytek. Lidem se nápad líbí, experti nevládní organizace dokáží spočítat, jaká plocha střech je potřeba, aby se snížila závislost na vzdálené studni. Lidé ve vesnici potom najdou vhodné budovy a vymyslí způsob, jak budou o zásobníky pečovat, kdo je bude čistit atd. Pak je třeba lidem důkladně vysvětlit, že by neměli pít vodu pro dobytek, neboť by jim hrozily vážné zdravotní problémy, u dětí průjmy způsobující dehydrataci či chronickou podvýživu. Součástí plánování projektu je i vytyčení konkrétních měřitelných výsledků, tj. postavení 3 zásobníků na dešťovou vodu a 1 nádrže pro dobytek, seznámení všech 500 rodin ve vesnici se základními hygienickými návyky, které pomohou snížit výskyt nemocí. Výsledky budou dosaženy během dvou let trvání projektu.

Fáze 3. Realizace projektu: ŘEŠÍME PROBLÉM

Samotná realizace projektu začíná vytvořením vhodného zázemí. Podstatné je sestavení týmu schopných místních zaměstnanců, kteří znají podmínky na místě. Dále je důležité zajistit zázemí a logistiku v podobě kanceláře a dopravních prostředků pro snadný pohyb v oblasti. Klíčovým krokem však je navázání vztahů s místními institucemi, jako jsou místní úřady, komunitní spolky, místní obyvatelé, autority atd. včetně nastavení pravidel spolupráce. Při realizaci jednotlivých aktivit je důležité průběžně sledovat situaci, zejména jestli jsou činnosti stále relevantní, pomáhají místním lidem a směřují k našemu stanovenému cíli. Cílené sledování průběhu projektu, tzv. monitoring, je nepostradatelnou součástí projektu ve všech fázích projektového cyklu.

Ve vesnici, kde žije Arifa, zahájíme realizaci projektu podpisem smlouvy s místním úřadem. Ve smlouvě budou popsány povinnosti a zodpovědnosti obou stran. Místní úřad tak bude zodpovědný za výběr budov k budování zásobníků a místa ke kopání nádrže, zajistí, aby se místní obyvatelé na stavbě zásobníků a nádrže podíleli a nanosili místní materiál, jako jsou kameny a písek. Nevládní organizace naopak zajistí speciální materiál a nářadí na stavbu, zkušeného inženýra na řízení prací a experta na osvětu o hygieně. Ten vyškolí pracovníky zdravotnických středisek, kteří budou s lidmi ve vesnici hovořit o základních hygienických návycích a dohlížet na jejich dodržování.

Během realizace nevládní organizace sleduje, jak se práce daří, a porovnává výsledky s časovým a finančním plánem. Pokud se objeví nečekaný problém, např. předčasný příchod období dešťů, který znemožní stavební práce, nevládní organizace spolu s ostatními partnery hledá nejvhodnější řešení krizové situace.

Fáze 4. Evaluace: JAK SE NÁM TO DAŘÍ?

Po celou dobu realizace nevládní organizace spolu s místními partnery průběžně sleduje, jak se daří jednotlivé části projektu uskutečňovat. Po skončení projektu je důležité zhodnocení výsledků projektu jako celku a změn, které lidem ve vesnicích přinesl. Často jsou k závěrečné evaluaci přizváni experti z jiných organizací, kteří mají dostatečný nadhled a jsou schopni vidět projekt kritickýma nezaujatýma očima. Evaluace ale může být provedena i samotnou nevládní organizací. V rámci závěrečné evaluace jsou obvykle hledány odpovědi na tyto otázky:

- Podařilo se dosáhnout stanovených cílů?
- Co se osvědčilo? Co uděláme příště jinak?
- Splnili jsme všechno, co jsme si stanovili? Mají z výsledků projektu prospěch všichni?
- Budou aktivity pokračovat i po skončení projektu?

V Arifině vesnici si nevládní organizace pozve experta z hlavního města. Ten si prostuduje projektový plán a pak navštíví vesnici. Bude sledovat nejen, jestli zásobníky na dešťovou vodu fungují, ale také kolik lidí je využívá, kdo se stará o jejich údržbu a co si o nich myslí místní obyvatelé. Expert také navštíví jednotlivé domácnosti, kde pohovoří s rodiči i s dětmi o hygienickým návycích a zjistí, zdali se v poslední době změnily. Nezbytná bude i návštěva zdravotnického střediska, kde si ověří pokles počtu průjmových onemocnění. Expert sepíše hodnotící zprávu, jejíž součástí budou i doporučení pro příští projekty.

Co dál?

Na závěr každého projektu musí nevládní organizace rozhodnout co dál. Možnosti jsou dvě. V případě, že obyvatelé ve vesnici nemají další potřeby, které by nedokázali sami řešit, pro nevládní organizaci není důvod pokračovat a je čas odejít. Pokud zde stále zůstává celá řada neuspokojených potřeb, může nevládní organizace znovu pečlivě vyhodnotit situaci a začít nový projekt. Stává se také, že organizace během své práce získá specifické know how (znalosti a dovednosti), které ráda nabídne v novém projektu sousedním vesnicím. Nový projekt opět začíná krokem 1: podrobná analýza situace.

Použité zdroje:

- Department for International Development: *Tools for Development – A handbook for those engaged in development activity.* Březen 2003. http://www.dfid.gov.uk/Documents/publications/toolsfordevelopment.pdf
- European Commission: *Aid Delivery Methods – Volume 1: Project Cycle Management Guidelines.* Březen 2004. http://ec.europa.eu/europeaid/infopoint/publications/europeaid/49a_en.htm

AKTIVITA 5

I pomoc má svá pravidla

Cíle:

- Žáci vyjmenují principy rozvojové spolupráce a uvedou jejich význam pro účinnou rozvojovou spolupráci.
- Žáci vytvoří scénář konkrétního příběhu a ztvární ho v krátké scénce.
- Žáci zdůvodní význam aktivního zapojení příjemců do rozvojové spolupráce.

Co potřebujeme:

kopie textů o jednotlivých principech rozvojové spolupráce (pro každou skupinu jeden)

Předpokládaný čas: 60 minut

ČAS 7 MIN

1. krok

- Nakreslete na tabuli nebo flipchart siluetu dívky. Řekněte žákům, že se jmenuje Arifa. Zeptejte se, kdo podle nich Arifa je a koho představuje. Vyslechněte několik nápadů.
- Poté vysvětlete, že pro tuto chvíli je Arifa malá dívka, která žije v nejmenované rozvojové zemi. *Jídlo má jen jednou denně, její rodiče jsou nevzdělaní a ona nechodí do školy, protože musí z daleké řeky nosit vodu. A také proto, že ve vesnici žádná škola není. Kdyby do školy chodila, dostala by v dospělosti dobrou práci a její děti by se mohly najíst třikrát denně. Jak uvidíme, zajistit Arifě vzdělání není vůbec jednoduché, a rozhodně k tomu nestačí pouze peníze a dobrá vůle.*

ČAS 45 MIN

2. krok

- Rozdělte žáky do skupin (maximálně 5 skupin, každá musí mít alespoň 3 členy) a každé skupině dejte krátký text s popisem jednoho principu rozvojové spolupráce (str. 58 a 59).
- Řekněte žákům, že v každém textu je popsána jedna zásada toho, jak by měla vypadat rozvojová intervence, abychom Arifě pomohli změnit její život k lepšímu. Zdůrazněte, že i dobře míněná pomoc se může minout účinkem a je nutné zachovávat určité principy, abychom skutečně dosáhli pozitivní změny.
- Vysvětlete, že každá skupina má 15 minut času, aby si na základě poskytnutého textu připravila krátkou scénku, která vyjádří podstatu daného principu. Důležité je, aby ve scénce nebyla prozrazena myšlenka přímo, protože ostatní skupiny budou následně hádat, o jakou zásadu rozvojové spolupráce se jedná.
- Po uplynutí času na přípravu vyzvěte skupiny, aby předvedly své scénky. Ostatní pozorně sledují a snaží se odhadnout, o jakou zásadu by se mohlo jednat. Scénky by měly zachovávat pořadí čísel jednotlivých textů. Jeden princip totiž navazuje na druhý.
- Po každé scénce se žáků zeptejte, o jaký princip se jedná. Není nutné, aby žáci princip přesně pojmenovali, důležité je, aby na základě situace ve scénce určili, co je při poskytování rozvojové spolupráce klíčové. Když žáci zásadu odhalí a jasně ji společně pojmenují, zapíšeme výsledek na flipchart do prostoru okolo Arify.

ČAS 8 MIN

3. krok

- Principy shrňte a zdůrazněte, že pokud má být rozvojový projekt účinný, smysluplný a relevantní, je nutné do práce realizátora rozvojové spolupráce promítat všechny tyto zásady, které se vzájemně prolínají.
- Závěrem se žáků zeptejte na shrnující otázky: *Která ze zásad rozvojové spolupráce je podle vás nejobtížněji splnitelná v praxi a proč? Doplnili byste nějakou další zásadu? Myslíte si, že podobné zásady fungují i v jiných oblastech než je rozvojová spolupráce?*

1. „Vlastnictví" projektu

Pro úspěch rozvojové spolupráce je důležité, aby ti, ke kterým je pomoc směřována, rozvojovou iniciativu od počátku vnímali především jako vlastní projekt, nikoli jen jako intervenci zahraničních institucí a dárců. Příjemce by v ideálním případě měl být prvním iniciátorem rozvojového projektu či programu. V praxi je tento důležitý princip nazýván jako tzv. vlastnictví projektu (někdy je i v české terminologii používán anglický termín *ownership*). Profesionální rozvojové organizace se snaží dosáhnout maximální míry vlastnictví rozvojových projektů na straně příjemců a přichází s metodami, jak pomoci místním lidem a zodpovědným místním úřadům, aby si řešení pro problémy nalezli sami. Vlastnictví projektu místními je zásadní zejména proto, aby navrhovaná řešení byla obyvateli dobře přijímána a aby obyvatelé byli motivováni aktivně se na projektu podílet a cítili spoluzodpovědnost za jeho výsledky.

2. Partnerství a spolupráce

Pomáhat někomu jen proto, že to na základě pohledu z venčí potřebuje, může být plýtváním prostředky a časem. Nezbytným předpokladem úspěchu je, aby o pomoc dotyčný sám stál. Příjemce pomoci je aktivní součástí změny své tíživé životní situace a pomoc k němu směřovaná je založena na vzájemném partnerství obou stran. Rozvojová spolupráce se na příjemce nedívá jako na pasivní oběť dané situace a stavu jeho země, jedná se o klíčového partnera, který by měl v diskusi s partnerskou stranou určit, jaké jsou jeho skutečné potřeby a jaký cíl bude sledovat následující proces vedoucí ke změně. Klíčová je spolupráce obou stran při hledání konkrétních způsobů dosahování těchto cílů.

3. Vzájemná zodpovědnost

Mezi příjemcem pomoci a dárcem vzniká vztah vzájemné zodpovědnosti. Rozvojová spolupráce jako koncept pomoci nerozlišuje, zda jeden dává a druhý z těchto zdrojů čerpá. Projekt rozvojové spolupráce by měl být společným dílem. Oba partneři jsou stejnou měrou zodpovědní za výsledek svého snažení. Pokud budoucí příjemce zaujme od počátku aktivní přístup k možné spolupráci, je pravděpodobné, že pocítí i zodpovědnost za úspěch či neúspěch rozvojového projektu.

4. Participace

Rozvojová spolupráce by měla posilovat nejen zapojení určité skupiny obyvatel, na rozvoji regionu, města či komunity by měli participovat opravdu všichni. Muži i ženy, lidé všech náboženství a všech etnik, staří lidé, vdovy, invalidé. Ti všichni jsou součástí určitého společenství, které se snaží o pozitivní změnu ve svém prostředí a životě. Pokud nebudou zahrnuti všichni, pomoc může být velice jednoduše zneužita ve prospěch toho, kdo je ve společnosti silnější. Zahraniční nevládní organizace mají nezastupitelnou roli v tom, že mohou usilovat o integraci i slabších článků komunity.

5. Udržitelnost

Zapojení všech institucí a skupin obyvatel, kterých se řešený problém nějakým způsobem týká, je základním předpokladem pro to, aby změna, kterou daný rozvojový projekt přinese, byla dlouhodobě udržitelná. Pro dosažení trvalých pozitivních výsledků rozvojové spolupráce je třeba mluvit s místními úřady a jinými institucemi, zjistit, jaké jsou jejich budoucí plány a od začátku rozvojovou intervenci propojovat s místními subjekty. Nevládní organizace poskytující prostředky na rozvojový projekt časem odejde, ale zodpovědný úřad nebo místní firma zůstane a může nadále podporovat místní komunitu v její iniciativě nebo hledat finanční prostředky ve svém rozpočtu.

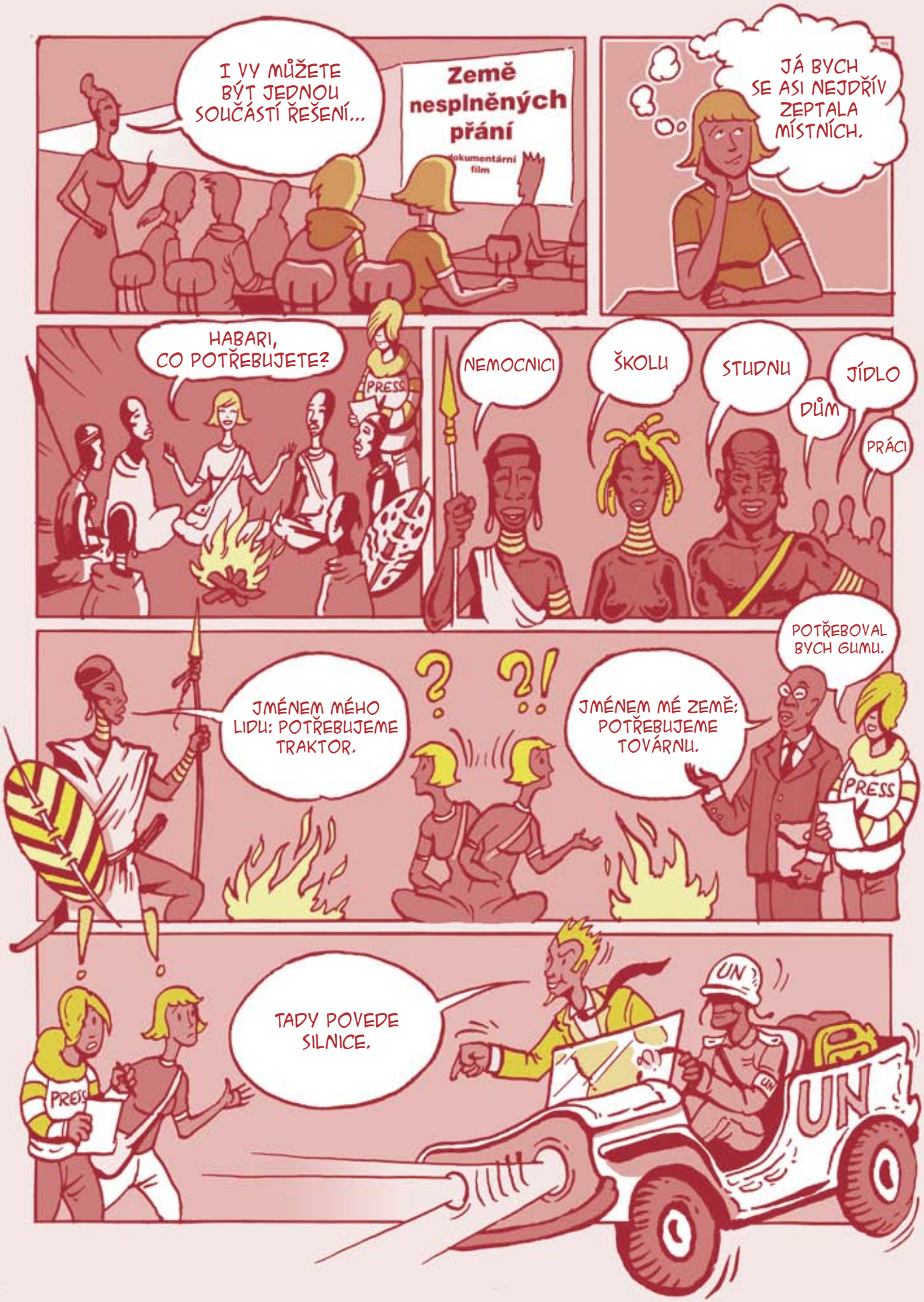
I VY MŮŽETE BÝT JEDNOU SOUČÁSTÍ ŘEŠENÍ...
Země nesplněných přání
dokumentární film
JÁ BYCH SE ASI NEJDŘÍV ZEPTALA MÍSTNÍCH.
HABARI, CO POTŘEBUJETE?
PRESS
NEMOCNICI
ŠKOLU
STUDNU
JÍDLO
DŮM
PRÁCI
JMÉNEM MÉHO LIDU: POTŘEBUJEME TRAKTOR.
?
?!
JMÉNEM MÉ ZEMĚ: POTŘEBUJEME TOVÁRNU.
POTŘEBOVAL BYCH GUMU.
PRESS
!
!
TADY POVEDE SILNICE.
PRESS
UN
UN
UN

TEXT 6

Kdo je kdo v rozvojové spolupráci

Úspěch rozvojové spolupráce je extrémně závislý na těch, kteří jsou do ní zapojeni. Za **aktéry rozvojové spolupráce** považujeme **všechny instituce, skupiny i jedince, kteří mají na plánování, průběh i budoucí udržitelnost rozvojové intervence vliv**. V této kapitole si představíme čtyři hlavní typy aktérů rozvojové spolupráce. Jsou jimi **příjemci, realizátoři, dárci a instituce vlivu**. Pokud se daří aktérům na určitém území spolupracovat a vzájemně koordinovat své kroky, mohou mnohonásobně zvýšit pozitivní dopady rozvojové intervence na místní obyvatele a zajistit dlouhodobou udržitelnost. V opačném případě mohou být výsledky pomoci ohroženy.

Komu je rozvojová spolupráce určena

Příjemce rozvojové spolupráce je kdokoli, kdo má z rozvojové intervence prospěch. V rozvojové spolupráci je zásadní, aby se jí příjemce neúčastnil pasivně, ale aby od počátku rozvojový projekt považoval za vlastní, nikoliv za projekt zahraničních institucí a dárců. Pokud je příjemce od počátku součástí projektu, je pravděpodobné, že budou jednotlivé kroky naplánovány s ohledem na místní potřeby, zvolená strategie bude akceptována místními a příjemce pocítí odpovědnost za úspěch či neúspěch rozvojového projektu. Mezi příjemce rozvojových projektů a programů v cílových zemích patří jak vlády států, tak místní samosprávné instituce, organizace i jednotlivé osoby, které přímo mají z projektu či programu prospěch.

V rámci konkrétních projektů rozvojové spolupráce obvykle rozlišujeme mezi tzv. **přímými** a **nepřímými příjemci**. Zatímco přímí příjemci jsou ti, ke kterým rozvojová iniciativa přímo směřuje, nepřímí příjemci jsou skupinou lidí nebo institucí, kterých se dopady projektu dotýkají až zprostředkovaně. Přímými příjemci jsou zpravidla jednotlivci, rodiny, pracovníci určité instituce i celé organizace nebo určitým způsobem vymezené skupiny obyvatel. Nepřímými příjemci jsou častěji širší skupiny obyvatelstva, mohou jimi být i státní instituce, organizace apod.

Příklad: *V rámci projektu zaměřeného na zvyšování kvality vzdělávání jsou pořádány odborné kurzy pro učitele. Učitelé, kteří se školení zúčastní, tak získají nové znalosti a dovednosti, čímž se zlepší jejich výuka. Jsou tedy přímými příjemci. Jejich žáky můžeme považovat za nepřímé příjemce, neboť oni se díky lepší výuce ve škole více naučí a budou mít lepší uplatnění na trhu práce.*

Mezi aktéry, kteří v rozvojové spolupráci vystupují na straně příjemců, nejčastěji patří:

Veřejnost

Zlepšení životní úrovně obyvatel rozvojových zemí a celkové snížení chudoby představují hlavní cíle rozvojové spolupráce obecně. Jelikož potřeby obyvatel se podle sociálního postavení, místa a způsobu jejich života velmi různí, přistupují rozvojové aktivity k řešení potřeb široké veřejnosti různými způsoby. Často jsou zacíleny jen na konkrétní skupinu obyvatel, např. ženy, děti, obchodníky, zemědělce apod. I zde platí, že rozvojové projekty na veřejnost působí přímo nebo nepřímo. Příkladem přímé podpory veřejnosti v rámci rozvojových projektů může být poskytování drobných půjček pro rozvoj podnikání. Přímými příjemci jsou jednotlivci a rodiny, které půjčku získají. Naproti tomu třeba projekt zaměřený na přípravu nové legislativy pro rozvoj drobného podnikání působí na veřejnost nepřímo. Veřejnost bude mít užitek z projektu až v době, kdy nová legislativa vejde v platnost a bude mít dopady na podnikání, a tudíž i na životní úroveň obyvatel.

Místní nevládní organizace

Do této kategorie patří jak neziskové organizace, tak i komerční subjekty. Tyto organizace bývají zpravidla přímými příjemci pomoci a skrz ně se pomoc dostává ke konečným (nepřímým) příjemcům, jako jsou obyvatelé místního regionu nebo zaměstnanci firmy. Typicky

se jedná o projekty zaměřené na rozvoj kapacit, např. na školení v řízení a evaluaci projektů, v managementu organizace a v dalších činnostech, které jsou pro chod organizací klíčové.

Místní správa a samospráva
V mnoha rozvojových zemích existuje propastný rozdíl mezi životní úrovní v různých částech země. Proto jsou důležité programy, jejichž příjemci jsou místní samosprávy nebo jiné lokální správní a odborné instituce. Zpravidla se jedná o projekty zaměřené na rozvoj kapacit institucí, jako jsou městské úřady, regionální či okresní správní úřady, místní pobočky centrálních ministerstev, školní správa, hygienické stanice a další.

Vlády cílových partnerských zemí
Vládní instituce mohou být zapojeny do různých typů rozvojové spolupráce. Rozvojové země často pro odstranění chudoby potřebují rozsáhlé změny správních institucí, infrastruktury apod. Rozvojová spolupráce spočívá i v dotování některých kapitol státního rozpočtu cílových zemí. O dalším přerozdělení této finanční podpory již dále rozhodují instituce dané země. Vlády jsou přímým příjemcem pomoci, ale zároveň je jim svěřena **vysoká míra odpovědnosti** za realizaci konkrétních opatření s využitím svěřeného rozvojového rozpočtu.

Pozitivním aspektem této formy spolupráce je skutečnost, že se nevytváří další paralelní struktury, nýbrž se posilují a zkvalitňují stávající vládní instituce rozvojových zemí. Základním předpokladem úspěchu této nové strategie je však ochota partnerských vlád dodržet nejzákladnější pravidla hry – potírat korupci, budovat kvalitní státní instituce a bojovat proti chudobě. Veškerá rozvojová spolupráce směřovaná přímo vládním institucím cílových zemí by měla být podmíněna prokazatelným úsilím těchto institucí o dlouhodobé poskytování potřebných veřejných služeb a o snižování chudoby v daných zemích.

Kdo uskutečňuje rozvojové projekty

Realizátor rozvojové spolupráce je instituce, která uskutečňuje projekt či program v rozvojové zemi. Realizátor tak spolupracuje s lidmi, kteří jsou v tíživé životní situaci, ve spolupráci s místními pomáhá hledat řešení místních problémů a je zodpovědný za samotnou realizaci projektu. Postup realizace rozvojového projektu v praxi je podrobně popsán v 5. kapitole.

Realizátoři rozvojových projektů mohou být místního původu, tj. přímo z cílové země, nebo mohou být ze zahraničí. Pokud jsou realizátory místní instituce, posiluje se samostatnost cílových zemí při řešení jejich rozvojových problémů. Místní realizátoři lépe zajistí nejvhodnější postupy vzhledem k příjemcům pomoci a realizovaný projekt je tudíž levnější. Intenzivní zapojení zahraničních organizací a odborníků do realizace rozvojové spolupráce má význam zejména v situacích, kdy potřební kvalifikovaní pracovníci a organizace nejsou k dispozici přímo v cílové zemi. Pokud pomoc realizují zahraniční organizace, nezbytnou součástí jejich práce je **přenos znalostí a zkušeností na** odpovídající **místní instituce**. Výsledky rozvojového projektu je třeba ke konci formálně předat místním institucím, a tím zamezit jejich ztrátě či zániku po skončení projektu.

Příklad: *V rámci rozvojového projektu zahraniční nevládní organizace otevře krejčovskou dílnu, aby vytvořila pracovní příležitosti a možnost výdělku pro ženy. Součástí projektu je i veřejná diskuse, na kterou jsou pozváni zástupci nejrůznějších skupin. Tématem je otázka jak podpořit zaměstnanost žen v okresu a výsledkem veřejné diskuse jsou nové nápady na podporu zaměstnanosti i návrh konkrétních kroků, které je potřeba pro vznik nových pracovních pozic udělat. Před skončením projektu krejčovské dílny se organizace dohodne se ženami, které v dílně pracují, aby si založily vlastní společnou firmu. Postupně je naučí vše potřebné (marketing, účetnictví, komunikaci s dodavateli apod.) k tomu, aby dílnu mohly vést samostatně. Po skončení projektu tedy místní nově vzniklá firma pokračuje v práci, kterou započal zahraniční realizátor.*

Mezi aktéry, kteří realizují rozvojovou spolupráci, patří:

Místní a zahraniční nevládní organizace
Nejčastějšími realizátory projektů rozvojové spolupráce jsou nevládní neziskové organizace. Výhodou neziskových organizací je, že většinou jsou a bývají vnímány jako nezávislé na politických a ekonomických zájmech a jsou přirozeným partnerem občanské společnosti v cílových zemích.

Nejznámějšími **zahraničními nevládními organizacemi** jsou Oxfam, Care, Caritas, Goal a další. Mezi nejvýznamnější české neziskové organizace aktivní v roz-

vojové spolupráci patří Člověk v tísni, o.p.s., ADRA, sdružení Česká katolická charita a další. Nevládní organizace se v zájmu lepší efektivnosti a schopnosti prosazovat svoje zájmy na politické úrovni sdružují do národních platforem, menších aliancí a sítí. České nevládní organizace jsou tak například sdružené v platformě České fórum pro rozvojovou spolupráci (FoRS).

Místní nevládní organizace fungují i v rozvojových zemích jako hlas občanské společnosti. Často realizují projekty v partnerství se zahraničními nevládní organizacemi. Místní organizace mají výhodu v dobré znalosti prostředí a mají i dlouhodobé vazby na ostatní místní aktéry, zatímco zahraniční organizace přinášejí specializované know how, zkušenosti s řízením projektů a schopnost sehnat finanční prostředky od zahraničních dárců.

Další realizátoři

Kromě neziskových organizací se na realizaci rozvojové spolupráce podílí také řada **komerčních firem**. Jedná se o odborné konzultační firmy, které disponují know how v oblastech jako vodohospodářství, lesnictví či vzdělávání. Posudky, evaluace či výzkumy mohou poskytovat v rámci rozvojové spolupráce i **odborné instituce**. Rovněž například mohou stanovovat kvalitativní standardy pro výkon určitých aktivit rozvojové spolupráce (standardy vzdělávacích programů, standardy poskytování veřejných služeb, strategické plány pro využití zemědělské půdy aj.).

Vládní instituce rozvojových zemí jsou většinou v roli příjemců (viz výše) při získání rozpočtové podpory. Mohou se však zapojovat i do programové rozvojové spolupráce. Příkladem je afghánský dlouhodobý projekt komunitního rozvoje (tzv. National Solidarity Program – Program národní solidarity). Program je spravován afghánským Ministerstvem pro rozvoj regionů a venkova, které najímá řadu partnerských organizací. Ty pak uskutečňují jednotlivé části programu v různých regionech země.

Kdo financuje rozvojovou spolupráci

Mezinárodní rozvojová spolupráce je nákladná. Rozvojové země pro odstranění chudoby často potřebují rozsáhlé změny správních institucí, infrastruktury apod. Financování rozvojové spolupráce probíhá různými způsoby (viz 4. kapitola).

Dárci mají zcela zásadní vliv na směřování rozvojové spolupráce. Většina významných dárců sleduje situaci v cílových zemích, pravidelně zpracovává studie a sestavuje strategické dokumenty, ve kterých jasně vymezuje rozvojové priority pro jednotlivé regiony i tematické oblasti. V souladu s nimi pak rozdělují prostředky. Například Světová banka zpracovává pro jednotlivé země tzv. Strategii boje proti chudobě (Poverty Reduction Strategy Paper). Dárci také stanovují podmínky pro poskytování svých finančních prostředků. Mezi takové požadavky v současnosti běžně patří např. zajištění udržitelnosti výsledků projektu i po jeho skončení, zapojení místních institucí a příjemců do přípravy i realizace projektu nebo rovný přístup k ženám. Dárci tak nepřímo ovlivňují chování vlád a místních samospráv v cílových zemích stejně jako způsoby práce realizátorů s příjemci pomoci. Principy rozvojové spolupráce jsou popsány v 5. kapitole.

Mezi aktéry, kteří v rozvojové spolupráci vystupují na straně dárců, patří:

Multilaterální dárci

Některé mezinárodní a mezivládní instituce mají ve svém právním a finančním rámci stanovený závazek poskytovat rozvojovou spolupráci. **Evropská unie** je v současnosti největším zdrojem financování rozvojové spolupráce na světě. Specializované **agentury OSN** rovněž přidělují rozpočty na podporu rozvojových projektů. Jedná se zejména o Světový potravinový program (WFP), Organizaci pro výživu a zemědělství (FAO), Dětský fond OSN (UNICEF), Rozvojový program OSN (UNDP). Dalším významným zdrojem financí pro rozvojovou spolupráci jsou také programy **Skupiny Světové banky**.

Národní vlády

Programy rozvojové spolupráce jednotlivých dárcovských zemí mají dvě složky. První jsou vlastní národní priority zahraniční politiky státu a druhou je zapojení do mezinárodních závazků vztahujících se k rozvojové

problematice, jako jsou Rozvojové cíle tisíciletí apod. Největšími a nejznámějšími vládními agenturami financujícími rozvojovou spolupráci jsou americký USAID a britské Ministerstvo pro mezinárodní rozvoj (DFID). Dalšími jsou například Kanadská mezinárodní rozvojová agentura (CIDA), japonská rozvojová vládní agentura (JICA), švédská vládní agentura (SIDA). V ČR zaštiťuje Program zahraniční rozvojové spolupráce **Ministerstvo zahraničních věcí** a **Česká rozvojová agentura**.

Soukromí dárci

Jednotlivci, kteří se finančně podílejí na rozvojové spolupráci, zpravidla vyhledávají instituce, jejichž činnost v oblasti rozvojové spolupráce podpoří. Činí tak prostřednictvím veřejných sbírek nebo darů. Významní filantropové přispívají na rozvojovou spolupráci prostřednictvím vlastních soukromých nadací (např. Bill and Melinda Gates Foundation nebo Open Society Institute založený Georgem Sorosem).

Mezi soukromé dárce se řadí rovněž **firemní dárci** (tzv. korporátní dárci). Ti vydávají prostředky obvykle z etických či strategických důvodů. V některých případech poskytují finanční pomoc ve formě zboží nebo služeb. Mnohdy, stejně jako dárci individuální, vyhledávají vhodné realizátory rozvojové spolupráce, které pak v jejich činnosti podporují. Jinou alternativou je vytváření vlastních korporátních nadací. Mezi nejznámější patří Vodafone Foundation, Levi Strauss Foundation nebo Robert Bosch Stiftung.

Kdo mluví do rozvojové spolupráce

Instituce vlivu mají v rozvojové spolupráci rozhodovací pravomoc, ovlivňují plánování, financování i samotnou realizaci. Mezi instituce, které rozvojovou spolupráci ovlivňují, patří správní instituce cílových zemí, komerční subjekty, náboženské instituce, mezinárodní organizace, nevládní organizace, organizovaná veřejnost (tzv. advocacy groups), média (vliv na mínění veřejnosti), ozbrojené složky (mohou mít zvláštní požadavky týkající se pohybu realizátorů na určitém území apod.) a zájmové skupiny. Také celebrity mohou hrát významnou roli při ovlivňování veřejnosti, získávání mediální pozornosti či tlaku na politiky.

Mezi aktéry, kteří v rozvojové spolupráci vystupují jako instituce vlivu, patří:

Mezinárodní instituce

Některé mezinárodní organizace (např. agentury OSN, OBSE) poskytují primární informace o situaci na určitém území, které jsou využívány pro další rozhodování na mezinárodní úrovni. Tím mohou ovlivňovat mezinárodní intervenci na daném území, míru dalšího financování apod. Může jim být svěřena role mezinárodního koordinátora rozvojových aktivit v určité oblasti pomoci, a tím pádem jsou zároveň v pozici jakéhosi prostředníka mezi realizátory rozvojových projektů navzájem nebo mezi realizátory, místními vládními institucemi a dalšími aktéry apod. Výhodou pozice mezinárodních institucí je jejich nestrannost.

Státní správa a samospráva

I když nejsou centrální vládní instituce a místní samosprávné orgány přímo zapojeny do realizace rozvojové spolupráce jako příjemci, realizátoři nebo dárci, mají velký vliv na průběh rozvojové spolupráce. Ovlivňují například právní rámec, ve kterém je rozvojová pomoc realizována. Může se jednat například o legislativu týkající se pobytu zahraničních organizací v dané zemi nebo související s právní subjektivitou místních nevládních organizací. Vlády dále mohou ovlivňovat priority státních politik, tzn., že mohou napomoci nebo naopak bránit úspěšnosti rozvojových projektů v různých sektorech.

Náboženské instituce

Vliv náboženských institucí spočívá především v jejich možnosti ovlivňovat mínění veřejnosti nebo i mínění výkonných či legislativních institucí. V řadě zemí může postoj náboženských institucí věrohodně odrážet postoj obyvatel. Roli náboženských institucí v cílové zemi a komunitě je při rozvojové spolupráci třeba věnovat pozornost a citlivě ji zhodnotit. Náboženské instituce mohou mít vliv na realizaci rozvojové spolupráce i na mezinárodní úrovni. Známé jsou případy silné náboženské lobby zaměřené proti propagaci antikoncepčních prostředků v zájmu omezení šíření HIV/AIDS.

Nevládní organizace

Nevládní organizace se snaží posílit dopady pomoci poskytované rozvojovým zemím. Proto řada z nich věnuje část svého úsilí a finančních zdrojů na informování veřejnosti a ovlivňování veřejného mínění prostřednictvím

vzdělávacích programů a kampaní. Tyto kampaně mají za cíl připoutat pozornost veřejnosti k problémům rozvojového světa, ať už se jedná o problematiku HIV/AIDS, přístupu k vodě či oddlužení.

Cílem kampaní je mobilizace a informování veřejnosti, získání prostoru v médiích, vytvoření tlaku na politiky a zapojení dalších aktérů – soukromé sféry, odborů, spotřebitelů apod. Příkladem takové kampaně může být například veřejná kampaň Česko proti chudobě, propagace výrobků prodávaných v rámci tzv. spravedlivého obchodu (koncept fair trade), kampaň za odstranění dětské práce „Stop dětské práci – je lepší chodit do školy" a další.

Komerční subjekty

Místní nebo zahraniční komerční firmy mohou ovlivňovat realizaci a úspěšnost rozvojových projektů v cílových zemích i na mezinárodní úrovni prostřednictvím svého ekonomického vlivu. Jejich ekonomická síla může mít vliv na rozhodování místních úřadů. Firmy mohou mít velký přínos pro rozvoj oblasti například díky vytvořeným pracovním příležitostem, zavádění nových postupů a technologií, zaměstnaneckých standardů, zaměstnávání znevýhodněných skupin apod. Existují ovšem i případy, kdy firmy uplatňují svůj vliv v rozporu s cíli rozvojových projektů, jako je využívání dětské práce nebo užívání technologií nešetrných k životnímu prostředí.

Doporučené zdroje:

- Smillie, Ian; Helmich, Henny (ed): *Non-governmental organisations and governments: stakeholders for development.* OECD 1994. http://scholar.google.cz/scholar?cluster=7092144037970941072&hl=cs
- European Commission, EuropeAid. *Partners in development.* http://ec.europa.eu/europeaid/who/partners/index_en.htm

AKTIVITA 6

Simulační hra: Jak se žije v Dimukače

Co potřebujeme:

flipchart nebo tabuli, bloček s lepícími papírky, psací potřeby, text o městu Dimukače pro každého, karty s rolemi

Předpokládaný čas: 90 minut

Cíle:

- Žák uvede hlavní problémy života ve slumech a vysvětlí jejich příčiny a následky.
- Žák analyzuje text a hledá klíčové informace.
- Žák na základě textu rozpozná problém a objasní jeho podstatu.
- Žák argumentuje a vhodně reaguje na výroky spolužáků.
- Žák formuluje svůj názor.
- Žák navrhuje kroky k dosažení přijatelného řešení konfliktní situace.

ČAS 20 MIN

1. krok

- Napište na flipchart nebo tabuli slovo *slum* a řekněte žákům, aby přemýšleli, co se jim pod tímto pojmem vybaví.
- Rozdejte každému 1–2 lepicí papírky, na které napíší, co podle nich slovo slum označuje. Žáci potom postupně lístky lepí k heslu na tabuli. Jejich nápady nehodnoťte ani nekomentujte.
- Hesla a výroky následně přečtěte nahlas a vytvořte z nich tematické skupiny (např. podle regionů, charakteristiky, společných znaků aj.).
- Po tomto shrnutí doplňte či upřesněte uvedené informace od žáků, aby získali základní představu o tématu. V případě, že žáci slum neznají, krátce problematiku vysvětlete (více o slumech 7. kapitola).

ČAS 20 MIN

2. krok

- Žákům sdělte, že budou mít možnost si na vlastní kůži život ve slumu vyzkoušet prostřednictvím **simulační hry**. Upozorněte je na to, že by se měli s přidělenou rolí co nejlépe sžít a snažit se podle ní chovat.
- Nejdříve žákům rozdejte úvodní text o slumu Avarkal Puram ve městě Dimukače. Po přečtení mají možnost se zeptat na věci, kterým nerozumí.
- Potom přidělte žákům role a rozdejte jim příslušný text (viz karty s rolemi). Rozdělte role buď podle libovolného klíče (rozpočítávání, losování papírků apod.), nebo podle předem připraveného seznamu (např. nalepte na jejich židle zezadu lístečky s názvy příslušných rolí, mezitím co čtou úvodní text). Role by si žáci neměli navzájem ukazovat či sdělovat.
- Nejpočetnější skupinou by měli být vždy obyvatelé slumů rozdělení na: sdružení žen, nájemníky a majitele. Méně početní budou zástupci vlády, pracovníci nevládní neziskové organizace (H.O.M.E.) a stavitelská firma. Komunitní lídr by měl být pouze jeden či dva.

- Po samostatném přečtení popisu rolí žáky vyzvěte, aby se nad tou svou krátce zamysleli a na základě úvodního textu si představili, jak se v ní budou chovat. Žáci se následně spojí do skupin podle rolí. Nechte jim cca 5 minut pro vzájemnou diskusi v rámci skupiny a zodpovězte případné dotazy.
- Učitel se může zapojit buď v roli novináře (ten vnáší do hry nové podněty a může rozproudit interakce mezi skupinami), nebo se hry neúčastní a jen pozoruje proces. Dělejte si poznámky jak o vývoji situace, tak i o důležitých zvratech. Využijete je při závěrečné diskusi.

Doporučené rozdělení rolí pro 25 účastníků:

- Vládní úředníci: 3
- Stavitelská firma: 2
- H. O. M. E.: 3
- Komunitní lídr: 1
- Sdružení žen: 6
- Majitelé: 3
- Nájemníci: 7

Poznámka: *Doporučený počet žáků pro tuto simulační hru je 15–35. Používáte-li simulační hru při práci se skupinou, kterou znáte a dokážete odhadnout, je vhodné si předem promyslet role jednotlivých žáků a nerozdělovat je náhodně. Např. komunitní lídr by měl být přesvědčivý řečník schopný argumentovat, který se nebude cítit nepohodlně, bude-li sám. Ve skupinách, jako jsou vládní úředníci, sdružení žen a H.O.M.E., by měl být alespoň jeden aktivní žák schopný formulovat názory skupiny. Mezi majiteli a nájemníky by měla být vyváženost, aby nedošlo k tomu, že nájemníci budou složeni pouze z nevýrazných a zdrženlivých osobností. Mohlo by se to negativně projevit na celém jejich prožitku hry.*

ČAS 30 MIN

3. krok

- Sdělte žákům, že se dnes všichni sešli ve slumu Avarkal Puram s cílem společně **najít řešení** vzniklé situace, které by bylo přijatelné pro všechny.
- Nejdříve si žáci ve skupinách rozmyslí svou strategii a vystupování vůči ostatním skupinám. Vyzvěte je, aby zjistili, kdo se s nimi ve slumu dále nachází.
- Nechte žáky, aby se pohybovali v prostoru, setkávali se a snažili se na základě poskytnutých informací hledat řešení, které by jim mohlo vyhovovat. Je zřejmé, že jednotlivé skupiny mají velmi odlišné zájmy, proto je prakticky nemožné uspokojit zájmy všech a může docházet ke konfrontacím.
- Pokud jste v roli novináře, který se snaží na problematiku slumů upozornit veřejnost, můžete v průběhu hry vystoupit se zpravodajstvím, a tím se pokusit oživit případnou skomírající debatu, např. přinést kontroverzní návrh řešení apod.

Návrhy na reportáže:

- *upozornit na stavbu silnice (kontroverzního projekt) a odhalit tak skutečný záměr vlády slum přesídlit;*
- *reportáž z místa přesídlení o tristní nebo naopak velmi dobré situaci (připravenost náhradního bydlení, zázemí, infrastruktury);*
- *oznámení o novém projektu Světové banky s cílem zlepšit stav současného slumu tím, že postaví lepší domy a sociální zařízení, obyvatelé přesídleni nebudou.*

- Na závěr svolejte shromáždění všech a prezentujte zde nalezená řešení. Nejdříve se představí všechny skupiny - vláda a pak ostatní - které se chtějí vyjádřit. Zajistěte, aby každá skupina měla možnost se k problematice vyslovit.
- Navrhovaná řešení zapište na flipchart či tabuli. Zeptejte se, zda jednotlivé skupiny s řešením či řešeními souhlasí, či nesouhlasí a proč.

AKTIVITA 6

Simulační hra: Jak se žije v Dimukače

ČAS 20 min

4. krok

- Hru ukončete tím, že žáci vystoupí ze svých rolí přesednutím. Přemístěním se na jinou židli symbolicky opustí své role.
- Nejdříve se zeptejte, jak se ve svých rolích cítili a proč. Dbejte, aby zatím nekomentovali výsledky hry, jen hovořili o svých pocitech.
- Až poté se zeptejte, zda jim navrhované řešení přišlo reálné a zda si myslí, že je možné, aby mohly všechny skupiny mezi sebou takto komunikovat a ovlivňovat se. V závěrečné diskusi se snažte s žáky hledat paralelu v jejich skutečném okolí, kde spolu různě musí komunikovat odlišné skupiny obyvatel (občané, úřad, sdružení nebo organizace, firmy apod.).
- Na závěr můžete nechat žáky zapsat na lepicí papírky otázky, které je po hře napadají. Mohou je opět nalepit na tabuli. Variantou je zadat žákům úkol na příští hodinu, aby vyhledali na internetu dostupné informace o slumech a odpovědi na své otázky.

Úvodní text

Informace o městu Dimukače

Město leží v tropickém podnebném pásu na pobřeží Indického oceánu a je díky své poloze významným průmyslovým přístavem a důležitým dopravním uzlem. V poslední době se stalo jednou z nejrychleji rostoucích metropolí jižní Asie. Na tomto prudkém rozvoji se velkou měrou podílí příliv zahraničních investic především ve formě výstavby nových telekomunikačních center a IT společností. Navíc se sem stále více soustředí výzkum v oblasti špičkových moderních technologií high-tech. Dnes v samotném městě žije více než 5 miliónů obyvatel.

Dimukače však neroste jen kvůli výstavbě nových firemních komplexů, ale za prací sem přichází stále více venkovského obyvatelstva, které často končí v neustále se rozšiřujících slumech. Slumy jsou součástí Dimukače už přes půl století, ale v posledních 20 letech se situace značně zhoršila. Více než pětina obyvatel města žije ve slumech.

Jedním z nich je i slum **Avarkal Puram**. V této komunitě žije přibližně 500 rodin a první z nich se zde usídlily před 40 lety. Tento slum se rozkládá podél řeky, stejně jako jiné slumy v okolí. Vlivem neustálého vypouštění splašků a špinavé vody po praní a vaření se z řeky postupně stala stoka. Na tomto znečištění se samozřejmě podílí i průmyslová výroba a další faktory jako neustálá výstavba mostů a silnic. Lidé z Avarkal Puram vědí, že okupují nelegálně vládní půdu a hrozí jim, že mohou být brzy vyhnáni. Doufají však, že je možné nalézt i jiná řešení jejich nedůstojné situace.

Role

Vládní úředníci

Jste úředníci současné vlády zodpovědní za řešení otázky slumů ve městě. Úřad, v němž pracujete, je úzce provázán s dalšími vládními agenturami, které vlastní pozemky v Dimukače. Náplní vaší práce je snažit se pracovat s obyvateli slumů a hledat cesty, jak jim zajistit důstojnější podmínky k životu.

V současné době je v plánu stavba čtyřproudové silnice podél řeky protékající městem. Podél jejích břehů jsou slumy, které je nutno přesídlit pro uvolnění pozemku. Stavba je již schválena, vláda podepsala smlouvu se zahraniční stavitelskou firmou. Přesto je ve vašem zájmu skutečný důvod přesídlení zatím nezveřejňovat. Zároveň se již delší dobu ozývají hlasy volající po přesídlení všech slumů na řece kvůli značnému podílu na jejím znečištění. Tento důvod je pro vás snáze obhajitelný a legitimnější v očích samotných obyvatel slumů, kteří mají být přesídleni. Dnes jste přišli do Avarkal Puram oficiálně oznámit přesídlení komunity do tří měsíců.

Na periferii města se staví náhradní byty pro lidi z komunity. Vaším úkolem je zařídit, aby přesídlení proběhlo bez komplikací a aby náhradní byty dostaly všechny rodiny z Avarkal Puram. V rámci vládního programu na pomoc obyvatelům slumů jsou tyto byty poskytnuty přesídleným komunitám jen za symbolický nájem po dobu 20 let.

Zahraniční stavitelská společnost

Představujete projektanty společnosti, která za pár měsíců začne stavět čtyřproudovou silnici podél řeky, na níž slum Avarkal Puram leží. Jedná se o obrovskou zakázku místní vlády na osm let. Vedení vaší firmy je nervózní, protože vláda neustále odkládá zahájení kvůli tomu, že nemá zajištěny pozemky určené k výstavbě. Proto na vás vaši nadřízení vyvíjejí stále větší tlak, abyste urychlili proces plánování a projektování.

Dnes jste přišli do slumu s úředníky, abyste dohlédli na jejich práci. Nepřejete si být představováni, protože se obáváte negativní reakce obyvatel slumu. Zároveň však víte, že v případě komplikací musíte vládu opravdu přimět k naplnění toho, k čemu se ve smlouvě zavázala – tedy k uvolnění pozemků do tří měsíců.

H.O.M.E.

Jste pracovníci nevládní neziskové organizace, která v Avarkal Puram působí již osm let. Za tu dobu jste si zde vybudovali dobrou pověst i postavení. Pracujete především se ženami, pomáháte jim zakládat svépomocné skupiny (tzv. Self-Help Groups). Tyto skupiny jsou možností, jak samotným ženám zajistit ekonomickou samostatnost. Ženy společně šetří na jeden účet v bance, ze kterého si po čase jednotlivé členky skupiny mohou půjčit na své drobné podnikání. Kromě finanční soběstačnosti tento přístup přináší i komunitní rozvoj – ženy jsou více motivované něco změnit, mají větší kuráž jednat s úředníky a policií, snaží se více ovlivnit komunitu, aby společně budovali lepší domov např. vyčištěním kanálů mezi jejich nuznými domky.

Byli a jste si vědomi, že vaše práce v Avarkal Puram může být zmařena, pokud bude slum zbourán nebo přesídlen. Dnes jste na setkání, abyste se pokusili zprostředkovat dialog mezi komunitou a vládními úředníky, kteří přišli přesídlení oznámit. Na základě zkušeností z předchozích let víte, že takové setkání může skončit i násilným vyhnáním vlády či investorů, což by se nemělo stát. Věříte, že je možné najít řešení. Na druhou stranu jste se z neoficiálních zdrojů dozvěděli o důvodu přesídlení – o stavbě silnice. Nemáte jednoduchou pozici, přesto není nikdo jiný, kdo by znal tuto komunitu natolik dobře a byl schopen ji v mezích zákona podpořit jako právě vy.

Komunitní lídr v Avarkal Puram

Slumy jsou komplikované komunity lidí s různými zájmy. Jako komunitní lídr představujete autoritu, která by měla prosazovat zájmy obyvatel Avarkal Puram. Lidé si vás sice nezvolili, ale angažujete se v místní politické straně a komunita věří, že máte politickou moc. Ta může pomoci nejen vám, ale i celé komunitě ovlivnit události týkající se slumu. Otázkám běžného života slumu se příliš nevěnujete. Vaším zájmem je mít dobré kontakty s úředníky. Máte i ve slumu mnoho nepřátel, například stoupence jiných politických stran, proto si musíte dávat pozor.

Během dnešního setkání se zástupci vlády je samozřejmé, že se ujmete slova a pokusíte se je přimět, aby od záměru přesídlení ustoupili. Jste si vědom jisté moci ovlivnit komunitu, byť je vaše reálná moc něco změnit minimální. Nemůžete si však dovolit zpochybnit svou autoritu přede všemi, což by nejvíce hrálo do ruky právě vašim nepřátelům.

Sdružení žen v Avarkal Puram (svépomocná skupina)

Tuto skupinu tvoříte vy, ženy ze slumu. Společně se dobrovolně sdružujete za podpory místní nevládní neziskové organizace H.O.M.E., která je dnes na setkání přítomna a spolupracuje s vámi již osm let. Sdružování v této tzv. svépomocné skupině vám pomáhá zajistit si nejen ekonomickou samostatnost, ale přináší i komunitní rozvoj a sebevědomí. Společně šetříte na jeden účet v bance, ze kterého si po čase jednotlivé členky vaší skupiny mohou půjčit na své drobné podnikání. Nyní jste více motivované něco změnit a máte konečně větší kuráž jednat s úředníky a policií. Už nejste jen ve stínu svých manželů, kteří často pijí a nejsou schopni jednat nebo se postarat o budoucnost vašich dětí. Dokážete spolu s ostatními ženami mnoho změnit. Loni jste například společně vyčistily kanály mezi vašimi nuznými domky.

Respektujete slova komunitního lídra i vašich mužů, přesto máte pocit, že nedělají dostatek, že jen mluví, nikoli jednají. Už se necítíte tak bezmocné jako před lety a jste ochotné za své domovy a budoucnost svých dětí více bojovat.

„Majitelé“ v Avarkal Puram

Jste ti šťastnější, jelikož jste si svoji chatrč postavili před časem sami. Je nutné si uvědomit, že stojí na nelegálně zabrané půdě bez jakéhokoli povolení. Avšak v rámci vaší komunity jste opravdu považováni za „vlastníky“ své nuzné nemovitosti. Ta pro vás představuje mnoho – jediný kapitál, který máte. Bohužel však kapitál mrtvý. Nemáte legální adresu ani registraci, půda, na níž domek stojí, vám nepatří. Není možné jí ručit či disponovat např. kvůli půjčce. Přesto s těmito pozemky obchodujete na černém trhu. Někteří z vás, ti podnikavější, staví další chatrče blíže k řece, aniž by je potřebovali, a „pronajímají“ je nově příchozím chudým obyvatelům z venkova. Takové obchodování přináší možnost výdělku – samozřejmě vše se děje jen na černém trhu.

Hrozba, že bude slum přesídlen, je pro vás závažná nejen kvůli ztrátě původní lokality, ale i pro ztrátu z vašeho ilegálního podnikání. Někteří z vás již dnes vědí, že až dostanou náhradní byt, opět ho prodají na černém trhu a vrátí se zpět do jiného slumu. Od těchto zájmů se na dnešním setkání odvíjí vaše reakce.

„Nájemníci“ v Avarkal Puram

V Avarkal Puram nejste příliš dlouho. Před časem jste sem přišli z venkova a díky kontaktům na černém trhu nebo svým příbuzným jste získali možnost pronajmout si zde chatrč. Jedná se o nelegální business místních starousedlíků, kteří si tímto způsobem na černém trhu v rámci slumu i mimo něj zvyšují svůj příjem. Buď domek postavili někde na břehu řeky cíleně za účelem „pronájmu“, nebo se ze slumu odstěhovali jinam a svou bývalou chatrč takto pronajímají. V takovém případě jste velmi znevýhodněni, dojde-li k přesídlení komunity. Původní majitelé, kterým platíte „nájem“, budou v případě přesídlení určitě usilovat o právo na náhradní byt místo vás. Reálně vás můžou ze dne na den vyhnat a před úředníky zajišťujícími přestěhování komunity se tvářit, že tu skutečně žijí! Můžete přijít o všechno. Dnes jdete na setkání s vládou s obavami. Tušíte, že Avarkal Puram bude brzy vysídlen jinam. Můžete se pokusit hájit své zájmy různými prostředky.

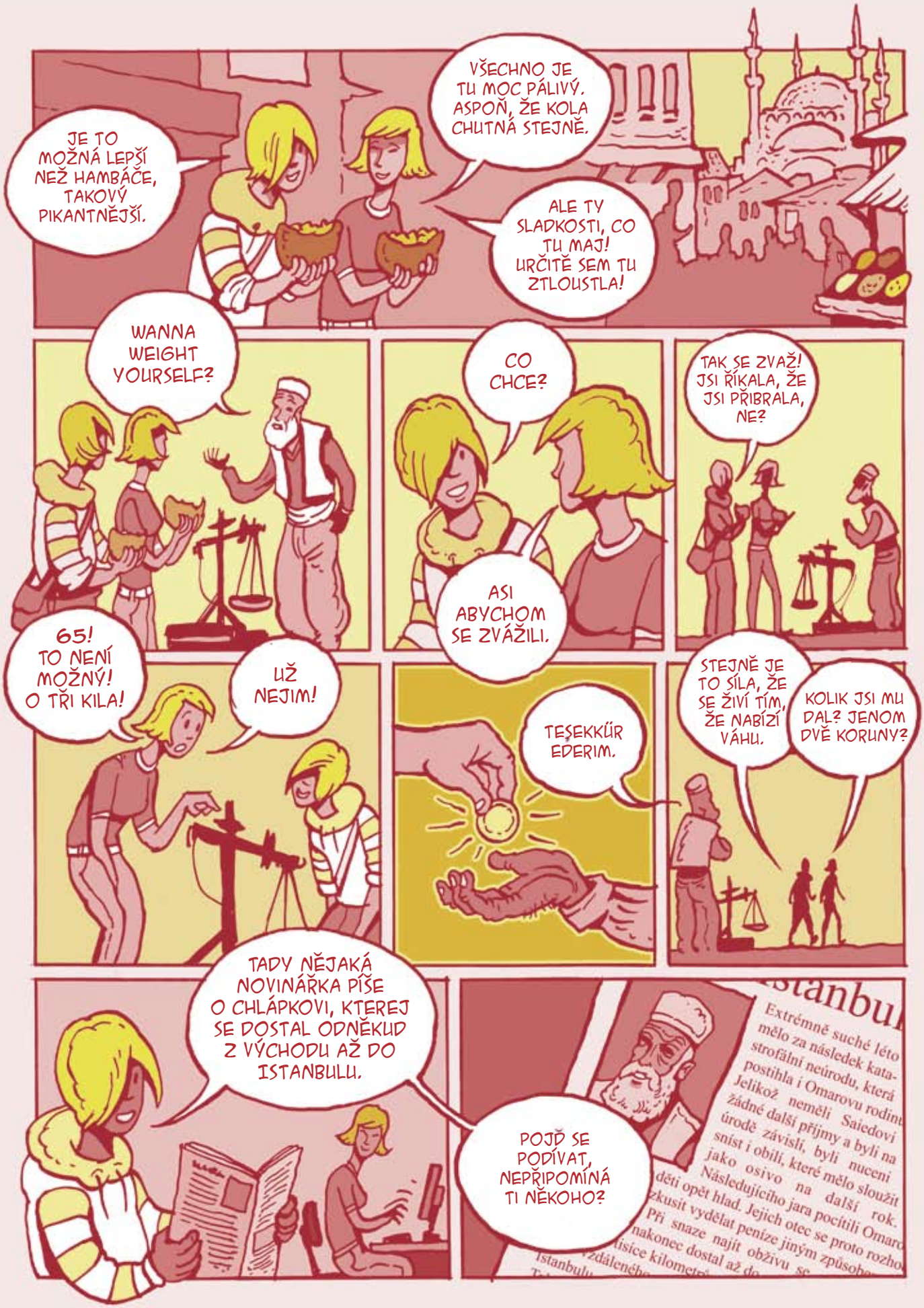
JE TO MOŽNÁ LEPŠÍ NEŽ HAMBÁČE, TAKOVÝ PIKANTNĚJŠÍ.
VŠECHNO JE TU MOC PÁLIVÝ. ASPOŇ, ŽE KOLA CHUTNÁ STEJNĚ.
ALE TY SLADKOSTI, CO TU MAJ! URČITĚ SEM TU ZTLOUSTLA!
WANNA WEIGHT YOURSELF?
CO CHCE?
ASI ABYCHOM SE ZVÁŽILI.
TAK SE ZVAŽ! JSI ŘÍKALA, ŽE JSI PŘIBRALA, NE?
65! TO NENÍ MOŽNÝ! O TŘI KILA!
UŽ NEJIM!
TEŞEKKÜR EDERIM.
STEJNĚ JE TO SÍLA, ŽE SE ŽIVÍ TÍM, ŽE NABÍZÍ VÁHU.
KOLIK JSI MU DAL? JENOM DVĚ KORUNY?
TADY NĚJAKÁ NOVINÁŘKA PÍŠE O CHLÁPKOVI, KTEREJ SE DOSTAL ODNĚKUD Z VÝCHODU AŽ DO ISTANBULU.
POJĎ SE PODÍVAT, NEPŘIPOMÍNÁ TI NĚKOHO?
Extrémně suché léto mělo za následek katastrofální neúrodu, která postihla i Omarovu rodinu. Jelikož neměli Saiedovi žádné další příjmy a byli na úrodě závislí, byli nuceni sníst i obilí, které mělo sloužit jako osivo na další rok. Následujícího jara pocítili Omarovi děti opět hlad. Jejich otec se proto rozhodl zkusit vydělat peníze jiným způsobem. Při snaze najít obživu se nakonec dostal až do

Oblast pomoci: obživa

Rozdílné podmínky

Každý z nás se snaží nacházet vlastní cesty a prostředky pro zajištění svého živobytí. Většina obyvatel ekonomicky vyspělých zemí může využívat širokou nabídku příležitostí na trhu práce, asistenci pracovních agentur, možnosti rekvalifikace a podpory ze strany úřadů práce či pomoci vlád, které se snaží vytvářet příznivé podmínky pro podnikání. V případech, kdy se lidem nedaří nacházet prostředky pro své živobytí, jim je k dispozici záchranná sociální síť, která jim pomáhá nespadnout na tvrdé dno chudoby. Pokud však odhlédneme od nás a podíváme se k našim globálním sousedům, může se nám naskytnout podstatně jiný pohled.

Více než jedna miliarda obyvatel Země si musí každý den vystačit s méně než dvaceti korunami – částkou, která jen těžko dokáže pokrýt jejich náklady na jídlo, bydlení, základní vzdělání dětí, zdravotní péči a jiné „samozřejmosti". Střetnutí s chudobou v nás někdy vyvolává otázku „Proč se ti lidé nesnaží dělat více pro svoji obživu?" Hlavní příčina jejich situace však často neleží v neochotě více pracovat, ale v prostředí a podmínkách, ve kterých žijí. Abychom mohli porozumět úskalím, kterým čelí lidé v chudších částech světa ve své snaze o zajištění důstojného živobytí, pojďme se spolu podívat na dva příklady: život zemědělců na venkově a život nemajetných lidí ve městě.

Živobytí na venkově

Rizika farmaření

Většina chudých lidí na světě stále žije na venkově. Ten jim zpravidla nenabízí mnoho jiných možností obživy než práci na poli nebo chov dobytka. Zemědělství je pro rozvojové země jedním z hlavních odvětví ekonomiky a je klíčové pro zajištění dostatku potravin pro jejich obyvatele. Farmáři se však potýkají s řadou těžkostí, které lidi závislé na jejich produktech vystavují riziku nedostatku potravin na trhu či vysokým cenám.

Malý počáteční kapitál na pořízení kvalitních semen, hnojiv a efektivní technologie je spolu s omezeným přístupem k informacím o vhodném pěstování či chovu hlavní příčinou malé produktivity zemědělství. Omezené znalosti marketingu a velká vzdálenost od hlavních trhů způsobují závislost farmářů na místních kupcích, která jim přináší jen malý zisk za jejich práci. Ten je dále omezován nespravedlivými podmínkami mezinárodního obchodu, které na jednu stranu vyžadují, aby rozvojové země otevřely své trhy pro dovozce potravin z bohatých zemí, a na druhou stranu omezují přístup farmářů z rozvojových zemí na trhy v ekonomicky vyspělých zemích. Ti navíc jen těžko mohou cenově konkurovat zemědělcům ze Spojených států nebo Evropy, kteří dostávají od svých vlád masivní dotace na podporu produkce.

V některých nejchudších (Etiopie) i rozvíjejících se státech (země Latinské Ameriky) je jednou z dalších překážek rozvoje venkova nejisté vlastnictví půdy či její nespravedlivé rozdělení. Farmáři mají jen minimální motivaci investovat a malé možnosti rozvíjet své živobytí, pokud nemají jistotu, že půda, na které hospodaří, jim nebude odebrána státem. Obava o vlastní bezpečnost je u drobných zemědělců v některých případech ještě vyšší než obava ze ztráty půdy – v konfliktních a postkonfliktních situacích se na polích často vyskytuje nevybuchlá munice, kvůli které nemohou svoji půdu využívat nebo riskují vážné zranění po výbuchu nášlapné miny.

Čekání na déšť

Obživa farmářů je v rozvojových zemích obzvláště závislá na přírodních podmínkách. Úspěšná produkce vyžaduje pravidelná období dešťů, která jsou však v poslední dekádě stále méně spolehlivá. Pokud farmáři zasejí osivo a semena uschovaná z předchozí sezóny a nepřijde očekávaný déšť, jejich úroda je minimální a nastartuje se tak řetězec negativních dopadů. Zemědělci jsou závislí na vlastní produkci jídla a na příjmu, který dostávají z prodeje své úrody. Pokud je úroda malá, jejich rodiny nemají dostatek jídla ani peněz pro pokrytí nejdůležitějších potřeb a nastává tak „hladová sezóna". Během tohoto období děti zřídka mohou chodit do školy, protože jejich rodiče nedokáží uhradit školní výdaje

a rodina potřebuje pomocnou sílu k zajištění své obživy. Omezení příjmu a pestrosti jídla na jeden až dva pokrmy denně, stravování se divoce rostoucími plody, prodej dobytka, sběr a prodej dřeva na oheň či migrace do větších měst za hledáním práce jsou jedny z nejobvyklejších strategií pro přečkání těžkých časů. Pokud farmáři těmito způsoby nedokáží uživit svoje rodiny, jsou často nuceni prodat část svého zemědělského náčiní či sníst osivo, které měli připravené pro příští sezónu. S novým obdobím dešťů tak nepřichází vytoužená úleva – není čím připravit půdu a co zasít. Vlády rozvojových zemí v takových případech často nemají kapacitu a prostředky pomoci všem, a farmáři jsou tak závislí na pomoci svých bohatších příbuzných, na půjčkách či pomoci nevládních organizací.

Jaká jsou řešení a kdo je hledá?

Pokud byste měli možnost se na venkově v rozvojové zemi bavit s místními farmáři o jejich hospodaření, nezřídka byste naslouchali lidem, kteří mají někdy až překvapující znalosti tradičních způsobů využívání místních zdrojů. I když tito lidé často nemají formální vzdělání ani neznají nejnovější odrůdy obilnin odolných proti suchu, jsou velmi kreativní v zajišťování obživy pro své rodiny. Jejich know-how vychází ze skvělé znalosti místního prostředí a praktických zkušeností získaných léty hospodaření. Bohužel, v minulosti byly při podpoře zemědělců jejich znalosti z velké míry přehlíženy a řešení byla navrhována na základě představ zahraničních expertů o tom, co je pro farmáře v dané lokalitě nejlepší. Tato podpora spočívala v myšlence, že díky pouhému

Jak probíhá rozvojový projekt na podporu živobytí?

Pro představu, jak vypadá průběh rozvojového projektu na podporu živobytí, pojďme se podívat na příklad z Afghánistánu. Společnost Člověk v tísni v zemi působí od roku 2001 a má zde vybudované stabilní zázemí a kontakty. Po úvodním průzkumu, co je v regionu nejvíce třeba, nabídli pracovníci Člověka v tísni nejchudším obyvatelům vesnic v severní provincii Balkh několik různých možností jak rozšířit jejich zdroje obživy. Vesničané si mohli sami vybrat, jakou alternativní činností, mimo jejich tradiční hospodaření, by se chtěli zabývat. Převažoval zájem o včelařství, chov drůbeže a pěstování ovoce, dále byl zájem o sadařství (ovocných a okrasných stromů), pěstování brambor a tkalcovství. Všichni zemědělci byli v průběhu tří let školeni ve vybraném oboru a také, po splnění závazných podmínek (účast na školeních, pravidelné poskytování informací o činnosti atd.), získali „počáteční půjčku“ – potřebné vstupní vybavení pro uskutečnění svých plánů jako například včelí roje a úly, kuřata k chovu drůbeže, semenáče a sazenice pro sadařství, tkalcovské stroje atd.

Úspěch projektu, tedy skutečnost, že se podařilo rozšířit zdroje obživy nejchudších farmářů, spočíval v úzké spolupráci mezi Člověkem v tísni a samotnými zemědělci. Farmáři, kteří získali pouze vstupní vybavení a praktické informace, se sami museli podílet na změně svého hospodaření. Bylo jim jasné, že s poskytnutými zdroji musí nakládat uvážlivě tak, aby došlo k jejich zachování pro budoucí činnost. Hrdě pak většina z nich již po prvním roce činnosti hlásila, že mohou svou půjčku splatit.

„Motivační“ splátka byla vyžadována v podobě jejich vlastních produktů – například spolek chovatelů drůbeže (5 vesničanek), který po úvodním školení obdržel 100 kuřat, po roce činnosti vrátil svou půjčku v podobě 20 odchovaných slepic. Obdobně tomu bylo s pěstiteli jahod (splátka ve vymezeném počtu nových jahodníků), včelařů (splátka v podobě nového roje), tkalců (splátka v podobě koberců). Takto získané produkty pak byly použity buď jako vstupní vybavení pro další zemědělce, nebo byly prodány založeným farmářským spolkem a získané prostředky byly investovány pro společné aktivity (zajištění odvozu produktů na vzdálenější trh atd.). Největší odměnou pro všechny byla skutečnost, že se podařilo většině farmářů vytvořit vlastní zisk, a tím své aktivity dále rozšiřovat.

přenosu nových technologií a zkušeností ze Západu či SSSR se dosáhne rozvoje i v často kulturně a environmentálně velmi odlišných prostředích. Od 90. let 20. století se začal prosazovat nový přístup, jehož základním principem je učení se od místních lidí a s místními lidmi. Právě oni jsou vnímáni jako největší „experti" ve své oblasti a jejich názory a priority jsou proto ty, které by měly být brány nejvíce v potaz.

Drobní zemědělci však nemají vždy dostatek finančních prostředků a kontaktů, které by umožnily realizovat jimi navržená řešení. Pomáhající organizace se proto snaží zlepšit živobytí farmářů prostřednictvím sdílení informací o způsobech, jakými mohou zvýšit svoji produkci a poté ji prodat s vyšším ziskem; podporou vysokoškolského vzdělávání v oblasti zemědělství; investicemi do zavlažovacích systémů; poskytováním speciálních (např. suchu a škůdcům odolných) druhů plodin; podporováním místních úřadů tak, aby byly samy schopné pomoci farmářům žijícím v jejich oblasti; anebo lobbováním za spravedlivější podmínky mezinárodního obchodu. I když tyto organizace přinášejí potřebné peníze a nové znalosti, pro zaručení úspěchu jejich aktivit je nejdůležitější, aby byly v souladu s prioritami a reálnými potřebami místních obyvatel.

Živobytí ve městě

Stěhování za lepším

Počet lidí žijících ve městech postupně převažuje nad počtem obyvatel venkova. V rozvojových zemích je tempo růstu populace měst přitom pětkrát rychlejší než v ekonomicky vyspělých zemích. Tento nárůst je zapříčiněn z velké části migrací z venkova do měst za hledáním lepších zdrojů obživy. Tito lidé přichází do často málo známého prostředí s minimálními prostředky a s pracovními zkušenostmi, které se ve městech dají uplatnit jen stěží. Cesta do města za lepším životem se tak stává cestou hledání jakýchkoli příležitostí pro zajištění živobytí. Slovy chudého muže v Pákistánu: „Bohatí lidé mají jednu stálou práci; chudí jsou bohatí v množství různých prací, které musí dělat pro své přežití" (Narayan, 1999, s. 30).

Chudí lidé jsou velmi nápaditi a podnikaví v získávání příjmu – na ulicích můžete potkat prodejce s různým zbožím od dřívek na čistění zubů po knížky a oblečení, ženy prodávající praženou kukuřici či muže nabízející perfektní vyčištění vašich bot. Další lidé nachází svoji příležitost na stavbách nebo v továrnách. Někteří v nich pracují každý den až 16 hodin – nezřídka ilegálně nebo s minimální právní ochranou. Ani taková námaha a risk často nestačí na zajištění obživy jejich rodin (CARE, 2006). Dalo by se však říci, že takto pracující lidé mají vlastně štěstí. Mnoho dalších nemá potřebný kapitál – byť i jen několik desítek dolarů – pro začátek svého „podnikání" anebo nemají ve městě nikoho, kdo by jim pomohl sehnat pracovní místo, na které je vždy více než jeden zájemce. V rodině nezřídka musí pracovat každý, kdo může, a děti tak někdy spíše než ve škole pracují kdekoli, kde mohou získat alespoň nějaký zisk pro sebe a svou rodinu.

Život ve slumu

Podle OSN žije v současné době více než miliarda lidí ve slumech – v prostředí, ve kterém čistá voda, elektřina, svoz odpadu, řádné hygienické podmínky, bezpečnost či možnosti vzdělávání jsou spíše přáním než skutečností. Na nelegálně zabrané půdě se tu na omezeném prostoru tísní nejchudší obyvatelé města v provizorně postavených příbytcích ze dřeva, plechu, kartonů i cihel. Slumy navíc vznikají na břehu řek, v blízkosti škol, nemocnic a infrastruktury, což umožňuje jejich obyvatelům ušetřit náklady na dopravu nebo vodu. Je to však i příčinou jejich zdravotních problémů nebo vysokého znečištění vodních toků. Typický je také nezákonný přístup k elektřině napojením se na veřejné osvětlení, což zvyšuje riziko požáru. Čísla ze slumů uvádějící „jedna toaleta pro sto lidí" či „desetkrát vyšší cena vody od soukromníků než ta, kterou platí lidé zásobovaní veřejnými službami", nám mohou znít neuvěřitelně, pro obyvatele slumů je to však každodenní realita, která výrazně omezuje jejich možnosti zajistit si důstojné živobytí.

Jaká jsou řešení a kdo je hledá?

Samospráva měst a vlády jednotlivých zemí mají hlavní zodpovědnost za podmínky, ve kterých žijí jejich obyvatelé. Podpora chudých lidí žijících ve městech rozvojových zemí však byla a do značné míry stále je na okraji zájmu politiků i mezinárodních donorů. Existence slumů je navíc vládou či samosprávou často vnímána jako „otravný" problém. Nevládní neziskové organizace se proto snaží zprostředkovat komunikaci mezi nimi a chudými lidmi ve městech a hledat společná řešení.

Vzhledem k provázanosti slumů s rozvojem měst je hledání takového řešení značně komplikované a vyžaduje komplexní přístup. Nejčastěji uplatňované vládní "řešení" je slum zbourat a obyvatele vysídlit. Zoufalí lidé se mnohdy téměř přes noc vrátí a staví si nuzné provizorium znovu. Další alternativou je pak přesídlení obyvatel jinam, kde získají náhradní bydlení s lepším zázemím; to bývá však situováno na periferii nebo dokonce mimo město (např. v poušti) a obyvatelé slumu pak ztrácí nejen sociální kontakty, ale především možnost obživy.

Rozšířená je také snaha o "změnu zevnitř". V 80. a 90. letech probíhaly rozsáhlé programy Světové banky po celém světě s cílem udělat ze slumů lepší místo k životu. Ve spolupráci s vládami rozvojových zemí byla ve slumech budována sociální zařízení, kanalizace a stavěny domy spolu s cílem poskytnout "legální adresu" jejich obyvatelům. Snahou bylo těmto lidem zajistit především nutnou stabilitu a podmínky pro vlastní drobné podnikání a rozvoj. Ačkoli chudí obyvatelé měst často žijí ve velmi špatných podmínkách bez stálého příjmu, jsou nuceni platit za služby (např. za vodu či transport do školy) mnohem více než lidé bydlící na „dobré adrese". Zlepšení jejich životních podmínek proto může výrazně přispět ke snížení jejich výdajů, a pomoci tak dostat se na cestu ze začarovaného kruhu chudoby.

Možnosti jak pomoci nemajetným lidem ve městě v hledání konkrétních zdrojů příjmu jsou nesmírně rozmanité. Díky vytváření příznivých podmínek pro mezinárodní investory a místní podnikání mohou vlády zvýšit počet pracovních příležitostí. Podporou vzdělávání zlepšují vládní i nevládní organizace šance lidí uplatnit se na trhu práce. Nevládní organizace nabízejí drobné půjčky (mikrogranty) umožňující lidem získat kapitál pro nastartování jejich malého podnikání. Efektivně nastaveným systémem sociální podpory mohou vlády zabránit situacím, kdy jsou senioři, handicapovaní lidé či matky-samoživitelky nuceni žebrat na ulicích. Poradenství a otevřená komunikace přibližují chudým lidem možnosti existujících příležitostí, které jim mohou zajistit lepší obživu.

■

Použité zdroje:

- Narayan, D.: *Can Anyone Hear Us? Voices From 47 Countries*. World Bank 1999.
- CARE. *Urban Poverty. What CARE is Doing About It*. 2006. www.careinternational.org.uk

Další doporučené zdroje:

- United Nations Human Settlements Programme (UN-HABITAT): *State of the World's Cities 2010/2011*. http://www.un-habitat.org/pmss/listItemDetails.aspx?publicationID=2917
- Mitlin, D., Satterthwaite, D.: *Empowering Squatter Citizen: Local Government, Civil Society and Urban Poverty Reduction*. Earthscan. London 2004.

AKTIVITA 7

Hon na pastevce

Co potřebujeme:

kopie textu *Hon na pastevce* pro každého žáka, flipchartové papíry, fixy

Předpokládaný čas: 75 minut

Cíle:

- Žáci popíší způsob života kočovných pastevců.
- Žáci formulují příčiny a následky problému nedostatečné obživy pastevců a graficky je vyjádří.
- Žáci uvedou konkrétní řešení daného problému.
- Žáci zhodnotí přínosy konkrétní rozvojové intervence pro život pastevců.
- Žáci diskutují o okolnostech, za kterých je vhodné tradiční způsoby života místních obyvatel měnit.

ČAS 10 MIN

1. krok

- Rozdělte žáky do skupin po 4 – 5. Vyzvěte je, aby ve skupinách nakreslili obrázek pastevce. Ať se při kreslení zamyslí, jak podle nich pastevec vypadá a jak si obstarává obživu.

ČAS 30 MIN

2. krok

- Vysvětlete, že hodina bude věnována problémům východoafrických kočovných pastevců se zajištěním obživy. Rozdejte žákům první část textu *Hon na pastevce*. Téma budete řešit pomocí metody **strom problému**.

  Nakreslete na tabuli obrázek stromu s kořeny, kmenem, větvemi a plody. Připomeňte, že u skutečného stromu kořeny přinášejí stromu výživu, kmen nese větve, a pokud se stromu dobře daří, v koruně dozrávají plody. Podobně je tomu i u stromu problému, který je vyjádřením příčin a následků vybraného problému. Samotný kmen představuje problém, kořeny jeho příčiny a větve následky. Plody vyjadřují možná řešení problému.

  Úkolem pro skupiny bude nejprve si přečíst text a po té vytvořit strom problému. Kmenem (problémem) je *nedostatečná obživa pastevců*. Vyzvěte žáky, ať udělají strom tak košatý, jak dovedou. Strom vychází z informací v textu, ale žáci mohou do obrázku přidat i informace, které už dříve znali. Dejte jim k dispozici flipchartové papíry a fixy. Na přečtení textu a tvorbu stromu mají skupiny 20 minut.

- Obrázky stromů vystavte ve třídě a dejte žákům čas na prohlédnutí ostatních prací.

AKTIVITA 7

Hon na pastevce

Text: Hon na pastevce
1. část

Hlavní cesta spojující Etiopii s Džibuti vede skrz stovky kilometrů táhnoucí se poušť. Tento region se jmenuje Afar. Projíždějící návštěvníci se po mnoha hodinách cesty mohou cítit překvapeni, když z okénka najednou uvidí skupinu mužů, jak si vykračují krajinou a ženou před sebou své stádo. Jsou to pastevci, tradiční obyvatelé Afaru.

Pastevectví představuje obživu i životní styl pro desítky milionů lidí, kteří obývají východní cíp Afriky. Pastýři se svými stády se volně pohybují po rozsáhlém území a hledají místa, kde je momentálně dostupná voda i pastva.

Pastevci mají prověřené strategie, kterými zmírňují nebezpečí úhynu svých stád. V těžkých časech tak například zvířata rozdělí a pošlou je na různá místa, čímž se sníží riziko úmrtí kvůli nedostatku vody nebo pastvy. Tento promyšlený a léty odzkoušený systém zdejším lidem po staletí umožňoval zajistit dostatek obživy.

Čím dál zranitelnější

Kvůli stále častějšímu suchu, zvyšujícímu se tlaku na omezené zdroje vody, kvůli konfliktům a především kvůli nevhodným intervencím a nedostatečné podpoře ze strany vlád se však východoafričtí pastevci stávají stále zranitelnějšími. Jednu z největších těžkostí pro pastevce nyní představuje stále větší nepravidelnost dešťů a zhoršující se dostupnost vody.

Pro velkou část z nich je stále těžší získat dostatečný zdroj obživy. Ani tradiční systém sociální podpory, kdy majetnější pastýři přenechávají těm chudším část svých stád, nedokáže situaci vyřešit. Počty chudých pastevců se zvyšují. Navíc i bohatí pastýři ztrácejí část svých stád.

Řešení nabízená africkými vládami a mezinárodními donory v minulosti přispěla spíše ke zhoršení situace pastevců. Kvůli minimálnímu porozumění způsobu, jakým si pastýři zajišťují obživu, byli tito administrativou vnímáni jako zaostalí lidé, jejichž styl života se neslučuje s představou o budování vyspělé státní ekonomiky. Východoafričtí pastevci přitom podle statistik prodejem zvířat a živočišných produktů ve svých zemích vytvářejí 7 až 16 procent HDP.

Africké vlády i přesto podporují individuální vlastnictví půdy, které omezuje pohyb pastevců i jejich zvířat. Místo toho, aby státy podporovaly původní způsoby živobytí, preferují usazení pastevců na jednom místě a klasické zemědělství.

Osud východoafrických pastevců však není zcela mimo světový zájem. Nevládní organizace, a do určité míry i některé vlády, se snaží s pastýři spolupracovat a ochraňovat jejich tradiční způsob obživy.

Hon na pastevce

ČAS 25 MIN

3. krok

- Rozdělte žáky do nových skupin tak, aby byl v každé nové skupině alespoň jeden zástupce od každého stromu problému. Přidělte každé skupině jednu roli: pastevci, obchodníci, nevládní organizace, vláda země. Řekněte žákům, aby si představili, že jsou teď v pozici pastevce / obchodníka / nevládní organizace / vlády a jejich úkolem je navrhnout řešení problému a odpovědět na otázku *Co byste dělali v roli ……, aby se situace pastevců zlepšila?* Skupiny mají 5 minut na promyšlení, diskusi a sepsání návrhu intervence. Připomeňte, ať pracují i s řešeními, které navrhovali jako plody na stromu problémů.
- Vyzvěte jednotlivé skupiny, aby během 1 minuty prezentovaly ostatním, jak by v dané roli jednaly a zdůvodnily volbu své strategie. Dejte prostor pro dotazy ostatním skupinám.
- Řekněte žákům, že ve skutečnosti je možností jak pomoci celá řada. Navíc má pochopitelně každá skupina trochu jiné zájmy. Rozdejte žákům 2. část textu *Hon na pastevce* o skutečně realizovaném projektu na podporu kočovných pastevců v Afaru a dejte jim čas na přečtení. Poté se zeptejte, jestli je v textu něco, čemu nerozumí. Případné nejasnosti vysvětlete.

ČAS 10 MIN

4. krok

- Nechte žáky shrnout, jaké byly hlavní složky poskytnuté rozvojové spolupráce. Poté se zeptejte, jak daná rozvojová intervence konkrétně zlepšila životy pastevců.
- Diskutujte se žáky o tom, za jakých okolností se podle nich mají tradiční způsoby života a získávání obživy měnit.

Text: Hon na pastevce
2. část

Kvůli řešení situace se spojila etiopská organizace Asociace pro podporu pastevectví v Afaru (Afar Pastoralist Development Asociation) s německou organizací Welthungerhilfe a začaly ve spolupráci s místními vládami a tradičními autoritami hledat možnosti, jak pastýřům pomoci. Po společných diskusích se ukázalo, že klíčové je zajistit dostatek vody po celý rok, rozrůznit zdroje potravy pro dobytek a zaměřit se na šetrné využívání přírodních zdrojů.

Společné úsilí obou organizací, pastevců a místních expertů do Afaru přineslo desítky nových zdrojů pitné i užitkové vody. Vybudovaly se třeba podzemní zásobárny, které sbírají dešťovou vodu. Podél vlhkých koryt řek, které každoročně vysychají, se zase postavilo několik studní. Zároveň bylo mezi pastevci zvyšováno povědomí o možnostech využití nových druhů potravy pro jejich dobytek. Ten pak není závislý pouze na tradičních pastvinách, které v období extrémního sucha neposkytují dostatek pastvy pro početná stáda.

Úzká spolupráce s pastevci byla zcela zásadní. Zdroje vody musí být na místě, kde hodně prší a které zároveň vyhovuje migračním trasám pastevců. Nádrže a studny, které se v minulosti postavily na nevhodných místech, způsobily v jiných regionech konflikty. Území, které dříve využívaly větší skupiny pastýřů, se po vybudování studny změnilo v místo takřka trvale osídlené jen jednou skupinou pastevců. Ta sice našla dostatek vody pro sebe, ale tradiční rovnováha ve společném využívání cenných území byla narušena.

I když podobné intervence pastevcům přinášejí pozitivní změnu, v celkovém pohledu představují spíše drobné zlepšení a pastevectví se stále nachází pod velkým tlakem. Pokud je v zájmu afrických vlád, mezinárodních donorů a světové veřejnosti zachovat tento unikátní životní styl a způsob obživy, je potřeba mu lépe porozumět a poté poskytnout stále chybějící asistenci, která bude založena na respektování názorů a priorit pastevců.

Upraveno podle Schmied, Petr: Hon na pastevce, Bulletin Rozvojovka, 3/2009, Člověk v tísni, o.p.s., s. 6.

PROČ TO NEBERE?
DRRRR
TRR
PÍP
PÍP
JIMI HENDRIX
KDO TEĎ VOLÁ?
NO?
VSTÁVEJ, ČEKÁM DOLE.
JINDE ŠKOLU NEMAJ VŮBEC!
TO BYCH BRAL.
BYCH CHTĚLA VIDĚT. JDU SAMA.
CHRRRR
PŠŠŠŠ
DNESKA NA ŠKOLU KAŠLU...
ŠKOLA
SARAJEVO
TY WOGO! NO TO BYL SEN.

TEXT 8

Oblast pomoci: vzdělání

Škola základ života

Škola základ života, starý český film, který se po desetiletí vrací s úspěchem na televizní obrazovky. *Škola základ života*, otřepaná fráze. V mnohých částech světa však její význam platí doslova, především ve světě rozvojovém. Mnozí by mohli namítnout, že přednější je dát lidem najíst, ošatit je a poskytnout jim zdravotní péči. Problémů, které se podílí na vytváření začarovaného kruhu chudoby, je však celá řada, vzájemně se prolínají a ovlivňují. Jedním z nich je nízká vzdělanost obyvatel. K řešení problému chudoby je proto třeba přistupovat jako ke komplexnímu řešení několika dílčích problémů a zvýšení úrovně vzdělanosti obyvatel může být cenným klíčem pro vystoupení ze začarovaného kruhu.

Jak může vzdělání **pomoci v boji s chudobou**? S rostoucí vzdělaností obyvatel zároveň vzrůstá jejich šance najít si zaměstnání, zvyšují se jejich příjmy, dochází k oživení trhu práce a přílivu investic. Tím je pak pozitivně ovlivněn ekonomický růst země. Vzdělaní lidé mají lepší přístup k informacím a jsou také tvořivější při hledání způsobu obživy, dokáží se lépe přizpůsobit rychle se měnícímu prostředí a nejsou zcela závislí na pomoci státu, který je v rozvojových zemích velmi slabý a nemá prostředky na sociální podporu svých občanů.

Vzdělání hraje významnou roli i ve **zdravotní péči a osvětě obyvatel rozvojových zemí**. Ve škole se děti dozvědí jak předcházet nemocem, ať už jde o různá infekční onemocnění, malárii či AIDS. Školy se také někdy stávají centry, kde se očkuje proti nebezpečným chorobám a zároveň se zde rodiče dětí dozví důležité informace o nemocech a možnostech prevence. Mnoho škol v rozvojovém světě bývá propojeno s potravinovými programy. Školní docházka má potom příznivý dopad i na zlepšení výživy dětí. V neposlední řadě jsou vzdělanější lidé zodpovědnější v plánování rodičovství a snižuje se úmrtnost dětí a matek.

Vzdělání je rovněž účinným nástrojem **posilování demokratických a mírotvorných procesů**. Vzdělaní lidé jsou emancipovanější, více se politicky angažují a zároveň bývají méně nakloněni násilným způsobům řešení konfliktních situací.

Kořeny nízké vzdělanosti

V řadě rozvojových zemí je vysoké procento negramotných, kterým byla v minulosti odepřena možnost získat základní vzdělání. Nejčastěji se jedná o lidi žijící na venkově, zejména o ženy a dívky. Tam, kde v posledních desetiletích probíhala nebo probíhá válka, se problém negramotnosti týká široké vrstvy populace jak na venkově, tak ve městech. Někde to je i více než polovina všech obyvatel. Nízká úroveň vzdělanosti nebo dokonce úplná negramotnost má více kořenů – příčin. Za hlavní oblasti příčin můžeme označit **omezený přístup ke vzdělání, nízkou kvalitu výuky a vysoké procento žáků, kteří nedokončí školní docházku**. Zmíněné příčiny mají další vzájemně provázané kořeny, které za neutěšenou situací stojí.

V prvé řadě je stále ***nedostatek škol***. Sice se staví nové a nové školy, ale tempo zvyšování jejich počtu nestačí držet krok s rychlým růstem populace. Přestože procento dětí navštěvujících základní školu celosvětově stoupá (blíží se již 90 %), v mnoha zemích Subsaharské Afriky je situace stále kritická. Základní školu tam navštěvuje jen cca 70 – 75 % dětí, v některých zemích je toto procento ještě výrazně nižší (např. v Libérii pouze 30 % dětí). Díky nedostatečnému počtu škol jsou třídy přeplněné a nebývá výjimkou, že se v nich tísní okolo stovky žáků, čímž pochopitelně trpí kvalita výuky. Takovou situaci mnohé země řeší výukou na 2 nebo 3 směny. Školám chybí peníze jak na učebnice a školní pomůcky, tak i na základní provozní náklady jako na vodu nebo elektřinu. Děti ze vzdálených venkovských oblastí musí často do školy ujít několik kilometrů, cesta jim trvá několik hodin. Rodiče je pak do školy raději vůbec neposílají (zejména dívky).

V mnoha rozvojových zemích vyučují ve školách ***nekvalifikovaní učitelé***, kteří sami sotva dokončili základní školní docházku. Jejich příprava není systematická a postrádají nejen odborné znalosti, ale především pedagogické dovednosti. Vzhledem k nevyhovujícím pracovním podmínkám a nízkému finančnímu ohodnocení nebývá učitelská profese pro lidi s vyšším vzděláním

atraktivní. Raději utíkají do lépe placených oborů, ať už jde o zaměstnání ve státní správě nebo o práci pro velkou nadnárodní společnost.

Učebnice nebo učitelské příručky sice leckdy vznikají z per zahraničních expertů, jsou však viditelně bez vztahu ke skutečným potřebám žáků a místnímu prostředí. ***Nevyhovující učební osnovy*** nezřídka pocházejí ještě z koloniálního období a kopírují dřívější osnovy bývalých evropských koloniálních mocností. Výsledkem je potom výuka založená na memorování často pro život zcela nepotřebných informací a děti nejsou vedeny k samostatnému kreativnímu a kritickému myšlení.

Příčinou nízké úrovně vzdělanosti bývá i ***jazyková bariéra***. Zvláště v mnohonárodnostních zemích se příslušníci menšin potýkají s tímto handicapem. Školní výuka probíhá většinou v úředním jazyce a děti tak nemají možnost učit se ve své mateřské řeči. Pokud se v některých zemích (např. v Etiopii) učí děti od páté třídy všechny předměty v angličtině, může to pro mnohé z nich být už třetí jazyk. S jiným než rodným jazykem mívají problém i učitelé.

I když děti nastoupí do první třídy, stále velká část z nich ***školní docházku nedokončí***. Nejvíce je tímto problémem zasažena opět Subsaharská Afrika. Ve více než polovině zemí tohoto regionu základní školu dokončí méně než 60 % žáků. Důvodů je více. Jedním z nich je dětská práce. Přibližně třetina afrických dětí ve věku 5 – 15 let musí pracovat, a tudíž nemají čas na školu (v Asii to je přibližně pětina, v Latinské Americe jde o šestinu dětí). Rodiče si navíc nemohou dovolit zaplatit dětem uniformu, učebnice ani školné. Dalšími příčinami, proč děti nechodí nebo přestanou chodit do školy, jsou ozbrojené konflikty, nemoci, podvýživa či předčasné sňatky mladých dívek.

Během konfliktů jsou školy často zavřené, někdy mohou sloužit jako náborová místa pro armádu, děti jsou rekrutovány jako dětští vojáci. Učitelé musí změnit povolání, nebo emigrují. I dlouho po ukončení konfliktu přetrvávají psychické a zdravotní problémy způsobené stresem, podvýživou, zraněním apod. Komunikace bývají zaminované a děti se tak do škol nemohou dostat. Přerůstají-li konflikty v chronické krize, celé generace dětí přichází o možnost kvalitního vzdělání.

Z nemocí, které nejčastěji omezují školní docházku dětí, jmenujme především AIDS. V zemích s významným počtem lidí nakažených virem HIV žije ohromné množství sirotků, kteří kvůli nemoci AIDS ztratili své rodiče. Často se musí starat o mladší sourozence nebo prarodiče a jejich šance na dokončení základní školy tím prudce klesají. Dětem nakaženým virem, které se narodí HIV pozitivním matkám, bývá díky společenským předsudkům a stigmatizaci navštěvování školy odepřeno úplně.

V mnoha společnostech rozvojového světa přetrvává diskriminace dívek v přístupu ke vzdělání. Vychází to z tradičního pojetí muže jakožto živitele rodiny, a tedy předurčeného k získání co nejvyšší kvalifikace. Dospívající dívky opouštějí předčasně školu častěji než chlapci, dokončit základní vzdělání nebo pokračovat dále ve studiu bývá pro ně obtížnější. Nevzdělané ženy pak mají obvykle více dětí, neboť neznají metody plánovaného rodičovství. Díky nedostatečné pracovní kvalifikaci vychovávají své děti v chudobě, nemohou jim zajistit kvalitní lékařskou péči a výživu, samotné děti pak do školy opět vůbec nechodí anebo ji nedokončí – a začarovaný kruh pokračuje.

Učení pro lepší život

Vzájemná provázanost příčin nízké vzdělanosti obyvatel rozvojových zemí se odráží i ve složitosti řešení. Nestačí pouze stavět nové školní budovy, tisknout učebnice nebo poskytovat materiální pomoc. Je třeba zajistit, aby děti do školy chodily a aby jejich výuka byla kvalitní.

K přilákání dětí do škol je často možné využít relativně jednoduché kroky, jako je zavedení bezplatného vzdělávání, výživových programů ve školách (například „vyplácení“ dávek základních potravin jako rýže či olej) a propojení škol se zdravotnickými programy (například očkování zdarma). Velkou roli v docházce dětí do školy hraje kromě rodičů také komunita, pro niž je vzdělávání nástrojem pro další rozvoj. Zejména místní autority mohou „domlouvat“ rodičům, aby své děti posílali do školy namísto do práce. Jako motivace se například v Afghánistánu po skončení války osvědčilo vybudovat u školy malé pekárny, v nichž byly zaměstnány matky dětí, a děti dostávaly ve škole zdarma chléb. Školní prostředí by také mělo být pro žáky atraktivní a podnětné pro učení. Důležité rovněž je, aby se děti ve škole cítily bezpečně. Pokud nechybí kreativita, nápaditost a snaha utvářet přitažlivé prostředí školy, stačí k tomu mnohdy relativně málo – udržovat školu čistou, namalovat na zdi obrázky, vysázet stromy ve školním areálu apod.

Honem zpátky do školy
aneb vzdělávání v době humanitární krize

Společnost Člověk v tísni založila na Haiti humanitární misi na pomoc lidem postiženým zemětřesením v lednu 2010. Její pozornost se soustředí především na oblast školství. V provizorních táborech v Port-au-Prince a Petit Goave otevřelo v březnu 2010 své brány osm dětských center. Využívá je dohromady přes dva a půl tisíce dětí ve věku od čtyř do čtrnácti let. Nabízí jim především smysluplné využití volného času, ale také psychologickou pomoc a možnost vyrovnat s prožitými traumaty. S podporou UNICEF a finské organizace FLM bylo vybudováno 37 provizorních škol v městečku Petit Goave. Pravidelné školní i mimoškolní aktivity v nich čekají na zhruba 7400 žáků. Do kampaně „Zpátky do škol" jsou zapojeny také další školy ve městě. Ve školách probíhají v rámci prevence cholery školení a jsou zlepšovány hygienické podmínky (např. instalace stanic na mytí rukou), aby se předešlo přenosu nemocí. Pro učitele a ředitele škol jsou pořádána školení jak přistupovat k výuce v současných podmínkách, jaké jsou nové osnovy pro výuku či jak se připravit na případnou další katastrofu. Připravuje se projekt stavby nových školních budov - dřevěných konstrukcí, kam se žáci budou moci přesunout z provizorních stanových škol. Tyto budovy jsou stavěné tak, aby byly odolné jak vůči hurikánům, tak zemětřesením.

Nejen číst, psát a počítat
aneb rozvojová spolupráce v Angole

Angola trpí dědictvím kolonizace a desetiletími občanských válek, které po sobě zanechaly množství přesídlenců a zničenou infrastrukturu. V kontrastu s rostoucími státními příjmy z nerostných surovin je chudoba většiny obyvatel devastující. Provincie Bié je oblastí nejvíce postiženou vleklou občanskou válkou a bídou. Člověk v tísni zde působí od roku 2006 a realizuje programy zaměřené na rozvoj vzdělávání jakožto základního kamene rozvoje společnosti.

V provincii Bié bylo **postaveno třináct škol**, které slouží zhruba třem tisícům dětí. Učí se v nich v denním třísměnném provozu. Nové školy jsou jedinými zděnými budovami v oblasti. Školáci se dosud učili pod stromy, v tradičních hliněných domcích, či se neučili vůbec. Angolská vláda dodala do škol tabule a nábytek a platí platy učitelů a ředitelů škol. Budovy mají kromě tříd i knihovny a prostory pro ubytování učitelů.

Součástí projektů jsou také **školení pedagogů**. Díky doškolovacím kurzům učitelé dokončili základní vzdělání a získali pedagogické minimum. Dosud ve vesnicích učili ti, kdo dokončili například jen druhou třídu. Pro kurzy byly vytvořeny speciální pedagogické materiály. Po dokončení kurzu složili učitelé teoretické i praktické zkoušky a získali oficiální certifikát Ministerstva školství. Ve městě Cuemba jim pro studium sloužilo nově vybudované pedagogické centrum.

Vzhledem k vysoké negramotnosti v oblasti Člověk v tísni otevřel **pilotní roční alfabetizační kurzy** v patnácti komunitách. Dospělí se v nich učí číst, psát a počítat. Kurzy probíhají v místních jazycích a jejich součástí je i výuka portugalštiny (úředního jazyka). Zařazeny jsou i osvětové přednášky o hygieně, správné výživě, prevenci HIV/AIDS, rovnosti pohlaví či nutnosti vzdělání. Vesnice, ve kterých se kurzy uskutečňují, si samy staví výukové prostory ve formě tradičních komunitních přístřešků a vybírají účastníky kurzů, z nichž nejméně polovinu tvoří ženy. Často se kurzů účastní i tradiční místní autority. Obyvatelé díky nabytým znalostem mohou lépe rozhodovat sami o sobě a své budoucnosti. Jsou schopni sami číst zprávy, účastnit se voleb, spočítat peníze při prodeji či nákupu na trhu, mají více pracovních příležitostí. Stoupá i jejich společenský status v rámci komunity. Své děti navíc častěji posílají do škol.

Atraktivní musí být pro děti i samotná výuka. Jednak by neměla postrádat prvky interaktivity a hlavně by měla klást důraz na propojení znalostí a praktických dovedností, které žáci využijí i ve skutečném životě. V tomto směru je prioritou vzdělávacích programů školení učitelů, kdy se jim dostává nejen potřebného teoretického základu ve vztahu k vyučovanému předmětu, ale učí se i metodám aktivního učení a pedagogickým dovednostem. Důležitým krokem je i reforma zastaralých osnov a jejich přizpůsobení potřebám země a poptávce pracovního trhu. Pozornost by měla být soustředěna na všechny úrovně vzdělávání – od předškolních dětí až po vysokoškolské studenty.

Z uvedeného vyplývá, že je třeba reformovat celé vzdělávací systémy a přijmout realistické legislativní závazky, které budou vládami rozvojových zemí a mezinárodními společenstvími dodržovány. Mezi největší celosvětové iniciativy patří *Rozvojové cíle tisíciletí* (viz 4. kapitola), kdy Cílem 2 je dosáhnout základního vzdělání pro všechny, a program Spojených národů *Vzdělání pro všechny (Education for All)*. Iniciativa ke změně systému by však měla vycházet od rozvojových zemí samotných. Pokud nebude k uskutečnění reforem existovat vůle místních vlád a úřadů, nemají podpisy na mezinárodních úmluvách velkou váhu.

■

Použité zdroje:

- Bonnet, Gabrielle: *What do recent evaluations tell us about the state of teachers in Sub-Saharan Africa?*, 2007. http://unesdoc.unesco.org/images/0015/001555/155511e.pdf
- Center for Economic and Social Rights: *Visualizing Rights, fact sheet number 5*. http://www2.ohchr.org/english/bodies/cescr/docs/ngos/Center_for_Economic_and_Social_Rights.pdf
- UNESCO Institute for Statistics: *Children out of school – measuring exclusion in primary education*, 2005. http://www.uis.unesco.org/template/pdf/educgeneral/OOSC_EN_WEB_FINAL.pdf
- UNESCO Institute for Statistics http://www.uis.unesco.org/
- EdStats, World Bank. http://web.worldbank.org/WBSITE/EXTERNAL/TOPICS/EXTEDUCATION/EXTDATASTATISTICS/EXTEDSTATS/0,,menuPK:3232818~pagePK:64168427~piPK:64168435~theSitePK:3232764,00.html
- Skalická, Petra: *Učení pro lepší život*. Člověk v tísni, o.p.s., Praha 2007.

AKTIVITA 8

Škola hrou

Cíle:

- Žáci uvedou problémy Etiopie jako příkladu rozvojové země.
- Žáci uvedou příčiny nízké vzdělanosti obyvatel a navrhnou možná řešení vedoucí k zvýšení úrovně vzdělanosti.
- Žáci vyjádří vlastní názor na roli vzdělání v životě jedince, zejména ve vztahu k problematice chudoby.

Co potřebujeme:

flipchartový papír, fixy, film *Škola hrou*

Předpokládaný čas: 60 minut

ČAS 30 MIN

I. krok

- Rozdělte žáky do 3 skupin ideálně pěti- až šestičlenných (mají-li mít více členů, je lepší udělat 6 skupin s tím, že vždy 2 skupiny budou mít stejné zadání).
- Řekněte jim, že budou zjišťovat informace a zamýšlet se nad otázkami souvisejícími s rozvojem v Etiopii. Budou pracovat pomocí metody **kmeny a kořeny**. Každá skupina dostane jednu otázku, na niž bude hledat odpověď mezi spolužáky z jiných skupin. Nejprve se členové skupiny dohodnou, kdo bude jejich *kmenem*. Ostatní budou mít funkci *kořenů*. Poté si všichni ve skupině přečtou zadanou otázku a ujistí se vzájemně, že otázce rozumí a zapamatují si ji. Role jednotlivých členů skupiny jsou následující:

Kořeny
- zjišťují odpovědi na otázku své skupiny od všech žáků z jiných skupin;
- pamatují si odpovědi na otázku (nezapisují si je) a přetlumočí je svému kmeni;
- odpovídají na otázky členů ostatních skupin (každý je povinen odpovědět na tutéž otázku tolikrát, kolikrát je dotázán, svoji odpověď může vylepšovat a rozvíjet).

Kmeny
- shromažďuje od svých kořenů odpovědi na otázku a zapisuje je;
- odpovídá na otázky, které mu položí kořeny z jiných skupin.

Jednotlivým skupinám zadejte tyto otázky:
Jaké jsou podle vás problémy současné Etiopie?
Co je příčinou nízké úrovně vzdělanosti v Etiopii?
Co by podle vás pomohlo zvýšit úroveň vzdělanosti v Etiopii?

- Až žáci nasbírají odpovědi ke své otázce, vyzvěte je, aby si nashromážděné informace ve skupinách utřídili a připravili z nich na flipchart prezentaci.
- Ať jednotlivé skupiny představí odpovědi na zadané otázky.

Škola hrou

ČAS 20 MIN

2. krok

- Promítněte žákům krátký d**okumentární film *Škola hrou***, který je dostupný na http://www.varianty.cz/index.php?id=30 nebo na http://www.youtube.com/watch?v=dfTcH4XN5kQ. Řekněte jim, aby se v průběhu sledování filmu soustředili na informace, které se týkají otázek, na něž hledali odpovědi.
- Po zhlédnutí filmu se žáků zeptejte, jaké další informace související s úvodními otázkami se dozvěděli, zda by nějakou informaci, kterou zmínili před filmem, upřesnili nebo zkorigovali, co je ve filmu zaujalo.

ČAS 10 MIN

3. krok

- Vyzvěte žáky, aby se formou **volného psaní** samostatně zamysleli nad otázkou: *Jak může vzdělání jedinci pomoci vymanit se ze začarovaného kruhu chudoby?* Pravidla volného psaní najdete uvedená na str. 14.
- Nechte žáky svoje volné psaní sdílet ve dvojicích. Poté mohou dobrovolníci přečíst své volné psaní ostatním v celé třídě.

Zdroje

- Temple, Charles; Steelová, Jeannie L.; Meredith, Kurt: *Čtení, psaní a diskuse ve všech předmětech. Čtením a psaním ke kritickému myšlení. Příručka III*, Praha: Kritické myšlení, 2002

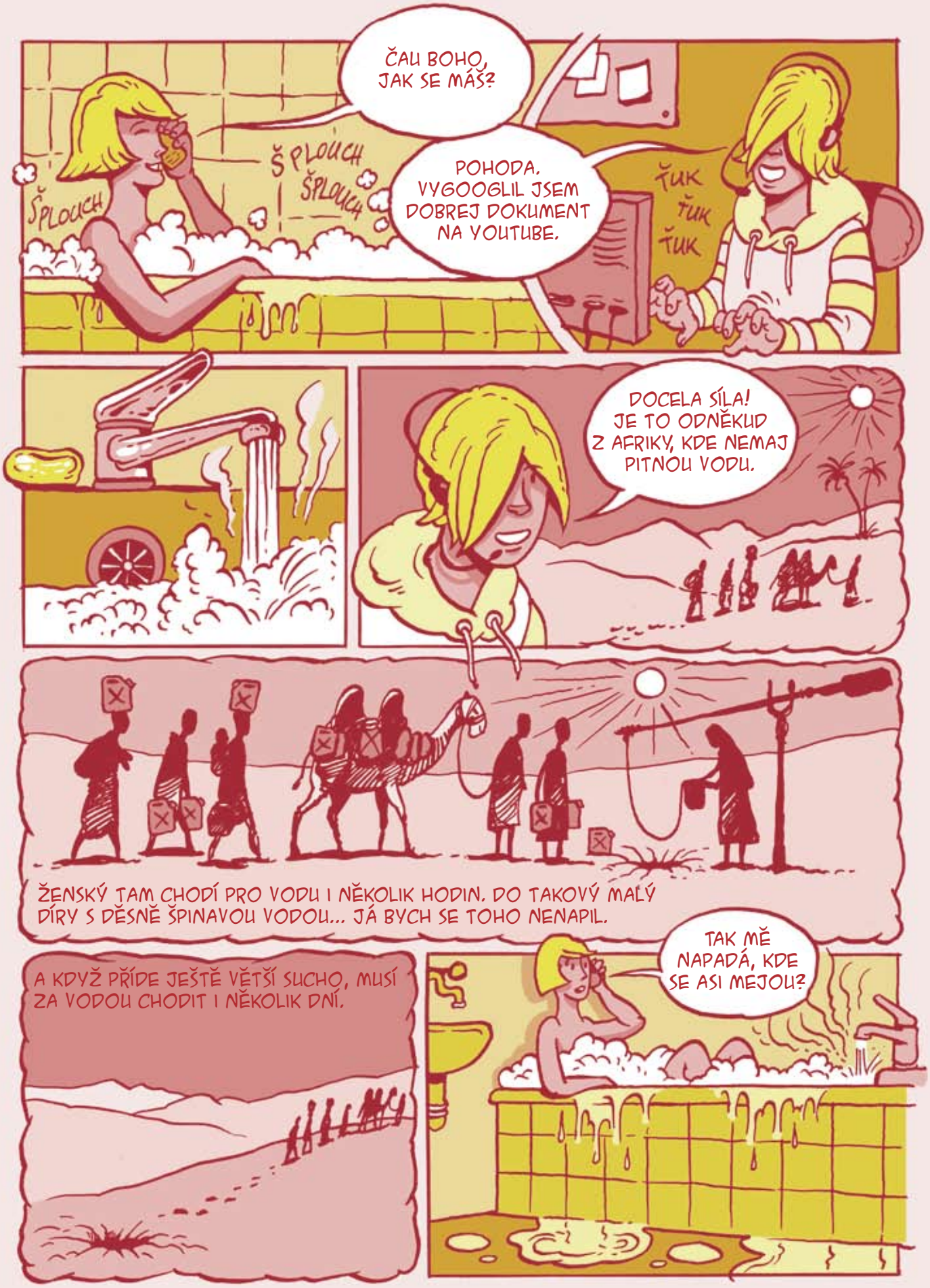
ČAU BOHO, JAK SE MÁŠ?
POHODA. VYGOOGLIL JSEM DOBREJ DOKUMENT NA YOUTUBE.
ŠPLOUCH
ŠPLOUCH
ŠPLOUCH
ŤUK
ŤUK
ŤUK
DOCELA SÍLA! JE TO ODNĚKUD Z AFRIKY, KDE NEMAJ PITNOU VODU.
ŽENSKÝ TAM CHODÍ PRO VODU I NĚKOLIK HODIN. DO TAKOVÝ MALÝ DÍRY S DĚSNĚ ŠPINAVOU VODOU... JÁ BYCH SE TOHO NENAPIL.
A KDYŽ PŘÍDE JEŠTĚ VĚTŠÍ SUCHO, MUSÍ ZA VODOU CHODIT I NĚKOLIK DNÍ.
TAK MĚ NAPADÁ, KDE SE ASI MEJOU?

Oblast pomoci: voda

Voda – klíč k rozvoji

Nedostatek vody je zásadní celosvětový problém, který ovlivňuje životy milionů lidí. Téměř 900 miliónů obyvatel Země v současné době nemá přístup k nezávadné pitné vodě. 1,2 miliardy lidí nemůže používat záchodky ani jiná sanitární zařízení. Každý den zemře v průměru pět tisíc dětí na vodou přenosné nemoci. Tyto nemoci jsou přímo spojeny s konzumací závadné vody a s nedostatkem sanitárních zařízení a lze jim snadno předcházet. Zlepšení přístupu k nezávadné pitné vodě je také jedním z osmi Rozvojových cílů tisíciletí (viz. 4. kapitola).

Voda a hygiena jsou klíčem k lidskému rozvoji. Problémy způsobené omezeným přístupem k nezávadné pitné vodě, nedostatkem sanitárních zařízení nebo špatnými hygienickými návyky ovlivňují především zdraví lidí a kvalitu životního prostředí. Úzce však souvisí také s oblastí vzdělání a sociálního a ekonomického rozvoje společnosti. V praxi to znamená, že lidé, kteří jsou díky zlepšení přístupu k pitné vodě méně nemocní, jsou také více ekonomicky produktivní. Při zkrácení vzdálenosti ke zdrojům vody je na celém světě možné „ušetřit" 20 miliard pracovních dní ročně. Tyto miliardy dnů nyní lidé tráví cestováním pro vodu. Zajištění vody navíc přispívá v osobní rovině kromě lidského zdraví také k respektování lidské důstojnosti.

Nedostatek vody ztěžuje životy lidem zejména v oblastech afrického Sahelu, ale také v suchých pouštních a hornatých oblastech Asie (Mongolsko, Indie, Čína, Írán, Afghánistán, Tadžikistán, Uzbekistán, Jemen atd.). Nedostatečné zdroje pitné vody se však netýkají pouze rozvojových zemí, velké problémy s častými suchy a nedostatkem vody trápí i obyvatele Austrálie nebo některých jižních oblastí USA. Kromě pitné vody je v mnoha zemích světa také nedostatek vody k zavlažování, čímž trpí zemědělství, a tím i hospodářství daného státu. Zatímco na některých místech světa voda prostě fyzicky není nebo je příliš hluboko, v dalších, především rozvojových zemích, je nedostatek vody způsoben nízkou úrovní rozvoje a nedostatečnými technickými a finančními možnostmi dopravit vodu k lidem. V jiných částech světa se stávající zásoby vody zmenšují v důsledku nešetrného zemědělství, což je příklad vysychajícího Aralského jezera ve střední Asii.

Cesta pro vodu: nikdy nekončící pouť

V mnoha horských vesnicích středního Afghánistánu v oblasti Zaré v provincii Balkh je na první pohled patrné, kde vodu mají a kde nikoliv. Například ve vesnici Amrakch, která má dostatečné zdroje pitné i užitkové vody, působí děti i dospělí upraveněji, jejich domy jsou v mnohem lepším stavu a také komunitní stavby, jako jsou školy nebo mešity, bývají udržované a opravované. Na polích je více úrody, což je způsobeno částečně možností zavlažovat a částečně skutečností, že vesničané tráví prací na polích hodně času. Na rozdíl od nich musí obyvatelé ostatních vesnic v obdobích sucha chodit pro vodu celé hodiny, někdy dokonce několik dnů cestovat. Je to přitom nikdy nekončící pouť. Několik dnů pro vodu, naplnit kanystry a několik dnů s vodou zpět do vesnice. Přivezená zásoba vydrží často zhruba na týden. Pak musí obyvatelé vesnic znovu cestovat pro novou vodu tam a zpět. Jejich domy mezitím chátrají, na polích nemá kdo pracovat a životní úroveň ve vesnicích stagnuje či klesá.

Rozsah a závažnost problémů způsobených nedostatkem vody přirozeně vede i humanitární organizace k pomoci v postižených zemích. Humanitární a rozvojové projekty, které se snaží zlepšovat situaci v místech, kde je nedostatek vody, sanitárních zařízení a kde jsou hygienické návyky obyvatel na nízké úrovni, jsou souhrnně označovány zkratkou **WASH** – vychází z anglických slov WAter (voda), Sanitation (sanitace) a Hygiene (hygiena). Projekty v sektoru vody a hygieny se zaměřují na **poskytování pitné vody** a na **osvětu a zavádění**

hygienických návyků. Míra zastoupení těchto dvou složek se liší podle potřeb konkrétních skupin lidí a úrovně rozvoje dané oblasti. Projekty jsou realizovány ve všech fázích pomoci.

Humanitární pomoc – hlavní je rychlost

V reakcích na humanitární krize je **zásobování pitnou vodou** a **budování sanitárních zařízení** (záchody) většinou jednou z prvních potřeb postižených obyvatel. Prevence šíření vodou přenosných onemocnění a zajištění pitné vody patří společně se zásobováním potravinami a poskytnutím provizorního přístřeší mezi klíčové aktivity jakékoli humanitární intervence. V humanitárních krizích, ať už způsobených konfliktem či přírodní katastrofou, lidé mnohdy přijdou o svá původní obydlí nebo musí svůj dům na čas opustit. Pomoc je pak poskytována v uprchlických táborech, ve kterých je koncentrováno velké množství lidí, ale téměř žádná infrastruktura či zdroje vody.

Rychlost je u humanitárních projektů mimořádně důležitá. Vedle poskytnutí základního vybavení a pitné vody je třeba vysvětlit lidem, jaká hygienická pravidla mají v danou chvíli dodržovat. K tomu slouží **osvětové kampaně**. Obětem katastrof jsou často distribuovány balíčky základních hygienických potřeb, které se obvykle skládají z kartáčku a pasty na zuby, mýdla, hřebenu, šamponu a malého ručníku. Distribuce probíhá v rámci osvětových hygienických kampaní. Obsah balíčků se pořizuje na místě, aby byly co nejlevnější, ušetřilo se také na nákladech za dopravu a podpořila se místní ekonomika.

Zásobování pitnou vodou v uprchlických táborech má celou řadu úskalí. Nové tábory vznikají během několika dnů v místech, kde není dostatečné množství pitné vody. V těchto místech se rychle zmnohonásobí počet obyvatel, pro které je nutné zajistit nové alternativní zdroje. Řešením může být dovážení vody v cisternách. Zde ale můžeme narazit na další problém, kterým je obtížná dostupnost tábora ve složitém terénu či v bezpečnostně rizikové oblasti, kam se cisterny s vodou nemohou dostat. Vybudování nového zdroje pitné vody v táboře nebo v bezprostředním okolí pak může být jediným východiskem. Nejčastěji jsou hloubeny studny nebo zřízeny malé úpravny povrchové vody z jezer či řek. Podobně složitá bývá stavba nových záchodů a latrín. Uprchlické tábory často trpí „přelidněností“ a na umístění sanitárních zařízení v bezpečné vzdálenosti od provizorních přístřešků či stanů není dost místa. Všechna nově zřízená zařízení – studny, úpravny vody či latríny je třeba udržovat. Pravidla pro poskytování pomoci uprchlíkům v táborech upravují detailně tzv. Standardy Sphere (viz. 3. kapitola).

Fáze rekonstrukce – vedle domu latrína

Další fáze pomoci poskytované po přírodní katastrofě či válečném konfliktu je charakterizována návraty uprchlíků do míst jejich původního života či do nově osídlovaných oblastí. Pro tuto fázi je typická především oprava či výstavba infrastruktury a domů, obnova živností a zdrojů obživy a v sektoru vody a hygieny **obnova sanitární a vodovodní infrastruktury**. Vedle rekonstruovaných či nově budovaných domů se opravují či budují latríny a toalety. Ty jsou stavěny v souladu s místními zvyklostmi a tradicemi a také podle možností na místě.

Součástí rekonstrukce či výstavby vodovodní infrastruktury je vždy i **program na provoz a údržbu zařízení**. Přímo na místě je většinou vyškolen místní správce, který má na starosti opravu studny v případě poruchy. Někdy je tento správce zaměstnancem místního úřadu nebo organizace, která má fungování vodovodu na starosti. Kromě pravidelné údržby a drobných oprav je nutné nastavit také systém plateb za vodu. V souvislosti s čerpáním vody vznikají náklady (např. za elektrickou energii, naftu, náhradní díly atd.), které je třeba pokrýt. Cena vody bývá velice citlivou otázkou. Lidé si totiž mnohdy neuvědomují, že přivedení pitné vody z podzemí až do kohoutku u studny není zadarmo.

V rekonstrukční fázi bývá také potřeba řešit nakládání s odpadními vodami. Zejména ve velkých městech je otázka sběru a likvidace odpadních vod velmi akutní. Infikovanými odpadními vodami může být znečišťována povrchová voda v řekách a jezerech. Ta pak působí zdravotní rizika (hrozí například šíření cholery) a škody na životním prostředí.

Důležitá je i kvalita podzemní vody. Může se stát, že je voda ze studní zasolená či silně mineralizovaná a není tak vhodná k pití. Zejména v místech s velmi hlubokou hladinou spodní vody, která vyžaduje drahé hloubkové vrty, je nutné před stavbou prověřit budoucí zdroj prostřednictvím **důkladného geologického a hydro-**

geologického průzkumu. Tyto složité technologie samozřejmě prodražují cenu studny a ne vždy si je mohou realizátoři projektů dovolit.

Ve fázi rekonstrukce je nutné dbát spíše na **rychlost, jednoduchost a nejnižší cenu** technologií. Cílem je, aby místa, do kterých se lidé vracejí, byla **okamžitě „k žití“**, zvyšování následného životního standardu již spadá spíše do oblasti rozvojové spolupráce.

Rozvojová spolupráce – krok kupředu

Projekty rozvojové spolupráce jsou podobné těm, které pomáhají lidem vrátit se do domovů poté, co je zasáhla přírodní katastrofa nebo válka. Tyto projekty se však uskutečňují v oblastech s obecně nižší úrovní rozvoje a mají za cíl **zvýšit životní úroveň** a **zlepšit podmínky života v zaostalejších částech světa**.

V rozvíjejících se regionech jsou především **budovány vodovody nebo studny a zaváděny nové technologie**. Mezi ně patří zejména zkvalitňování systému pro dodávky pitné vody, včetně složitých úpraven vodních zdrojů, laboratoří na testování kvality pitné vody, anebo složité projekty na sběr a čištění komunálních a průmyslových odpadních vod.

Studny pro Jižní Osetii

V létě 2008 vstoupila na území severní části Gruzie ruská vojska. Válka o Jižní Osetii, separatistické území mezi Ruskou federací a Gruzií, byla krátká a trvala pouze několik dnů. Její výsledek však byl pro Gruzii bolestný. Ztratila kontrolu nad celou Jižní Osetií, desetitisíce obyvatel Osetie gruzínského původu utekly do Gruzie, kde pro ně byly narychlo postaveny uprchlické tábory. Zhruba 30 vesnic ležících v nárazníkovém pásmu na nově zřízené hranici se navíc ocitlo bez vody. Tyto vesnice leží v hornaté oblasti s komplikovaným terénem, kde se podzemní voda nachází poměrně hluboko a jen v určitých místech. A právě místa se zdroji pitné vody zůstala na „druhé straně“ nové hranice, kontrolována ruskými vojáky, kteří Gruzíncům uzavřeli vodovodní kohouty.

V reakci na tuto situaci uvolnila vláda České republiky prostřednictvím Programu zahraniční rozvojové spolupráce v roce 2010 zhruba deset milionů korun na vybudování nových zdrojů pitné vody v šesti nejpostiženějších vesnicích. Výběrové řízení na projekt vyhrálo konsorcium AQUAGRUZ, sdružující firmy Aquatest a Ircon, specializující se na projekty v oblasti vodohospodářství a s mnohaletou historií realizace podobných projektů v rozvojových zemích světa. Na základě výsledků průzkumu bylo vybráno několik míst pro vrtání nových zdrojů pitné vody a specialisty byla určena nutná minimální hloubka vrtu. Vrtné práce provedla podle technických výkresů a plánů gruzínská firma. Každý nový rezervoár a studna byly vybaveny výdejovým místem s vodovodním kohoutem, aby si lidé mohli brát vodu podle potřeby. Celý projekt byl po skončení předán místní partnerské komerční společnosti. Součástí dohody o spolupráci na projektu byl závazek společnosti udržovat studny a rezervoáry v dobrém stavu a v budoucnu je připojit k nově budovaným obecním vodovodům. Díky projektu získalo nové zdroje pitné vody více než 6 000 obyvatel hraničního pásma.

Během realizace projektu panovala obava, jak budou na přítomnost techniky na vrtání studní reagovat ruští a osetinští vojáci hlídkující v bezprostřední blízkosti na nově vytvořené hranici. Celý projekt byl proto úzce koordinován s Červeným křížem, jehož pracovníci se pohybují na obou stranách této hranice, a místními policejními a bezpečnostními autoritami. Obavy se naštěstí ukázaly jako liché a projekt byl dokončen bez jediného bezpečnostního incidentu.

Oblast pomoci: voda

Součástí rozvojových projektů je vždy **rozvíjení kapacit příjemců pomoci** (osvěta, přenos know-how, rozvoj dovedností), ať už se jedná o místní úřady, organizace či firmy, které budou nově vybudovanou a zmodernizovanou infrastrukturu obsluhovat, či o veřejnost. ■

Doporučené zdroje:
Statistické informace o zdrojích a spotřebě vody ve světě:

- Food and Agriculture Organisation of the United Nations (FAO) http://www.fao.org/nr/water/aquastat/data/query/index.html
- UN Water http://www.unwater.org/statistics.html
- Vodní stopa (vyjadřuje spotřebu vody vzhledem k našemu životnímu stylu): http://www.waterfootprint.org/?page=cal/WaterFootprintCalculator

AKTIVITA 9

Cesta k vodě

Cíle:

- Žáci uspořádají nápady k tématu voda do skupin, z nichž pak vytvoří myšlenkovou mapu.
- Žáci najdou klíčová místa v textu, která vedou k pochopení popisované problematiky.
- Žáci pomocí interaktivního výkladu vysvětlí problémy související s vodou.

Co potřebujeme:

flipchartové papíry, fixy, kopie textů pro každého žáka

Předpokládaný čas: 60 minut

ČAS 20 MIN

1. krok

- Zeptejte se žáků, co se jim vybaví, řekne-li se *voda*. Rozdejte každému 4 lepící lístečky (pokud možno různých barev), na ně každý napíše svoji asociaci. Na každý lísteček napíše vždy to samé.
- Připravte 4 flipchartové papíry a vyzvěte žáky, aby na každý nalepili jeden ze svých 4 lístečků (pokud jste použili lístečky 4 různých barev, shromáždí se na každém flipchartovém papíru lístečky stejné barvy).
- Žáky rozdělte do 4 skupin a každé skupině přidělte jeden flipchartový papír s nalepenými lístečky. Žáci budou mít za úkol vytvořit ve skupinách **myšlenkové mapy** k tématu voda. Nejprve se pokusí z nashromážděných asociací vytvořit skupiny podle toho, jak usoudí, že spolu jednotlivé myšlenky souvisí. Musí použít všechny lístečky, ale pokud se budou některé z nich doslova nebo významově opakovat, mohou dále pracovat jen s jedním z nich a ostatní dát stranou. Doprostřed flipchartového papíru si napíší do oválu téma voda a skupiny lístečků uspořádají do myšlenkové mapy. Napadnou-li je další související myšlenky, mají možnost dopsat i nové lístečky nebo vytvořit nové skupiny.

ČAS 10 MIN

2. krok

- Všem žákům rozdejte článek *Břímě žízně*, z kterého se dozvědí, co znamená voda pro Aylito Binayo z Etiopie. Řekněte jim, aby si každý sám článek přečetl a promyslel si, která místa v textu (slova, slovní spojení či celé věty) jsou důležitá pro pochopení problémů spojených s vodou, a tudíž by měla být napsána tučně. Nechť si tato místa podtrhne nebo jiným způsobem označí.

ČAS 30 MIN

3. krok

- Poté ať si ve svých skupinách porovnají, jaká místa si vybrali. Na základě vybraných **klíčových slov** si společně připraví pro ostatní krátký **interaktivní výklad** (do 5 min), prostřednictvím něhož by problémy spojené s vodou představili. Problematiku by měli vysvětlit pomocí schémat, symbolů, obrázků apod., které budou zapisovat či kreslit na flipchartový papír.
- Vyzvěte skupiny, aby postupně předvedly, jak by problémy související s vodou vysvětlily.

Cesta k vodě

Břímě žízně

Její nohy horu znají. I ve čtyři hodiny ráno, jen za svitu hvězd, dokáže Aylito Binayo seběhnout po strmých skalách k řece a vyšplhat zpátky do své vesnice s 23kilogramovým nákladem vody na zádech. Je jí 25 let a téměř celý život chodí touto cestou třikrát denně - stejně jako kterákoli jiná žena z vesnice Foro v okrese Konso v jihozápadní Etiopii. Aylito opustila školu v osmi letech, zčásti proto, že musela pomáhat matce nosit vodu z řeky Toiro. Voda je špinavá a pít ji je nebezpečné; každým rokem, v němž trvá sucho, je kdysi vydatná řeka vyčerpanější. Je to však jediná voda, kterou kdy Foro měla.

Nosit vodu je hlavní životní náplní Aylito. Musí však také pomáhat manželovi pěstovat maniok a různé druhy zeleniny na jejich polích, musí chodit na trávu pro jejich kozy, sušit zrní a nosit je do mlýna, kde je semelou na mouku, vařit jídlo, udržovat čistotu v ohrazeném prostoru, kde rodina bydlí, a starat se o tři malé syny. Žádná z těchto prací však není tak časově náročná jako oněch osm hodin, které denně stráví donáškou vody.

Špinavá voda a život bez záchodů a bez řádné hygieny zabíjejí ročně po celém světě 3,3 milionu lidí, většinou dětí do pěti let. Tady v jižní Etiopii nedostatek dešťů za posledních několik let způsobil, že se dá těžko najít i špinavá voda. Tam, kde je čistá voda nejvzácnější, je její donáška téměř vždy úkolem žen. Vodu nosí i nejmenší chlapci, ovšem jen do svých sedmi nebo osmi let. Toto pravidlo důsledně dodržují muži i ženy. „Když ji nosí chlapci starší, lidé si začnou povídat, že žena je líná," říká Aylito.

Když trávíte hodiny nošením vody na dlouhé vzdálenosti, vážíte každou kapku. Přesvědčovat lidi, aby vodu používali na mytí, je mnohem obtížnější, když se voda vynáší na vysoký kopec. Přesto však jsou sanitární opatření a hygiena důležité – samo řádné mytí rukou může snížit výskyt průjmových onemocnění přibližně o 45 procent. Aylito si myje ruce vodou „možná jednou denně", jak říká. Šaty pere jednou za rok. „Nemáme dost vody na pití, jak si můžeme prát oblečení?" říká. Tělo si myje jen občas. Průzkum z roku 2007 ukázal, že ani jediná domácnost v Konsu neměla u své latríny vodu s mýdlem nebo popelem (ucházející čisticí prostředek), aby si lidé mohli umýt ruce. Rodina Aylito nedávno vykopala latrínu, nemůže si však dovolit koupit mýdlo. Velká část peněz, které mají, padne na návštěvy vesnického zdravotního střediska. Tam vždy zaplatí v přepočtu čtyři až osm dolarů za léčbu průjmů, které chlapci pravidelně dostávají vinou bakterií a parazitů z nedostatku řádné hygieny a z pití neupravené říční vody.

Přivádět vodu do odlehlých vesnic však s sebou nese obrovské problémy. Četné vesnice v tropech byly postaveny vysoko v kopcích, kde je chladněji, kde méně hrozí malárie a odkud lze snáze zahlédnout blížícího se nepřítele. Sucho a odlesňování neustále snižují hladinu podzemní vody a v některých částech okresu Konso leží její hladina více než 120 metrů pod povrchem. To nejlepší, co lze v některých vesnicích udělat, je vykopat studnu poblíž řeky. Voda se sice nepřiblíží, ale alespoň je spolehlivá, snáze se čerpá a je větší pravděpodobnost, že bude nezávadná.

Ve vesnicích Konsa se najde mnoho přízračných pozůstatků dřívějších vodohospodářských projektů. Po celém rozvojovém světě je největším problémem takových projektů skutečnost, že asi polovina z nich selže krátce po odchodu skupin, které je vytvořily. Někdy se používá technika, kterou nelze v místě opravit, někdy jsou náhradní díly k dostání jen v hlavním městě. Jiné důvody jsou však naprosto triviální: vesničané nemohou sehnat peníze na několikahaléřovou součástku nebo nedůvěřují nikomu, kdo by mohl nákup za jejich společné peníze obstarat. V roce 2007 zjistil průzkum v Konsu, že z 35 dokončených projektů jich funguje jen devět...

Zdroje

- Rosenbergová, Tina: *Břímě žízně.* National Geographic. Duben 2010, s. 90 – 105.

Pro a proti pomoci

Překážky a úskalí

Humanitární pracovníci se při své práci potýkají s nejrůznějšími překážkami a úskalími pramenícími nejen z okolností a prostředí, ve kterém pracují. Jak už víme, pomoc má být poskytována nezištně a nestranně a nemá být ničím podmíněna. Pokusíme se nastínit případy, kdy je tyto předpoklady obtížné naplnit.

Při poskytování humanitární pomoci organizace často pracují ve válečných zónách, politicky nestabilních oblastech či tzv. zhroucených státech (failed states), kde není místní legislativa a výkonná moc schopna či ochotna zajistit ani základní funkce státu, jako je bezpečnost a zajištění základních lidských práv a svobod. Bezpečnostní otázka se stává v poskytování pomoci naprosto klíčovou. Od roku 2001 se rapidně zvýšil počet útoků na pracovníky humanitárních organizací a agentur OSN a také počet únosů ať už pro výkupné, nebo kvůli výměně (propuštění) za bojovníky jedné z válčících stran. Humanitární krize jsou prohlubovány a nadále zhoršovány soupeřením vojenských či mocenských stran, což komplikuje účinné poskytování humanitární a rozvojové pomoci lidem v nouzi. Pojďme se proto blíže podívat na hlavní současné překážky humanitární pomoci a rozvojové spolupráce.

Omezený přístup

Přístup do oblastí, kde je potřeba pomoci, může být omezen z několika hlavních důvodů. Prvním je **komplikovaný terén** a špatné či **neexistující komunikace**, které znemožňují dostat pomoc rychle na místo. Jako příklad omezeného přístupu v důsledku obtížného terénu lze uvézt zemětřesení v pakistánském Kašmíru na konci roku 2005, kdy po několik dnů bylo možné dostat do odlehlých horských oblastí pomoc pouze vrtulníky.

Druhým hlavním důvodem je nemožnost přístupu v důsledku **pokračujícího ozbrojeného konfliktu**, kdy válčící strany buď uzavřou frontovou linii, nebo je pro humanitární pracovníky příliš riskantní se přes linii pohybovat. Příkladem může být řada nedávno skončených či pokračujících konfliktů především v Africe či války v bývalé Jugoslávii.

Třetí hlavní překážkou je **důvod politický**, respektive omezení přístupu do oblastí ze strany vlády či vládnoucí skupiny. V případě politicky motivovaného zákazu vstupu bývá hlavním důvodem zamezení očitého svědectví zločinů páchaných na nepřátelské armádě či civilním obyvatelstvu vládnoucí skupinou. Důležitou roli hraje i obava vládnoucích z podrývání jejich moci a z reportování válečných zvěrstev mezinárodním soudním tribunálům a médiím.

Humanitární organizace mají privilegovanou pozici být očitým svědkem válek. S výjimkou válečných zpravodajů, jejichž pohyb je však často omezován stranou, která je do oblasti pustí, nikdo jiný nemá možnost sledovat, co se v konfliktu skutečně odehrává (Macintosh, 2004, s.135). Příkladem je zákaz vstupu do válečných oblastí na Srí Lance v posledním roce občanské války (2009) nebo občanský konflikt v súdánském Dárfúru, ze kterého byly na jaře stejného roku vyhoštěny humanitární organizace s tím, že nepravdivě informují o situaci na místě.

Přístup do oblastí katastrof a konfliktů může být omezen i z více důvodů najednou. Například po cyklónu Nargis, který zasáhl většinu území Barmy na jaře 2008, vládnoucí junta dlouho váhala s povolením ke vstupu do zasažených oblastí pro humanitární pracovníky. A to i přesto, že v důsledku cyklónu byly ohroženy na životě statisíce osob. Poté, co byl přístup, byť v omezené míře, povolen, bylo mimořádně logisticky obtížné humanitární pomoc do odlehlých oblastí delty řeky Iravadi dopravit.

Oblíbenci vs. sirotci

Ve 4. kapitole jsme se věnovali zdrojům i motivům **uvolňování finančních prostředků** na rozvoj. Finanční politika vlád vyspělých zemí a mezinárodních institucí bývá přitom často předmětem kritiky. Zatímco pro medializované konflikty, ve kterých mají světové mocnosti vlastní zájmy, jsou zpravidla prostředky poskytovány dle

potřeb, „zapomenuté“ konflikty zůstávají stranou zájmu dárců a na pomoc je obtížné peníze sehnat. Například v roce 2003 byly potřeby humanitární pomoci civilního obyvatelstva v Iráku pokryty z více než 90 %, některým zemím v Africe bylo však poskytnuto méně než 20 % požadovaných prostředků (UN, 2004).

Podobně je na tom také rozvojová spolupráce. Kritici často poukazují na skutečnost, že více finančních prostředků směřuje do spřátelených zemí, kde se dárce snaží ovlivnit vládnoucí ideologii. Například Spojené státy rozšířily po 11. září 2001 podporu vzdělávacích projektů v zemích Blízkého východu a centrální a jižní Asie. V Subsaharské Africe najdeme vedle sebe řadu „zemí – sirotků“, na které se často zapomíná (Středoafrická republika či Rovníková Guinea), i zemí, kde naopak jednotliví dárci čelí vzájemné „konkurenci“ a existuje mnohdy i reálná hrozba zdvojování pomoci (Etiopie nebo Súdán).

Pomáháme s podmínkou

Ačkoli jsou rozvojová spolupráce i humanitární pomoc vedeny především snahou pomoci lidem v nouzi, důsledky působení pomáhajících organizací nemusí vždy vést k pozitivní změně. Ani v rozvoji není nic černé a bílé, navíc existujících přehmatů a omylů mohou využít média, která tím pak přispívají k zdiskreditování pomoci. Zahraniční pomoc proto v současné době čelí řadě výzev i kritické sebereflexi.

Je zřejmé, že ne vždy je humanitární a rozvojová pomoc poskytována nezištně bez ohledu na politické souvislosti a zájmy. V mnoha zemích světa se rozvoj a finanční prostředky k němu určené staly nástrojem sloužícím k získávání **podpory politických cílů**. Například v Iráku a Afghánistánu, kde hlavně USA investují do poválečné rekonstrukce a svržení původních vládnoucích režimů miliony dolarů, je jasné, že se jedná o politiku „získávání srdcí a myslí Afghánců“, tedy veřejné podpory obyvatelstva současné politické garnituře.

Ovšem i v případech, kdy humanitární pomoc nemá primárně politický podtext, může být zneužita politickými vůdci jako zdroj propagandy a ospravedlnění vlastních rozhodnutí. Když například v Nigérii pomáhaly humanitární organizace zvládnout katastrofální hladomor během tamní občanské války v letech 1967 – 1970, jejich činnost ovlivňovala do značné míry veřejnou podporu separatistického Biafrova hnutí. Zahraniční humanitární organizace pracovaly s oběma stranami konfliktu a humanitární pomoc, která byla distribuovaná se souhlasem vůdců agresivních rebelů (do té doby nikým veřejně neuznaných), do značné míry legitimizovala separatistickou skupinu. Tento fakt zvýšil politický kredit hnutí a dodal mu psychologickou podporu (Ndubisi, 2004, s. 89).

Pomáháme s rozumem

Vedle politizace pomoci bývají často kritizovány i **dopady, které s sebou humanitární a rozvojové úsilí přináší**. Zbavování válčících stran zodpovědnosti za válečné uprchlíky či zraněné, o které se starají humanitární organizace poskytující jim stravu, přístřeší a lékařskou péči, vede v důsledku mnohdy k prodlužování konfliktů a utrpení. Válčící strany mohou totiž prostředky, které by musely investovat do péče o oběti konfliktů, investovat do zbrojení. Také politický tlak ze strany vlastního obyvatelstva či mezinárodního společenství volající po změně politického kurzu bývá otupen.

Na Srí Lance se během posledních měsíců války i po jejím skončení (duben 2008 – prosinec 2009) podařilo tamní vládě vmanévrovat pomáhající organizace do pasti, kdy bylo nutné humanitární pomoc poskytnout i za nestandardních podmínek. Na severu ostrova se ocitlo zhruba 300 tisíc válečných uprchlíků v kritické situaci. Místní sinhálská vláda neměla zájem se o uprchlíky převážně tamilského etnika postarat sama. Humanitární pracovníci pomohli postavit obří uprchlické tábory se zázemím nezbytným k přežití. A to i s vědomím, že zde nebyla respektována humanitární pravidla či standardy, uprchlíkům byla odepřena svoboda pohybu a tábory se staly detenčními centry kontrolovanými armádou.

Podobně sporné je to s dodáváním materiální pomoci, především potravin, do oblastí hladomorů a neúrody. Masivní dodávky totiž mohou ruinovat místní trhy a zbylé místní producenty, zemědělce či podnikatele. Jsou známy i případy, kdy mnoho z humanitární pomoci končí na černém trhu. Dlouhodobé poskytování humanitární pomoci dostává místní obyvatelstvo do uzavřené smyčky závislosti. V případě dlouhodobé humanitární podpory lidé ztrácejí pracovní návyky, místní výrobní infrastruktura zchátrá natolik, že není použitelná, a neobdělávaná půda eroduje, až není ve výsledku možné ji začít znovu obdělávat. Bez postupného nahrazování této

pomoci podporou vlastního rozvoje a zdrojů obživy se tak chudé rozvojové země mohou stát závislé na importu potravin, zboží a komodit z vyspělejších států, což vyčerpává jejich – již tak omezené – finanční zdroje.

Zemí chronicky známou pro svou závislost na potravinové pomoci je Etiopie. Opakovaná sucha, špatná vláda a občanská válka byly hlavními důvody, proč se během posledních tří dekád stalo minimálně 5 milionů Etiopanů závislých na potravinách posílaných ze zahraničí a to bez ohledu na déšť či úrodu na vlastních polích. Farmáři si odvykli hospodařit, pole nejsou obdělávána a neprodukují dost, aby se země závislosti zbavila. V očích světa je Etiopie neustále v ohrožení hladomorem a musí tam být každoročně dopravovány tuny mouky a obilí.

Pomáháme udržitelně

S posilováním soběstačnosti obyvatel v rozvojových zemích souvisí i zajištění jejich pokračujícího rozvoje po odchodu zahraničních pracovníků a dárců. Před pomáhající organizací tak stojí další výzva. Stává se, že se skončením rozvojového projektu a často i odchodem organizace z oblasti nastává vakuum, kdy se místní komunita nedokáže postarat o pokračování činnosti či údržbu dodaných zařízení a technologií. Děje se tak jednak proto, že v průběhu projektu nebyly nastaveny vhodné podmínky, aby se místní lidé dokázali starat a udržovat získané vybavení, a také proto, že zaměření projektu nevycházelo z místních potřeb. Komunita tudíž nemá opravdovou potřebu v aktivitách pokračovat či využívat dodaná zařízení.

Velkým problémem bývá také finanční náročnost oprav, které si po odchodu zahraničních organizací nemohou chudé komunity dovolit. Typickým příkladem slabé udržitelnosti je stavba komplikovaných vodohospodářských zařízení ve vyprahlých horských oblastech Afghánistánu. Přestože místní lidé vodu nezbytně potřebují, při dodání komplikovaných, drahých a na údržbu náročných technologii se často stává, že lidé i nadále chodí pro závadnou a k pití nevhodnou vodu i desítky kilometrů do řeky, protože se neumí a nemohou postarat o opravu dodaného složitého vesnického vodovodu.

Pomáháme účinně

Jednou z hlavních příčin nízké účinnosti pomoci je malá znalost místního prostředí či ignorování místních specifik. Pokud humanitární pracovník přichází do neznámého prostředí s již předem danou představou, jak bude pomáhat, existuje riziko, že výsledky projektu nebudou udržitelné po jeho odchodu. Jeho přístup navíc ohrožuje i efektivitu pomoci. "Ignorantský" přístup bývá podporován tlakem ze strany finančního dárce, který chce vidět co nejdříve výstupy projektu. Na řádný a detailní průzkum potřeb tak nezbývá čas, stejně jako na zaučení místních lidí, kteří se o zařízení, budovy nebo předávání znalostí mají nadále starat i po odchodu zahraničního pracovníka.

Dalším faktorem vedoucím k nízké účinnosti je nedostačující rozpočet nebo chybějící know-how pro uskutečnění záměrů. Kritici pomoci také poukazují na skutečnost, že práce velkých humanitárních organizací je drahá a že velká část finančních prostředků určená na řešení problémů konkrétní země skončí nakonec jako příspěvky na provoz jejich kanceláří v Evropě či USA. Nákladné bývá také zajištění bezpečnosti pracovníků organizace a potřebná expertíza. Je jasné, že kvalifikovaného pracovníka, který je ochoten odjet do bezpečnostně nestabilní oblasti, je nutné motivovat i finančně.

Pomáháme!

I přes některé negativní dopady působení humanitárních organizací v konfliktech, je třeba si uvědomit, že jejich činnost skutečně zachraňuje životy a skutečně přispívá k rozvoji chudých oblastí. V rovině politické je zřejmé, že práce humanitárních organizací v konfliktech je důležitá už proto, že "nic nedělání" posiluje silnější stranu konfliktu a nikam nevede. Navíc už pouhá přítomnost pomáhajících organizací a Červeného kříže vytváří tlak na válčící strany a může (i když často nemusí) zabránit ještě větším krutostem.

Vedle humanitárního imperativu, vycházejícího z morálního závazku pomáhat lidem v nouzi, je však třeba mít na paměti také tzv. koncepci **„DO NO HARM“,** tedy nepřispívat okamžitou pomocí – byť neplánovaně – v dlouhodobém horizontu k prodlužování utrpení. Unáhlená rozhodnutí bez hlubší znalosti místních vztahů a kontextu, ačkoli motivována nejlepšími úmysly, mohou

způsobit víc škody než užitku. Každý pomáhající pracovník si musí uvědomit svou roli v dané situaci a převzít plnou zodpovědnost za své, byť dobře míněné, konání.

Použité zdroje:

- Macintosh, K.: *Note for humanitarian organizations on cooperation with international tribunals*. International Review of the Red Cross, Vol. 86, No. 853, March 2004, pp. 131–46.
- 2004 Parliamentary Hearing at the United Nations: *From Disarmament to Lasting Peace: Defining the Parliamentary Role*. New York, October 2004.
- Statistiky oficiální rozvojové pomoci. Světová banka. http://data.worldbank.org/indicator
- Ndubisi, O.: *The Politics of Humanitarian Organizations Intervention*. University of America Press, Lanham 2004.

Nestát stranou

ZÁVĚREM

Co potřebujeme:

tabule, křídy, kopie textu – úryvek z *Projevu Jeho Svatosti dalajlamy na konferenci Fórum 2000*

Cíle:

- Žáci zaujmou postoj k otázce univerzální odpovědnosti.
- Žáci hledají v textu pro sebe podstatné informace a formulují své názory k nim.

Předpokládaný čas: 60 minut

ČAS 20 MIN

1. krok

- Napište na tabuli otázku *Máme mít pocit odpovědnosti za druhé?* a vyzvěte žáky, aby se nad ní zamysleli. Svoje názory by měli ve vymezeném čase prostřednictvím **křídového mluvení** (**chalk talk**) zapisovat na tabuli a přitom dodržovat následující pravidla:
  - *Nesmíme mluvit, názory se pouze zapisují.*
  - *Každý vždy pod svůj názor napíše své jméno.*
  - *Lze reagovat na názory ostatních a připisovat pod ně svůj názor.*
  - *Můžeme s názory ostatních silně nesouhlasit, ale vzájemné urážky ani shazování nejsou dovoleny.*
- Společně se podívejte na zapsané odpovědi. Soustřeďte se zejména na místa, kde se rozvinula nějaká diskuse. Můžete se žáků dále doptávat, zjišťovat, co je k jejich názoru přivedlo, nechat si jejich odpověď upřesnit apod.

ČAS 20 MIN

2. krok

- Rozdejte všem úryvek textu z *Projevu Jeho Svatosti dalajlamy na konferenci Fórum 2000*. Žáci si text individuálně přečtou a každý si vybere alespoň 2 citace z textu, které si zapíše do prvního sloupce tzv. **třídílného zápisníku**. Může se jednat o myšlenky, které ho zaujaly, s kterými souhlasí, ale i o ty, s kterými nesouhlasí. Do druhého sloupce pak napíše svůj vlastní komentář k uvedené citaci. Vybídněte žáky, aby bez obav zaznamenávali všechno, co je k vybrané pasáži napadá.

Tabulka pro třídílný zápisník

Citace z textu	Osobní komentáře	Komentáře spolužáka

Nestát stranou

ČAS 20 MIN

3. krok

- Každý předá svůj třídílný zápisník někomu ze spolužáků. Ten si přečte jednu vybranou citaci a komentář k ní a do třetího sloupce k nim doplní svůj komentář.
- Žáci dostanou zpět své třídílné zápisníky a přečtou si komentář ve třetím sloupci. Vyzvěte dobrovolníky, aby se všemi sdíleli vybrané citace a komentáře k nim. Diskutujte společně o nich.
- Položte žákům znovu otázku *Máme mít pocit odpovědnosti za druhé?* Pro zjištění jejich odpovědí využijte metodu **názorové škály**. Žáci se postaví na různou úroveň pomyslné čáry ve třídě, kdy jeden konec vyjadřuje odpověď *rozhodně ano* a opačný konec znamená *rozhodně ne*. Diskutujte s nimi o tom, proč zaujali určitou pozici.

Zdroje

- Temple, Ch.; Steelová, J. L.; Meredith, K. S.; Walter, S.: *Další strategie k rozvíjení kritického myšlení. Čtením a psaním ke kritickému myšlení. Příručka III*, Praha: Kritické myšlení, o.s., 2007.
- Projev Jeho Svatosti dalajlamy na konferenci Fórum 2000 http://www.tibinfo.cz/clanek.php?id=173

Úryvek z Projevu Jeho Svatosti dalajlamy na konferenci Fórum 2000

Dnešní svět nás nutí přijmout skutečnost, že lidstvo je jednotné. V minulosti si izolované lidské komunity mohly dovolit ty druhé vnímat jako někoho, kdo s nimi nemá v podstatě nic společného. Některé z nich mohly dokonce existovat v úplné izolaci. Dnes však všechno to, co se děje v jedné oblasti, nakonec ovlivňuje i ty druhé. V kontextu naší nové vzájemné závislosti můžeme své vlastní zájmy uspokojit nejspíše tak, že vezmeme v úvahu zájmy těch druhých.

Pochopíte-li, že všichni lidé jsou si rovni a stejně jako vy sami nejen touží po štěstí, ale také na ně mají právo, musí to ve vás nutně vyvolat empatii a pocit, že jsou vám blízcí. Vytvoříte si pocit odpovědnosti za ty druhé: budete si přát jim pomoci, aby aktivně překonali své problémy. Skutečné soucítění není pouhou emocionální reakcí, ale pevným rozhodnutím, založeným na rozumném uvažování. Skutečně soucitný postoj k těm druhým se proto nemění ani tehdy, jestliže se oni chovají nevhodně.

Jsem přesvědčen, že musíme vědomě rozvíjet větší pocit univerzální odpovědnosti, naučit se pracovat nejen pro sebe samotného, pro svou rodinu či národ, ale i ve prospěch lidstva jako celku. Odpovědnost k lidstvu jako celku je nejlepší zárukou osobního štěstí právě tak jako světového míru, spravedlivého využití našich přírodních zdrojů i náležité péče o životní prostředí, k níž nás vede starost o příští generace.

Pokud myslíme vážně svou oddanost základním principům lidské rovnosti, které považuji za základ pojmu lidských práv a demokracie, nemůžeme v současném světě ignorovat ekonomickou propast mezi Severem a Jihem. Nestačí pouze konstatovat, že všechny lidské bytosti musí mít právo na stejně důstojný život. Tato slova je nutno proměnit v činy. Je naší odpovědností hledat cesty k překonání této propasti. Pokud nedokážeme tento problém adekvátně řešit, pak nejenže nezmizí, ale stane se hnisající ranou, z níž v budoucnu vyraší nové problémy.

Rovněž problémy chudoby, přelidnění a ničení životního prostředí, před nimiž svět jako celek stojí, musíme řešit společně. Žádná obec, komunita či národ je dnes nemohou chtít vyřešit samy. V dávných dobách byla každá vesnice víceméně soběstačná a nezávislá, takže nepotřebovala spolupracovat s lidmi žijícími mimo ni a ani něco podobného nepředpokládala. Cesta k přežití byla jednoduchá: zvládnout všechno sami. Dnes je situace už úplně jiná a lze považovat za projev zastaralého myšlení, uvažuje-li někdo pouze v mezích vlastního národa či státu, o vesnici ani nemluvě. Opakuji proto, že skutečným klíčem k překonání našich problémů je univerzální odpovědnost.

Nezbytnou podmínkou odpovědného života a jednání se stal nový způsob uvažování. Pokud budeme lpět na překonaných názorech a hodnotách, na roztříštěném vědomí a sobeckém duchu, budeme dále směřovat k zastaralým cílům a vzorcům chování. Bude-li takové postoje zastávat velký počet lidí, může to zabránit celému přechodu ke vzájemně závislé, ale mírumilovné a spolupracující globální společnosti.

Je rovněž přirozené, že ve snaze dosáhnout našich cílů se budeme setkávat s překážkami. Pokud však zůstaneme pasivní a nevynaložíme žádné úsilí na řešení problémů, s nimiž se setkáváme, vzniknou konflikty a překážky na cestě budou narůstat. Snaha změnit tyto překážky na příležitosti k pozitivnímu růstu je výzvou pro naši lidskou vynalézavost. Abychom toho dosáhli, potřebujeme trpělivost, soucítění a využití naší inteligence.

Praha, Pražský hrad, 5. září 1997

Bohouš a Dáša: šance pro rozvoj

© **Člověk v tísni, o.p.s.**
Všechna práva vyhrazena.

Autoři textů:
Hana Bendová, Veronika Divišová, Gabriela Látalová Jirků, Jan Mrkvička, Jan Pavelka, Lucia Pavelová, Zuzana Pernicová, Petr Schmied, Petra Skalická, Lenka Sobotová, Marek Vozka
Odborný poradce: Jan Mrkvička
Autoři metodických pokynů:
Kateřina Kociánová, Martina Novotná, Zuzana Pernicová, Petra Skalická, Lenka Sobotová
Editace textů: Varianty kol.

Scénáře komiksů:
Markéta Hajská, Miroslav Kaška, Ondřej Nádvorník, Zuzana Pernicová, Lenka Sobotová
Ilustrace komiksů: Karel Jerie
Sazba: Ondřej Polony

Jazyková úprava: Jitka Kodrová

Vzdělávací program Varianty
Člověk v tísni, o.p.s.
Šafaříkova 24
120 00 Praha 2

- www.varianty.cz
- www.clovekvtisni.cz
- www.schools2communities.eu

ISBN 978-80-87456-06-4

Bohouš a Dáša:
šance pro rozvoj

© Člověk v tísni, o.p.s.
Praha, prosinec 2010

Materiál vznikl v rámci projektů Světová škola 2 (Global Action Schools 2 Communities) a Náš společný svět. Jeho vznik byl finančně podpořen Evropskou unií a Ministerstvem zahraničních věcí České republiky v rámci Programu zahraniční rozvojové spolupráce ČR. Za obsah materiálu nese zodpovědnost organizace Člověk v tísni. Informace zde uvedené nejsou oficiálním stanoviskem EU.